Seferberlik
Türküleriyle Büyüdüm

KİRKOR CEYHAN

ÖYKÜ

ARAS

SEFERBERLİK TÜRKÜLERİYLE BÜYÜDÜM
ARAS

usul gereği

Dört bir yanda tutunmaya çalışsa da gönlü hep doğup büyüdüğü Zara'ya bağlı kalmış bir yazarın, yerel ağızla örülü, özgün anlatı dilini bulacaksınız bu kitapta.

Anlatının akışını bozmamaya özen gösterdik. Kesintiye uğratıcı bir yanı olsa da, açıklayıcı dipnotlar vermekten kaçınmadık. Ayrıca, metinde italik yazılı, çoğu yerel ağızla geçen veya Ermenice olan sözcük ve deyimleri açıklamak üzere kitabın sonuna bir de sözlük ekledik.

Özellikle yerel bilgilerde başlıca kaynağımız yazarımız oldu. Yeni notlarla gelecekte daha da derinleştirmek üzere...

yayıncının notu

SEFERBERLİK
TÜRKÜLERİYLE BÜYÜDÜM

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 465/205
80050 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 6518
Fax: (0212) 252 6519

Kapak Tasarımı
Vartan Paçacı

Dizgi
Aras Yayıncılık

Baskı
Egemen Matbaacılık Ltd. Şti.

İstanbul, Aralık 1996

ISBN 975-7265-07-1

SEFERBERLİK
TÜRKÜLERİYLE BÜYÜDÜM

ÖYKÜ

KİRKOR CEYHAN

ARAS

Zara 1935. Mülkî ve askerî erkân, kasaba ileri gelenleri, öğretmen kadrosu ve ilkokul çocuklarının 23 Nisan Hatırası

Yaşar Kâzım Tutalar

kitap hakkında

Birinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik kriz tüm dünyayı olduğu gibi, Türkiye'yi de epeyce sıkıntıya sokmuştu. Bu sıkıntılardan, Anadolu'da kendi halinde bir kasaba olan Zara da nasibini almaktaydı. Bu kitapta, Cumhuriyet reformlarının başlangıcına denk düşen 1930'lu yıllarda, bir imparatorluğun tarihinden paylarına düşeni de omuzlarında taşıyarak yaşamaya çalışan sıradan insanların dünyasından kesitler bulacaksınız. Anlatıcı, yer yer yedisi yetmişine karışmış, ilkokul çağındaki bir çocuktur.

yazarın notu

Kirkor Ceyhan 29 Ekim 1926 Zara doğumlu. Baba adı Simon, siz deyin Sığı Usta. Ana adı Horik, tabii Hatun'u da var. Manuşag, Armenuhi ve Azaduhi üç kız kardeşi. Geçimleri, evvelce öğretmen olan babanın sıvacılığı, inşaat ustalığı ile; anne de zenginlere kilim dokuyor.

İlk eğitimi Zara'da: Gazi ve Cumhuriyet ilkokulları. Sivas Ortaokulu'ndan sonra, terk-i tahsil ve bila ücret terzi yanında çıraklık. Sivas'ta ortaokul öğrencisiyken Şımavon adlı Ermeni bir değirmenciden etkileniş ve materyalist bir dünya görüşüne meyledişi.

Kendi deyişiyle, olanaksızlıklar nedeniyle okula devam edememenin acısını, hınçla, bütün dünya realist yazarlarını okuyarak çıkarma uğraşı. Küçük yaştan edebiyata ilgi, kitaplarıyla Sabahattin Ali'yi tanıma.

İkinci Dünya Savaşı'na denk gelen delikanlılık. 1946 Ocağında evlilik, Kasımmda Erzurum'a askerlik. 1947'de askerken babalık. 1949'da terhis ve ver elini İstanbul. Ailenin göç konağı Gedikpaşa. Baba Varjabed Simon, Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi'ne zangoç...

1950'de hapisten çıkıp İstanbul'a gelen Kemal Tahir'le bizzat tanışma; böylece Zara'dayken hapiste olduğunu tesadüfen öğrendiği Kemal Tahir'e 1942'de mektup yazarak başlattığı tanışıklığın kesintisiz bir dostluğa dönüşü.

Çarşıkapı'da terzi dükkânı. İki bebe daha. 1965'te ailece Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne göç. On ay sonra gerisin geri dönüş. Beyoğlu'nda terzi dükkânı.

1973'te babasızlık, 1974'te dulluk. 1980'de terk-i meslek ve emeklilik, aynı yıl Fransa'ya, çocuklarının yanına göç. 1982'de yeni bir evlilik. kısa sürede boşanma ve 1988'de Almanya'da üçüncü izdivaç. 1990'da anasızlık. Halihazırda Bonn'da ikamet, sık sık İstanbul'u ziyaret

Anadolu'nun sözlü tarih ve anlatı geleneğine özgü güçlü bir hafıza, Zara ve çevresi için önemli monografik tanıklıklar...

Fotograf: Manuel Çıtak

Kirkor Ceyhan

karım
İ l s e'ye

I

İyice hatırımda, yağmur neredeyse aralıksız yağıyordu. Çarşıbaşı Mahallesi'ndeki evimizden Hatip Mahallesi'ne daha yeni göç etmiştik. Eski arkadaşlarımı hemen özlemeye başlamıştım. İçine düştüğüm güç durumu, ancak benim gibi beş altı yaşlarında iken mahallenizden ayrıldıysanız anlayabilirsiniz.

Arkadaşlarım Garo, Kel Ohannes, Masis ve Mıhitar, Çarşıbaşı'nda kalmışlardı. Nefes almamacasma oyunlar oynardık. Açlık aklımıza bile gelmezdi. Saatler süren oyunlar sonrası kurtlar gibi acıkır, analarımızdan gizli, tekneden veya asılı ipten, kurumuş, yer yer de küflü ekmek* parçasını aparttığımız gibi dışarı fırlardık...

ipe asılı ekmek: Zara ve yöresinde evlerde ayda bir gibi aralıklarla pişirilen halka şeklindeki ince tandır ekmeği bir ipe geçirilip asılır, öylece saklanırdı.

Çöplük de o mahallede kaldı. Ne güzel, ne rahattı bizim eski çöplük. O zamanlar kasabamızda pek apteshane yoktu. Evin büyük erkekleri erken kalkar, Kızılırmak kenarına iner, taharetlenirlerdi. Evdeki eksik etek kadın kız taifesi içerlerde, ahırlarda ihtiyaçlarını giderir, ya karanlık bastığında kürekle çöplüğe atarlar ya da hayvan *mayı*sına karıştırır, yazın da tezek yaparlardı.

Geriye kalan bizim gibi *gıldır gücük*ler de kapının hemen önündeki çöplüklerde kuşak açarlardı. Örneğin ben, sıkıntısız oturur, hangi taşı tutsam, hangi ağaç parçasını elime geçirsem silinirdim. Yaz gelip de inadına sıcaklar bastırınca, çöplüklerin kokusundan geçilmezdi. Hele yağışın kesildiği gündönümünden sonra tezek çıkarına mevsimi gelince, kokudan mahalle sakinlerinin genzi yanar, gözleri yaşarırdı. Tezeği çıplak ayakla, gözleri bağlı çiğneyen kadınların illahı kesilirdi. Gözleri trahomlular gibi kan çanağına döner, çapaktan haftalarca kapanır, zamanla açılsa da, çoğunlukla gözlerde arıza kalırdı.

Yeni mahallemizde çok şükür, istediğimizden de çoktu çöplük. Ama benim tersime geliyor, oturamıyordum. Ağlıyor, "bizim çöplüğü isterim" diye tutturuyordum. Anam çaresiz beni hep eski mahallemize, iki yüz üç yüz metre uzaktaki eski çöplüğümüze götürürdü. Hatip Mahallesi'ne uyum sağlamam pek öyle uzun boylu zamanımı almadı. Yeni çöplüğümüze oturanları gördükçe ben de artık yüzlerce metre öteye gitmeye gerek duymuyor, onların yanına çöküyordum. Oturduğumuz yerden birbirimize ellerimizi uzatarak arkadaşlık ediyorduk.

Mazingil, Omogil, Dalaklıgil biraz daha ötede ve çöplükleri ayrı idi. Bizi zaten çöplüklerine *bizlamaya* bile bırakmazlardı. Halil İbrahim ile Seneker ise pek fazla yadlamadılar beni. Anamla koştura koştura gidiş gelişlerimiz her halde etkilemişti onları. Bir zaman sonra üçümüz birlikte oturmaya başladık.

Çarşı Camii'nin önünde, belediye tarafından yaptırılan arkın üstündeki tahta apteshane çok yakın yılların işidir. Yıllar yılı bunun en önemli ihtiyaç olduğu kasabamızda düşünülmemiş, ancak 1930'lu yılların sonuna doğru o tahta barakalar kurulmuştu.

Halil İbrahim'in saçları sarı, gözleri mavi olduğu için anası Nurcihan Nene anama "bak, bak, Horik Hatun; nasıl da Gazi'ye benziyor benim koçum," der, oğlunun ağrılı, kanlı gözleriyle övünürdü. Biz akşam sabah Gazi'den bahsederdik. Gazi'siz lafımız olmazdı ya, eğer

Koç'un gözleri gibi ise Gazi'yi de pek beğenmez, ama bunu korkumdan, anama bile söyleyemezdim. Biliyordum ki öyle bir şey söylemiş olsaydım, anam ateşe düşmüş gibi sıçrar, elinin tersiyle çarptığı gibi ağzımı burnumu kan çanağına çevirir, alimallah oracıkta bütün dişlerimi ağzıma dökerdi.

Anam tenhalarda, kardeşlerimle benim etlerimizi göğertirdi. İlla da bana nasıl korkular verirdi anlatamam:

"Sen biraz rahat konuşan bir çocuksun, aman ha, ola ki bir yerde tuzlu tuzsuz boşboğazlık yapmayasın. Sonra seni de babanı da hükümetlere, karakollara doldurur da, çala çala dayaktan çürütürler...

Aradan iki gün geçmez aynı uyarıyı tekrar tekrar tazelerdi:

"Aman ha aman, amanı bilir misin? Sakın bir yerde bir şeyler konuşma!"

Yılmış usanmıştım. Daha o küçük yaşımda anama isyan ediyordum. Ama ben de korkuyordum ki, bu isyanım konuşulup değildikçe, bir yandan ağlar bir yandan da sorardım:

"*Mayrig*, ben ne söyleyeceğim, ne yapacağım ki beni de babamı da mahpus damında çürütecekler..?"

Anam kendi gençliğinde, o gidip de gelmeyesi seferberlik yıllarında unutulmaz serencamları atlattıklarından, bizi de olabilecek kötülüklerden korumaya çabalıyordu. Ama ölçüyü kaçırıyordu. Çocuğu, geniş hayal gücüyle bu korkuları büyütür, belki hasta bile olabilir diye hiç düşünmüyordu...

Eski mahalledeki arkadaşları artık pek sık göremiyordum. Koç ve Seneker'le arkadaşlığım gelişti. O zaman anlamaya başladım ki, hiçbir şey sürgit devam edemezdi. Garo'dan, Masis'ten, Ohannes ve Mıhitar'dan ayrılmak bana çok koymuştu. Şimdi Koç'la, Seneker'le *hot, dudulis* oynamaya başlamıştık. Eve dönüp de şekvalandığımda, anam, "merak etme oğlum, bunlarla da uyum sağlarsın, daha da olmazsa zaman zaman öteki mahalleye gider, eski arkadaşlarınla bir araya gelirsin" sözleriyle teselli etse de, yok kulak asma, eski tadım kaçmıştı.

Bu mahalleye ağustos sonu gelmiştik. Üzerinden zaman geçmişti ama doğduğum ve de büyüdüğüm eski evimizi unutamıyordum. Sık sık rüyalarıma giriyor, uyandığımda içimi hüzün kaplıyordu. "Neden o evi terkettik, diye anamın başının etini yiyordum. O ev bizimdi Babam her zaman "bu ev Cihanyan Manuk amcamın evidir, demez miydi? Niçin ayrılmıştık peki? Sonunda annem dayanamadı:

"Oğlum beni iyi dinle, biz keyfimizden bırakmadık evimizi. Hükümetin kanunuyla çıktık. Emval-ı metruke imiş, onun için sarı mal müdürü de haraç mezat satılığa çıkarttı evimizi ve satıldı."

Bu söylediklerinden hiçbir şey anlamamıştım ama, emval-ı metruke sözü belleğime kazındı. Arkadaşlarımla aşık oynarken bile, yerli yersiz, "emval-ı metrukeden yine aşık oyununu kazandım" diye bağırırdım. Anlamını bilmeden beynime nakşolmuş bu söz arkadaşlarımı yalnızca güldürür geçerdi.

II

Ben oyunlar ve çocuk kederlerim içinde debelenirken, günler ne çabuk geçiyordu. O yıl sanki gök delinmişti, yağmur hiç kesilmiyordu. Şu, ayakkabısı olmayanların çamurlar içinde dal paça dolandığı, yakacak odununu, yiyecek kışlık ununu hâlâ beceremeyişlerin derin ve umutsuz düşüncelere daldığı mevsimdi başlayan. Benim tek derdim ise oyun ve arkadaşlarımdı. Ha, bir derdim daha vardı: ta baharda babamın aldığı üstten tokalı sandallarım oyundan paramparça olmuştu. Çamur deryasına dönmüş kasabada yürümek için ara ki bir taş bulasın, sıçraya sıçraya öteye varasın. Ne sokaklarımız, ne de çarşının içi yapılıp da biraz olsun çamurdan kurtarılmıştı. Sanki bir tarlaydı dolaştığımız.

O yıllarda on sekiz yaşını bitirmiş her Türkiye Cumhuriyeti erkek

vatandaşından altı *panganot* yol vergisi toplanırdı. Ama bu paralar kasaba içi yollara değil, şehirlerarası yolların yapım ve tamiratı için harcanırdı. Biz çocuklar bu alaverelerden habersiz, diz boyu çamur içinde debelenir, yer yer de birbirimizle cebelleşirdik. Kimin gücü kime yeterse, ötekini "allah yarattı" demeden basardı çamura. İş orada bitse ne âlâ. Ağlaya sızlaya evi zor bulurdun; bir de seni gören ananın vay haline... Cin başına sıçrar, üstündekileri kapıda soyarken, evire çevire, menestür keteni gibi döver* selini sümüğüne katardı. Bu çamurdan, kötekten sonra iyice yumuşar, yer minderinde birkaç saat sıçraya sıçraya yatardın. Uyandığında, sanki hiçbir şey olmamışçasına, biraz suçlu bir ifadeyle de olsa, bıraktığın yerden devama zorlardın. Anan "şu yediğin dayağı unutmazsın inşallah" tehdidini kulağına küpe misali assa da, bunu o yaşlarda nasıl anlayacaksın, mümkün değil anlaman!

Erken yağmurlar arkası kesilmeden sürüp, çocukların keyfi hepten kaçtığı o sıralar mahallenin büyüğü Kel Arif "ooh, ooh, maşallah ve suphanallah eyyam iyi başladı, iyi rahmet düşüyor; bu sene çift erken çıkacak, diye ellerini yüzünden sıvazlayarak geçirir, yaşlı Artin Emmi sağ elinin üç parmağını bir araya getirip havada büyük bir daire çizerek alnına götürür, *park diroçi, park diroçi** diye diye haçını çıkarırdı. Gel gör ki ben onların duyduğu keyfi ne anlayabilir ne de sevinebilirdim. Bizim kasabamızın tarımı yağmura bağlı olduğundan, gökten yağmur değil de altın düşermiş meğer. Güzlük ekilirse ve koşullar da uygun giderse, gelecek yıl bolluk olur, fakir fukaranın yüzü gülermiş. Mesele bu imiş, bu da az bir lütuf değilmiş. İyi, yağsın bakalım...

Bununla da kalmadı, o günlerde bir de mektep meselesi çıktı. Herkes çocuğunu okula gönderecek. Gördün mü şimdi şu çocuk başıma gelenleri! Babam daha önce kış günlerinde "Allah izin verirse ben oğlumu mekteplere göndereceğim ki, okuyup öğrensin de büyük adam olsun" der, başımı okşardı da, o günlerin böyle çabucak geleceği hiç aklıma gelmezdi. Büyük adam olma günlerim gelip çattı ansızın, yağmurlar ve çamurlarla beraber.

---

menestür keteni gibi dövmek: [Manastır şehrinde(?) veya manastırlarda(?)] Dokunduktan sonra iyice dövüldüğü için nitelikçe makbul olan ketenden benzetmeyle, adamakıllı dövmek.

park diroçi: (Ermenice) Tanrı'ya hamdolsun.

Bir haber yayıldı bizim sokakta: Koç ile Seneker'i babaları okula yazdırmışlar.

"Deme! Essah mı?"

"Vallaha da billaha da. İnanmıyorsan gider sorarsın oğlum.

"Belli, belli, yürüyüşü değiştirdiler dürzüler. Ellerinde ufak bavul biçimi bir çanta, terbiyeli edepli de değil, şöyle başlarının üzerinde çevire çevire, birbirleriyle çakıştıra vuruştura gelişlerinden belli. Hele deyyuslar, hele..!"

Bu okul haberi çıktı çıkalı benim neşem büsbütün kaçtı. İstemiyorum ki bir kimse okul lafı konuşsun. Tuu... Allah belanı versin, bu da nereden çıktı, ne çabuk geldi buldu mahalledeki ümmet-i Müslimin dölleriyle Ermeni *dığa*larını. Ne güzel oynuyor, ne güzel akşamlara kadar boğuşuyorduk arkadaşlarımızla.

Ben bu kez hep Dalaklıgil'in çocuklarıyla Yukarı Dere'de* oynamaya başladım. Evimizin önünde oynayıp da, Seneker ile Koç'un okul dönüşlerini hiç mi hiç görmek istemiyordum. Dalaklıgil'in çocukları, birkaçı benim akranım, birkaçı da benden büyüktü. Yazın sığır güderler, bazıları da yaylalarda sürü otlatan başçoban Hamdi'nin yanında *pöçükçülük* yaparlardı. Yaz bitip de sığırların, sürülerin içeri çekileceği zamanı hep aklı erenlerden sorar, dönüş günlerini parmak hesabı bir bir sayardım.

Bir sabah işitirdim ki, Mehmet Ağa, Kösedağ'dan* gelmiş, yahut Ömer Ağa, sığırı artık bırakmış. Koşa koşa evlerine gider, ütüğüm aşıkları, bilyeleri torbayla gösterirdim. Onlar yokken, mahallemizde kim kimle kavga yaptı, kim hangi mahalleden kız kaçırdı, hepsini anlatırdım. Daha neler neler! Hangi güvey gerdek gecesi tüm çabasına rağmen bir türlü tutukluktan kurtulamamış; sonra da işitildiğine göre, daha önce kızda gözü olan emmisinin oğlu, meğer elindeki Sivas bıçağını tam o saatte kapatmamış mı? Elbette o çakı yeniden açılmadıkça güvey tutukluktan kurtulabilir mi ki; o işi beceersin de, ahaliyi dertten kederden kurtarsın ve de günlerdir güveyin yüzüne *mayıl mayıl* bakan kızdan, "ooh, çok şükür yaradana, beni de arlı namuslu

---

Yukarı Dere: Zara'da kentin Demirsırık Tepesi'ne yaslandığı kuzey bölümünde sel sularıyla açılmış bir sokak.

Kösedağ: Zara'nın kuzeydoğusunda, Zara-Suşehri yönünde kuş uçuşu 15 km mesafede, denizden 2800 m yükseklikte bir dağ. Anadolu'da egemenliğin Anadolu Selçukluları'ndan Moğollar'a geçtiği ünlü savaşa (1243) sahne olan dağdır

kadın tayfasına kattın, ömrüne bereket," duasını alsın. Hemen bunları Dalaklı Ömer Ağa'ya, Mehmet Ağa'ya ayaküstü anlatırdım. Sonra güveyin anasının, gelinin ablasının, güveyi hiç durmadan soğuk sulardan geçirdiklerini, daha da olmayınca, Tekkeli* şeytanların şeytanı Kör Behçet Hoca'ya, suya baktırıp okuttuklarını, Kör Behçet'in kaptaki suya bakarken daha da inandırıcı olsun diye iki eliyle tahta sakalını* yukarıdan aşağıya sıvazlayarak derin derin murakabeye daldığını, gözlerini yumup biraz da uyuduğunu, korku ve merak içinde "acep Hoca'nın ağzından ne çıkacak" diye bekleşen güvey ve kız sahiplerine, "Allah'ın bir ismi hakkıçün size bildiriyorum ki, kapatılmış bir çakı görünüyor. Bu bulunup açılmadıkça ne oğlana güç gelir, ne de kızımız içine düştüğü sıkıntıdan kurtulabilir," fetvasını verdiğini; o anda, kimi kazmayı, kimi küreği, kimi muyluyu, kimi de kazığı kaptığı gibi, ne eşik altı, ne söve üstü, ne duvar deliği, ne çöplük kenarı, ne dam kaşı bırakmadıklarını, ne çare *olgörüp* çakıyı bulamadıklarını, bulamadıkları için de güveye hal ifiah gelmediğinden, kız tarafının, "hayvan oğlu hayvanlar, madem oğlunuzun hali bu idi de, ne halt yemeye düğün dernek kurarsınız da bizi de dile, lisana getirirsiniz; az kalsın çüksüz oğlunuzla bırakıp da turna gibi kızın kanına ekmek doğrayacaktık, deyip kızı götürdüklerini; kızlarının meğer canı da çok yanık, başı alışık olmalı ki, haftasına varmadan yanlarında çalışan azap ile evden kaçtığını, izine neden sonra Koyulhisar tarafında rastlandığını, kızın iki canlı olduğu haberinin bile geldiğini... soluklanmadan anlatırdım.

Anlattıklarımdan o kadar keyif alırlardı ki, bir yaz boyu yel ve güneşin kavurduğu kızıl dağarcığa dönmüş yüzleriyle gülerlerdi. Onlar çok saf ve temizdiler. Benim anlattıklarımı saatlerce dinler, ne eğrisine, ne doğrusuna bir itiraz etmezlerdi. Bana anlatacaklarının çok fazla şeyleri yoktu. Kösedağı'ndaki bütün yayla ve eski yurtları taşbetaş bilirlerdi. Ağmaşat'da, Mollahasan'da, Çilohannesin Yurdu'nda* nasıl koyun, *gıdık* çevirdiklerini, nasıl öğlene kadar yaylanın üstünden sisin

Tekke: Zara'nın 4 km güneyinde, Şeyhmerzuban adıyla da bilinen bir köy.

tahta sakal: Düz tahta gibi, dikdörtgen kesimli, gür sakal.

Ağmaşat, Mollahasan, Çilohannesin Yurdu: Kösedağ üzerinde yaylalar. Yöredeki sürüler haziran başında yaylalara götürülür, ağustos sonuna kadar orada tutulurdu. Çil sözcüğü ile Ermeni bir erkek adı olan Ohannes'ten oluşan Çilohannes, Zara Ermenileri içinde tanınmış bir ailenin adıdır.

dumanın sıyrılmadığını, binlerce koyunluk sürüyü nasıl Kangal itleriyle etrafında kol gezip dört ay kurttan koruduklarını, övünmeden, günlere yayarak, abartısız anlatırlardı. Çünkü kurt dumanlık günü sever derlerdi.

Ayaklarında ham gönden çarık, bacaklarında Adana bezinden *zıvga* bulunurdu. Yırtık işliklerinden her daim etleri görünürdü. Evleri derede birer göz, tepeye oyulmuş mağara deliği gibiydi ve yüzyıllardır yatacak bir yatak nedir bilmemişlerdi. En fazla geceleri birer telise girer, bir köşeye kıvrılırlardı. Kar kış bastırınca ayaklarındaki ham çarıklar çoktan parçalanmış olur, sonrasını yalınayak geçirirlerdi. O kara kışta, kar ve buz üstünde ceketsiz, yalınayak dolaşırlar, çıplak ayakları mosmor olur, ama üşümezlerdi. Nezle nedir, grip nasıl olur bilmezler, sade suyun gözüne bir avuç bulgur atar, yağsız bulgur aşını kaşıklarlardı. Yüzlerce yıldan beri Müftüzadelerin hanesinde, selamlığında karın tokluğuna hizmet ettiklerinden, babadan oğula bir önlük kadar tarla bile edinememişlerdi. O büyük Ermeni tehcir *tartalası*nda bile, biraz kap kacak, yiyecek talanının ötesine pek geçememiş, ne bir ev, ne de bir bostana konabilmişlerdi. Aç sefildiler ama birbirlerini "ağa" diye çağırırlardı. Babaları oğullarına Mehmet Ağa, Ömer Ağa diye seslenir, ola ki anaları yalnız Mehmet veya Ömer diye çağırsa kan kokutur*, "ağayı niye söylemiyorsun" diye azarlarlardı. "Ağzın mı eğilir yoksa" deyip, ağasız hitap etmenin önüne geçerlerdi.

Bunlar dededen toruna, azap ve çoban olarak yaşam sürmüşler, mektep medrese yüzü nedir görmemişlerdi. Hiçbir zaman da böyle bir kaygı taşımamışlardı. Şimdi ben de okula gitmediğim için gidenleri ne sevebiliyor, ne de yüzlerini görmek istiyordum. Kapıda Koç'u ve Seneker'i beklesem, *paya* ile *partal* ile okuldan neler neler anlatacaklar, beni kim bilir nasıl ezeceklerdi. Ben oynadığım aşıktan, üttüğüm bilyelerden ne kadar da söz etsem, onlar için boş şeylerdi bunlar. Ufak bir marştan, bir öğretmenden söz etseler beni hemen silip süpürüyorlar, hepten cahil yerine koyuyorlardı. Bir haftada denge süratle bozulmuştu. Oyunda, koşmacadaki hünerlerim sıfıra inmiş, hiçe sayılmaya başlanmıştı. Bu durum ağırıma gidiyor, içten içe okula da, okulluya da düşman kesiliyordum. Onun için onlardan uzaklaşıyor,

---

kan kokutmak: Öldüresiye dövmek, neredeyse kan dökecek olmak.

Dalaklıgil'e daha bir yaklaşıyordum.

Anam bu gidişe baktı baktı ve bir gün, "Oğlum, başçoban Hamdi Dayı'ya söyleyelim de, seni de Dalaklıgil'in uşaklarla beraber yaylalarda *pöçükçü* tutsun. Zaten para mara da istemez, ezberine aldığın kasabamızın tekmil yurduna, yaylasına, örenine çomak vurursun da *aşharın* belki dolar, daha ötesi yok" dedi.

"Essah mı diyorsun *Mayrig*," diyerek anamın boynuna atılışım, yüzünü gözünü öpüşüm görülmeye değerdi. Bir yandan seviniyordum ama "anam acep doğru mu söylüyor" diye içimden geçirmiyor da değildim. "Peki, anamın bu tasarısı samimi ise, acep babam ne gibi bir tavır alır?" Beni bunun tasası tutmuştu, ama yine de bazen keyiflenip coşuyordum:

"Yaşa *Mayrig*, sen çok yaşayasın da ömrün uzun ola. Arşak *Ağbar*'a da tokalı bir Arnavut çarığı diktirip, *zıvga*mı çekip, belime de dağarcıktan *hamançam*ı bağlayıp, içine bir baş soğan, iki ekmek yerleştirip, pelitten değneği de kaptım mıydı, gör bak sen neler olur... Basarım narayı: 'Davranmayın dağlar, başçoban geliyor' Bir de belime sivri bir kazık takar, dağ taş ne çiğdeme, ne nevruza aman soluk verir, ne de eşmediğim *gıldancık* kökü bırakırım. Kösedağı kır bayırdır, emme yolumuz ola ki Tüylü Dere'ye, Avşar Dağı* ormanlarına düşerse, her dala el atar, toplamadığım alıç, *mamığ*, *öküzgötü*, *denden*, *şikiraf* bırakmam. *Mayrig* hele dağdaki *çördük* armudu ne güzel olur..."

Tüylü Dere: Kösedağ'ın güneyinde ormanlık bölge.

Avşar Dağı (ormanları): Zara'nın 18 km kadar kuzeydoğusunda, Zara-Şerefiye yolunun doğusunda kalan dağ ve ormanlık bölge.

III

Kasvetli güz günleri, koyu griler içinde birer birer geçiyordu. Bazı günler Yukarı Dere'de Dalaklıgillerde oynuyorsam da, çoğu günler eve kapanıyordum ister istemez. Hayallerim, coşkularım bir gün dahi sürmüyor, yerini hemen başka kaygılar alıyordu. Belli ki, Seneker ve Koç gibi büyük adam olamayacaktım. Bu fikir nasıl karabasan gibi üstüme geliyordu, bilemezsiniz. Bahamın köşedeki dolapta dizili deri ciltli kitaplarını kimseye belli etmeden alıp bakıyor, hemen yine kapatıp yerine koyuyordum. Günler geçtikçe okula gidememe korkusu iyice sardı beni. Öteki arkadaşlarım, Dalaklıgil'in çocukları ise hiç kaygılanmıyorlardı. Kendilerine nasıl olsa bir iş buluyorlardı. Kiminin ahırını küreyip temizliyorlar, kiminin fırınına su götürüyor, kimine de saman taşıyorlardı. Akşam olunca bakardın, kimisi kasaplara verdiği

hizmet karşılığı, ya bir öküz kellesini, ya da parmaklarına takarak salladığı bir inek ciğerini evine taşıyor. O yıllarda sakatat pek para etmediğinden, kasaplar, kendilerine yapılan hizmete karşılık bağırsak, işkembe dağıtırlardı.

Onlar ellerinde kelle, ciğer, işkembelerle evlerine dönsün, her gün kapıdan pencereden bu durumu izle de kahrından ölme... Kavurmalık pastırma mevsimi olduğundan, arkadaşlar bu saydıklarımı uzunca bir zaman taşıdılar evlerine. Ben huysuzlanıp, bu işler için onlarla birlikte çarşıya inip kâr peşine düşeceğim dedikçe, anam beni bu işlerden kesinlikle men etmeye uğraşıyordu:

"Hiç olur mu yavrum, çarşıda pazarda bir tanıyan gören olur da, üstümüze türkü yakarlar, hem sen *varjabed* oğlusun, olur mu?"

"Öyleyse ben okula gideceğim," deyince bir cevap veremiyor, dokuduğu kilimin *erişlerine* kirkitini daha kuvvetle vuruyor, sonra bana dönüyordu:

"Oğlum ben kadın halimle bunu nasıl becerir de seni okula gönderebilirim! Aha, çoğu gitti, azı kaldı. Yakındır babanın gelmesi. O seni okula kaydettirir, o vakit gidersin."

Ben o zamanlar anlayamıyordum ama anam haklıydı. Bir kadının kendi başına kalkıp çarşıya inmesi, hükümet şeriat kapılarında hak arayıp iş görebilmesi, kasaba tarihinde yazılı değildi. Anamın dili ancak evde döner, bir mahalleli kadına haber anlatır, kasabamızda en iyi kilimi dokur, canı sıkılıp kızdıkça üç kardeşimle beni çok iyi dayaktan geçirir, ve lakin çarşı pazar, hükümet işlerinden hiç mi hiç anlamazdı. Çaresiz, babamı bekleyecektik.

Babam her yaz mevsimi çalışır, sonbaharda haliyle işi biter, eğer yakın çevrede çalışıyorsa eve dönerdi. Ama bu yıl öyle olmamış, işi biraz uzatmıştı. Her mevsim çalıştığıyla evimizin geçimini sağlıyorken, bu yıl satın alıp da taşındığımız yeni evimizin borcunu da ödemek zorundaydı. Dile kolay: yüz otuz iki *panganot*. Hani üstünde mandalarla pulluk süren köylü baba resmi olan, kenarlarında eski Türkçe yazılar ve bir rakamı bulunan yeşil *panganot*lardan yüz otuz iki tane... O yıl Hafik'te büyük bir inşaat bulmuş, onun bütün sıvalarını bitirecek, sonra gelecekmiş. Anam bunu işitince çok sevindi. "Oh, diyordu, "baban önce dış sıvayı bitirirse, kar kış da bastırsa, soğuk, içerilere zarar vermez, bir zaman daha çalışır. Görüyorsun işte dağ gibi borcun altına düştük. Ben *al ha min ha* üç ayda bir buçuk

müyü sandıklı kilim* dokuyacağım da, yevmiyem on, on beş kuruşa gelecek, onu da ancak lambaya gaz, çorbaya da bir avuç tuz parası edeceğim. Vay başıma! Bir dam dolusu başı açığı geçindireceğim..."

Başı açıklar ben ve üç kızkardeşimdik. Öyle ya kızkardeşlerim evde işe ve kilim dokumaya yardımcı olurlardı, ama yuvada ağzını açmış, analarından yem bekleyen kuş yavrularından öte bir şey değildik. Anam kilimin dibinde parmaklarıyla *erişleri* aralayıp motifleri dizer, iki kiloluk demir kirkiti kilime hırsla indirirdi. Anam zengin bir ağa olan Magar Ağa'nın kızı imiş; kapılarında cins arap atlar, çift çift camız *koşulur*... En az dört yüz sağmal koyun yaylalarında külek üstüne sağılmaya gelirmiş. Dediği tarihten aşağı yukarı on beş yıl ancak geçmiş, şimdi biz yiyecek yavan ekmeği zor bulur olmuştuk.

"Bu nasıl iştir, bu nasıl gazaptır? Gide de gelmeyesin seferberlik, kahr ile gazap olasın e mi, diye ağlar dururdu anam. Biz kardeşler, etrafına üşüşür, yüzümüzü asar, zaman zaman da beraber ağlardık. Anam bir zaman sonra açılır, ferahlar, daha hızlı çalışır, art arda indirirdi nakışların üstüne kirkitini. Ağlayıp günlük gözyaşını dökünce, sıra türküye gelirdi. Hangi türküyü okursa okusun, sonunda sözü seferberlik ve göç hikâyelerine getirir, eşek üstünde gazel okuyan kör hafızlar gibi bizi derde kedere bu erken çağımızda boğar, kendisi de durmaz yeniden başlardı ağlamaya.

Hey oğul hey...
Çıkayım gideyim de oğul uzun yollara,
Karışayım da ah yavrum boz bulanık sellere.

Bu türküyü söylerdi en çok anam. Hem de nasıl bir makam ve *gayde*yle... Başı açıklar dediği biz dört yavrusuyla, kocasının ölüsü başında oturmuş, ağlaya ağlaya ağıt yakan bir eski zaman Ermeni dudusu sanırdınız. Bir tek. arada durup, arada da ayağa kalkıp, havada büyük bir kavis çizerek sağ elimizi alnımıza götürüp istavroz çıkarmamız eksikti.

Anam belki yüzlerce kilim dokumuştur. Kasaba sathına dokuyup da yaydığı bu güzel kilimlerin eşi menendi emin olun dünya üzerinde bulunmaz. Zara kilimi, Zara halısı deyince hiraz durup düşüneceksin.

---

sandıklı kilim: Dış bordürlerin iç kısımları dikdörtgen şeklinde bölümlerden oluşan desenli kilim. Üzerinde mihraba benzer bezemeler bulunan mihraplı [Zara ağzıyla mehraplı] kilime göre dokuması daha ustalık isteyen ve makbul bir kilimdir

Memleketimizde neyin değeri bilinmiş, hakkı teslim edilmiş ki kiliminki bilinsin. Hele hele anam Horik Hatun'un dokuduğu kilimlerin değeri nedendir derseniz, her nakışına hasret, hicret, ayrılık nağmesi sinmiş, her teli anamın gözyaşlarıyla oluşmuştur da ondan... Anam, kilimin başından ayrılmamızı hiç istemezdi. Zaman içinde biz de onun gibi kilim dokumayı, ister istemez öğreniyorduk. Ama ruhumuz da derde kedere boğuluyordu. Bizim o minval üzre büyüdüğümüze bakıp, her türküde kendisiyle ağladığımızı gördükçe, belli etmese de çok mutlu oluyordu.

Orta çağdaki Aynaroz Manastırı'ndaki başrahip gibiydi. Biz de ikona değil, kilim yapıp boyayan çömezleriydik. Ama anam rahip değil, uzun siyah fistanıyla gerçekten başrahibe idi. Yalnız uzun bir zincirin ucunda sallanan haçı eksikti boynunda.

Yağmurlar uzunca bir süre arkadaşlarımla oynamaktan alıkoymuştu beni. Bacılarıma eşlik ediyordum evde. Biraz onlarla kilim dokuyor, biraz anamın ağlamasına iştirak ediyordum. Ve lakin dört metre eninde, beş metre boyundaki toprak evimiz benim coşkuma, afacanlığıma dar geliyordu. Anamın, "erkek kısmı dışarıda gerek" deyişi doğruydu herhalde. Henüz erkek olmamıştım ama içerilere sığmadığıma göre, demek ki, erkek olmak üzereydim. Canım sıkıldıkça bacılarımın canını acıtıyor, gözlerinin acı suyunu günde birkaç defa akıtıyordum. Bu da yetmiyordu, bu defa anam beni ele alıyor, yer misin, yemez misin, kaba etlerimi simsiyah ediyordu. "Ulan Allah'tan korkar insan da, şu ağzı var dili yok eksik eteklere el kaldırmaz. Cibilliyetsiz eşek dölü" der, sonra da oturup benimle ağlardı. Şimdi düşünüyorum da, böyle bir düzendi, o zamanki düzensizliğimiz.

Bir gün yine evi papaz harmanına çevirmiş* üstüne hesaplıca bir kötek yemiştim. Ağlamam kesilmiş, göğüs kabarıklığım, anamın inadına mırıltılarım durmamıştı. Ayaklarımı yerlere vuruyor, kapıyı çat çat açıp kapatıyordum. "Öyleyse ben de yarın okula gideceğim" diye tutturdum. Eski rahat ferah günleri göremez olmuş, her dem cinleri başından eksik olmayan anam, "sanki bizi tuttun da çamurdan çıkarttın, hey gidi, cehennem beridir, sen daha ötelere git iyi mi, okul aha şuracıkta" deyip kesip attı.

---

papaz harmanına çevirmek: Altüst etmek, darmadağın etmek.

O hırsla. pancar aşını bile kaşıklamadan yatmış. güzel de bir uykuya dalmıştım. Tam ters olacak ya, o ne tatlı rüyalar, o nasıl pürneşe okula gidiş, o ne sevinç ve türkülerle okuldan dönüş ki. öte ucu görülmez! Heyecanla tam zamanında uyandım. Sanki günlerdir eve kapanan. arsız arsız kavga temaşa çıkaran ben değildim. Dün okuldan yeni gelmiş de bugün tekrar okula gidiyor gibi. yamalı işliği sırtıma geçirip yakasındaki koca sarı düğmeyi ilikledim; dizleri ve kıçı yamalı. rengi kaçmış. *ketenden bozma* pantolonu da çektiğim gibi bacağıma, fırladım dışarı. Çıkarken bir de kurumuş halka ekmeği almayı ihmal eder miyim ipten? Sabahları çay içme adeti. o sıralar değme babayiğidin evinde ne arasın ki, bizde de ola. Sabahla kuşluk vakti arasıydı. Müslüman komşuların kavurma *herlesi*. anamın ise Ermenice *horizov malez** diye adlandırdığı çorbayı da beklemeye hiç niyetim yoktu. İşe bak sen. Anam kaçtığımın farkına varmıştı: "Ulan cin osuruğu, bu cin şafağı ne yana doğrulttun yine kıratın başını. Ben eşikten bir sekişte çıkmış. kuru halka ekmeğini ikiye bölüp. çoktan bitli işlikle sıska gövdemin arasına bir parçasını yerleştirmiştim. Öteki parçayı eşikten yedi adım ötede kemirirken "ohoo, ben de artık okula gidiyorum" diye karşılık verdim. Anam içeriden ne diyordu, bana ne anlatıyordu... Umurumda bile değildi. Rüyamda gördüklerim bana essah gibi gelmiş. okulu sevdirmiş, beni iyicene cesaretlendirmişti. Artık ne olursa olsun ben de okula gidecektim.

Anam arkamdan sayıp dökülüyordu: "Ne ayağında ayakkabı var, ne sırtında ceket, ne defterin var, ne de kitabın, ne kayıt oldun, ne de adam" Bu sözler, bana vız gelip tırıs gidiyordu. Çöplüğün öte başından, "ben mektebe gideceğim." diye her heceyi ayrı ayrı vurgulayıp postayı kestim. Kendimi yakalanma menzili dışında tutuyor, tetik duruyordum. O gün Seneker de ne kadar geç kaldı. Kerata paşa evinde sabah kahvaltısı yapıyor sanki. Bekle ki kızarmış ekmek üzerine tereyağı ve havyarı koyup da yutsun. O da az gelsin de üstüne üstlük bir de keyif çayı yuvarlasın! Ulan dürzü. de dışarı çıksana. Çıkmaz kolay kolay ki, ben de eteğine yapışayım; anam bileğime yapışmadan şuradan savuşup gözden kaybolalım. Senin anan Vartanuş Nene de be-

---

malez: Genellikle yağda un kavrulup üzerine su ilave edilerek pişirilen yiyecek Şeker veya pekmez katılarak da yenir. Bebeklere verilen muhallebi kıvamındadır Bir zamanlar sabah kahvaltısı olarak yapılırdı. Zara Ermenileri buna 'horizov malez', peynir katılarak yapılanına 'banrov malez' derdi.

nimkinden beter, hep bir koyunun aşığı* değil miyiz? Akşamdan kalma *pestikan* aşını* ısıttıysa, de kaşıkla da, düş dışarı! Ağzın burnun dökülsün, ben neredeyse yakayı ele vereceğim. Sümüklü burnunu yol aşağı işliğinin eteğine nasıl olsa silersin. De çabuk dışarı uğra. Öteki yol aşağı Avşarlının Fırını'nın* önünden okula gidenler vardı, ama benim emsalim arkadaşım değillerdi. Bir ev aşağıda aşağı yukarı akranım sayılabilecek Ekrem adlı bir çocuk vardı. Babası ölmüş, çok tertipli, disiplinli bir kadın olan annesi genç yaşında dul kalmıştı. Ekrem'in üstüne titrerdi. Ama, o hâlâ delikli donlarla gezer, başını oyundan alamazdı.

Sonunda Koç Halil İbrahim yukarıdan koptu. Seneker de o ara dışarı çıktı. Katıldım aralarına. Ellerinde çantaları, başlarında okul kepi... Sanki onlar atlı da ben yayandım. Aralarında kalemsiz, defitersiz, yalın ayaktım. Başladık yürümeye...

(hep) **bir koyunun aşığı olmak:** Birbirine benzemek [aşık= aşık kemiği].

pestikan aşı: Yağı alınmış yoğurdun 'tan'ının/ayranının/ çokça kaynatılmasıyla elde edilen ve pestikan (peskütan) denilen koyu çökeltiye su katılarak, mercimek, kıyma, kavurma vb. ile pişirilen, üstüne naneli kızgın yağ gezdirilip sunulan çorba.

Avşarlının Fırını: Avşar Köyü'nden gelip Zara'da dul kalan Emine adlı bir kadının işlettiği Hatip Mahallesi'ndeki ekmek fırını. Daha sonra iki gözü kör olan oğluna kalınca Kör Memedin Fırını adıyla anılır oldu.

IV

Çarşıyı geçtik, üç ahbap çavuş uygun adımlarla yürüyoruz. Ben daha önce bu yollardan çok geçmiş, Dalakhgil'in çocuklarla, Omogil'in uşaklarla bostanlardan hıyar hırsızlığına gitmiştim, ama bu gidiş başkaydı. Aralarından çıkmıyor, eteklerini bırakmıyordum. Neden sonra Gazi Okulu'nun bahçesine dahil olduk. Vay anam, gökte yıldıza sayı var burada eniğe cüceğe sayı yok. Daha önce başlayan yağmur giderek sicimleşti. Her taraf simsiyah çamur. Kim kimi kovalıyor, hangisi hangisinin *godoş*unu koyduğu gibi *folladıyor* belli değil. Ben çok korkuyorum. Koç'la Seneker'in yakalarına yapışmışım. Bu kadar çocuk nasıl kaybolmuyor? Bu kadar *gıldır gücük* birbirini bırakırsa, sonra nasıl olup da buluverir? Anam pek de haksız değilmiş, gel de çık bu işin içinden. Utancımdan haç çıkaramıyorum, ama İsa efendimiz ile

Meryem anamız da hiç aklımdan çıkmıyor.

Doğrusu anam bize yalnızca kilim nakışı dokumayı öğretmez, canı yanıp sıkıldıkça da sudan bahanelerle dövmezdi. Zaman zaman da Ermenice dualar hele de *hayr mer** duasını öğretirdi. Ve de "nerede, nasıl bir sıkıntıya düşer de darda kalırsanız, hem yüzünüze haç çıkarın, hem de *hayr mer* duasını okuyun; muhakkak sizi dardan kurtarır" derdi. Ben küçüktüm, anamın dediklerini bacılarımla öğrenmeye uğraşıyordum, ama aklıma geldikçe sormadan da duramıyordum:

"*Mayrig*, bak, her gün beraberce bir öğün ağlama saatimiz var, ne için? Ben biliyorum, ölen annen, baban ve kardeşlerin için. Hem sen ağlıyorsun, hem de bizi ağlatıyorsun. Peki onlar haç çıkarıp *hayr mer* duası etmeyi bilmiyorlar mıydı? Bilip de yaptılarsa nasıl oldu da hepsi birlikte öldüler?"

Ben bunu sorardım, o önce bir sararır, sonra yüzündeki sarılık tam kırmızıya keser, eline ne geçerse üstüme savurarak beni kovalardı:

"Seni gidi *yerip yetişmeyesice*, ikide bir bu devamsız laflarla beni yeniden yeniye yaralıyor, dağlıyorsun.

Ben arkamdan daha neler sıraladığını anlayamazdım. Bir sıçrayışta dışarı düşerdim çünkü. Ne çare oturup da karşılıklı danışarak, doğruyu bulmamıza ne yaşımız, ne de zaman uygunmuş. Körü körüne sille şaplak öğreniyorduk.

Şimdi bu kalabalıkta alnıma haç çıkarmadığıma göre, mümkünü yok İsa efendimize işittiremem endişesiyle bu gürültüde edeceğim dualardan vazgeçtim. Kimi horoz gibi çırpınarak, ötekini tavuk yapıp kovalayarak ötüyor, kimi erkek eşek olmuş, zırlaya zırlaya diğerinin peşine düşmüş... Burada duanın yeri ne, İsa efendimizin işi ne? Bu haşarata ne çise hayır eder, ne de sicim gibi yağmur. Tümümüz bahçedeydik, herkes bağrışıyor, ama hiçbir şey anlaşılmıyordu. Etrafa dikkatle bakıyordum. Bir ben değil çok şükür, perişan boldu. Üstü başı düzgün üç çocuk varsa, perperişan kırk üçü geçiyordu. Yağmur, soğuk dediğin, üstü pek, ayakkabısı kavi olana dokunur mu? Bir de bize bakmalı; suya düşmüş sıpaya, yağmura uğramış kel tavuklara dönmüştük. Pırpırık olmuş işliklerimizden sular süzülüyor, soğuktan, yaştan ayağımızın birini indirip birini kaldırıyorduk.

---

hayr mer: (Ermenice, sözcük anlamı: Babamız) İsa'nın havarilerine öğrettiği, Matta İncili'nde (6/9-13) geçen dua [Ey göklerdeki babamız...].

Birdenbire, da dan dan dan dan, da dan dan diye kuvvetli bir çan sesi ortalığı kapladı. Kürt Ali Çavuş olduğunu sonradan öğreneceğim okulun hademesiydi, uzun saplı ağır baltayla yüksekte asılı kampanayı hiç durmadan döven. Hay anasını hay, amma da ses çıkıyor. Değil Tekke'den, git ta Sarışıh'tan* dinle:

Dan da dan, dan da dan...

Kilisemizi kapattıkları zaman, o büyük ve meşhur çanını götürüp okulun direğine astıklarını babam anlatırdı. "Çok hayırlı ve faydalı bir yerde vazife görüyor *goşnag*ımız şimdi" diye de keyiflenirdi.

Herkes gibi biz de içeriye doluştuk. Ama ne doluşma... Tam bir rezillik. Seneker'in eteğine yapışmışım ki, kim iterse itsin düşmüyorum. Ne kadar vursalar oralı olmuyorum. İçimden hele yürü lan diyorum. Kimseyle dalaşmanın zamanı değil. Zavallı bir sığıntı gibi dershaneye giriyorsun. Çöplük hiç de tanıdık çöplüklerden değil ki. otuz iki makamı çalasın. Hele sabret. Bakalım ayine-i devran ne gösterecek?

İtişe kakışa içeri düştük. Ayaklarım fena halde ağrıyor. Çıplak ayağına yalınayak biri basarsa pek farketmiyor. ama aramızda ayakkabılı olanlar da var. Yağmurdan, çamurdan mosmor olmuş ayağına ayakkabıyla basıldı mıydı. "vay anam" diye önce havaya sıçrar. ondan sonra da artık Allah ne verdiyse sıralarsın. Çünkü bu itişme kakışmaya benzemez. Tırnağın etine geçer. kanı görürsün. Can acın birkaç misli artar. Daha ya Allah. ya bismillah demeden aklın başından iki karış yukarı sıçrar ki. nasıl *hayr-vorti-hokin-surp astvaz** diyeceksin?

Uzun bir koridora kaşık kalıbı doluşuyoruz. Koridorda tahtadan yapılmış göz göz, açık dolaplar var. Dershaneye girmeden önce ayakkabılar çıkarılıp oraya yerleştirilecek ki ortalık çamur çökek olmasın. Peki, ders bittiğinde, bu ne kulağı kesilmiş, ne de siniri tay iken bağlanmış güruh, yüzlerce ayakkabının içinden nasıl dürüstçe ayakkabısını. çarığını, yemenisini, nalınını bulup da ayağına geçirecek? Benim hiç aklım kesmedi. Camilerde bile, namaza gidenler kos-

---

Sarışıh: Zara'nın 8 km kadar güneyinde, Zara-Bulucan yolu üzerinde, yolun solunda kurulu bir çiftlik. En yakın yerleşme Kalkan tepesinin güneydoğusunda, yürüyerek 15 dakika mesafedeki Kalkan çiftlik köyüdür Sarışıh çiftliğini kuranlar, Hafik'in Ornovut (Ovnevit/Öğnevit) köyünden gelip Sarı Şeyh'ten bu araziyi satın alan Çilohannesyanlardır

hayr-vorti-hokin-surp astvaz: Ermenice sözcük anlamı 'baba-oğul-ruh-kutsal tanrı' olup yer yer 'bismillah'a karşılık düşer

kocaman adam olmalarına rağmen, çeşit çeşit hikâyelerle geri dönerlerdi. Çok şükür, benim öyle bir derdim olmayacaktı. Bana ne, ayakkabısı olan düşünsün. Seneker ile Koç, biri kundurasını, öteki eski yemenisini zar zor bir yer bulup dolaba sokuşturdular. Girdik koskocaman bir odaya. Dershane imiş, Allah sizi inandırsın, yüz elli koca *çeten* saman doldurabilirsiniz...

V

Dershanede arka arkaya dizili tahtadan sıralar üç dizi halinde uzanıp gidiyor. Tam karşıda siyaha boyanmış bir duvar. Her şeyi ilk defa görüyorum. Gördüklerimin hepsi hem kocaman, hem de beni hayretlere düşürüyor. Karaya boyalı duvarda Gazi'nin bir boy resmi var. Mareşal elbiselerinin içinde tatlı sert bakışıyla kılıcını tutuyor. Ben daha çok şeyler görüp de çıkaracağım ama, bir sürü haydan huydan anlamaz çocuk, kavga döğüş içinde. Hangisi ta masaların üstünden aşağı sıçrıyor, hangisi yatmış yerde yuvarlanıyor, hangisi tahtadan çantasını, "bunu da Allah yarattı" demeden ötekinin kafasına geçiriyor, hangisi sivrilttiği kurşun kalemini, yanındakinin gözüne mi gelir, avurdu mu delinir düşünmeden sallayıp duruyor... Uğultu patırtı dayanılacak gibi değil. Kimse kimseyi ne dinliyor, ne de işitmeye imkân var.

"Ulan mektep bu ise bu da bir bok değilmiş, diye düşünüyor, nasıl da korkuyorum. Sanki bir ufak seferberlik de burada hüküm sürüyor Ne düzen var, ne hak, ne adalet. Gücü kimin yetirse, güçsüz olanı tepelemekte. Bizim Dalaklıgil'in sokak buradan çok yukarıydı. Binde bir itişmemiz olurdu ama anamızdan babamızdan utanır, kavgaya dönüştürmeden yine kuzu kuzu oyuna devam ederdik. Vay gözün kör olsun mektep, sana heves edenin Allah canını alsın da sürüm sürüm süründürsün.

Bir köşeye çekildim. Tatlı canımı nasıl korur da, postu deldirmeden bu canavarların elinden Allah'ın izniyle nasıl sıyrılırım, onu düşünüyorum.

"Okulu da batsın, büyük adam olması da. Olsa olsa buradan ya çok yavuz polis ya da çevik, gözü pek hırsız çıkar Allah encamımızı hayreyler inşallah, bu gidiş gidiş değil, diyorum. Gözüm de hep Seneker ile bizim Koç'ta. Onlar ne yapacaksa ben de aynını yaparım diye düşünüyorum. Onlar benden beter derbederler. Bir hafta on gündür geldikleri dershaneye bir türlü yerleşip bir yer bulamamışlar. Benden acemiler. Garip tazılar gibi köşede kuyruğumuzu kısmış, hücumları, tekmeleri savuşturmakla geçiyor zamanımız.

"Biz neden bu üçüncü sıranın da en arkasında, tam duvarın dibinde debeleniyoruz? Hiç değilse şu öteki sıralar daha usturuplu, daha az patırtı yapıyorlar Biz de gelin o tarafa geçelim, diyorum Seneker'e, Koç'a. İkisi birden:

"Mümkünü yoktur. Öğretmen geçen hafta hepimizi tek tek ayırdı. Bizi bu sıranın en arkasına yerleştirdi.

"Nedenmiş o?"

"Çünkü şu baştaki sırada olanlar daha akıllı, üstleri başları daha düzgün, yalnız pantol değil, ceketleri de var.

"Peki şu orta sıra?"

"Kör müsün, görmüyor musun! Onların yalnız pantolu var, ceketleri falan yok! İşlikli hepsi. Etleri gözüküyor.

"Ya bizim taraf?"

"Bizim bu sıranın adı *collik* bölüğü.

"Kim koydu bu adı? *Collik*leri kim ayırdı?"

"Öğretmenimiz. Birkaç gün üstümüze başımıza baktı, üç beş soru sordu... On yedi kişi varız. 'Ulan eşek sıpaları siz kolay kolay adam olacağa benzemiyorsunuz. Sizin sıranız burası. Bunlar birinci sırası,

şunlar ikinci sırası, siz ise *collik*siniz' dedi. Bize ne bakıyor, ne öğretmeye uğraşıyor. Biz ötekileri dinleyip, seyredip vakit geçiriyoruz."

"İyi valla," dedim, "ben de zaten bu kılıkta ancak sizin bölüğe yakışırım..."

VI

Bir ara gürültü azalır gibi oldu. En arkalarda, dana kazığı kadar boyumuzla, ha deyince olanı döneni hemen görüp de anlayamıyorduk. Bir tahta parçasının tak tak tak diye masaya inip kalkışından kendimize geldik. Gelen öğretmenmiş. "Susun susun, kesin sesinizi" diye bağıra bağıra tekrarlıyor. Uğultu epeyce dindi. Oh be, dünya varmış... Seneker yine de kulağıma inceden fısıl fısıl konuşup olanı biteni, olacakları bana anlatmaya çalışıyor. "Öğretmenimizin adı Kâşif Bey" diyor. İyi, âlâ. Ben de tanımış oluyorum bu orta boylu, gür bıyıklı ve çok kıvırcık saçlı, başı gövdesine yapışık, boyunsuz öğretmeni. Çoğunlukla sesi burnundan geliyor gibi konuşan, golf pantolon, avcı biçimi ceket giyen, ama hiç yerinde duramayan, hopur hopur hoplayan öğretmeni ilk görüşte sevdim. Korkumdan mıydı, yoksa kıpır kıpır

oluşu ve güzel yüzü müydü bana onu sevdiren, bilemiyorum.

Gürültünün üstesinden gelen öğretmen, uzunca, beyaz bir kâğıt çıkarıp başladı okumaya. İsmi okunan çocuk önce "buradayım öğretmenim" diyor, sonra sıradan çıkıp kara duvarın önünde toplanıyor. Liste uzun, okuyor da okuyor öğretmen. Koç yine beni meraktan kurtarıyor. "Öğretmen isim yoklaması yapıyor. Bakacak kimler gelmiş, kimler gelmemiş." Öğretmen okuyor, adını duyan sıyrılıp duvarın dibine koşuyor. Recep oğlu Mehmet. Hasan oğlu Refet. Süleyman oğlu Hikmet. Mahmut oğlu Şükret. Kâzım oğlu İsmet. Hüseyin oğlu Himmet... Koç ile Seneker de okunup ayrılınca ben ortada, daha doğrusu arka köşede sipsivri kalakaldım. Başladım ağlamaya. Öğretmen dipten doruğa, kılığıma bir göz gezdirdi. Kızacakken gülmeye başladı. "Bu yalın ayak da nereden çıktı" diye söylendi.

Korkmuştum bir kere. Güç alacak arkadaşım da kalmamıştı yanımda. Aklıma *hayr mer* duasını söylemek geldi.

"Sen kimsin? Niçin geldin? Adın nedir? Bu nasıl kılık" diye öğretmen ahret suallerini arka arkaya sıralıyor ki, aralarına darı tanesi sığmaz.

"Efendim, benim adım Kirkor Simon'un oğluyum –babam böyle öğretmişti. *Maganum*umuz Cihanyan'dır.

"Adını, baba adını anladık ya, bu Cihanyan da ne oluyor?"

Benim aklım neye yetebilir ki o çağda. Yalnızca ağlamakla cevap verebiliyorum. Daha o yıllarda Soyadı Kanunu henüz çıkmamış, herkes yalnız baba adı ile çağrılıyor. Gazi bile Atatürk olmamıştı. Öğretmen lafı uzatmadı bu defa:

"Ulan kamçı kuyruk! Mektebe böyle yalnız kuyruğunu omuzlayıp gelinmez. Önce hiç değilse ayaklarına bir şeyler takacaksın, böyle yalınayak olmaz. Sonra da okula kayıt olacaksın. Burası dingonun ahırı mı ulan," deyip kıçıma iki cetvel vurup dışarı attı.

Çıplak çamurlu ayaklarımın izini ardımda bırakarak sınıftan çıktıktan sonra hıçkırıklarla ayakkabılıkların oradaki köşeye çöktüm. Ağlıyordum kendi halimce. Güya, bir gören olursa halime acındıracağım da, "lanet olsun, bu biri de okula kayıtsız devam etsin" diyecek merhametli, dini bütün bir Müslüman evladına rastlayacağım! Ne gezer! Ne hıçkırıklarım, ne kılığım kimsenin kılını bile kıpırdatmıyor. Bir tekme de yeni gelen atıyor. "Hademe! Hademe! Ali Çavuş ne relerdesin? Şu sıpa, ayakkabı, yemeni falan çalmasın, at şunu dışarı"

diye de emirler yağdırıyorlar. En vicdanlısı Kürt Ali Çavuş çıktı. Babamı, anamı, dayımı tanıyormuş. Vaktiyle dedemin yanında *gıdik* çobanlığı yapmış. "Allah nur içinde yatırsın, çok ekmeklerini yedim" diyerek beni dışarı atmadı. "Arkadaşların çıkıncaya kadar şu köşede sin. Sonra onlarla çıkar gidersin," diye tembihledi.

Ayakkabılıkta, Seneker'in altı kabaralı, camız derisinden yapılmış kundurularını tanıdım. Babası Artin Emmi hem iyi bir marangoz ustası, hem de çok tedbirli bir adamdı. İki de oğlu vardı: Kalust *Ağbar* ile Seneker. Benden beter kurtlu olduklarından onlara ne üst baş dayanırdı, ne de ayakkabı... Artin Emmi onlara, kunduracı Zoragilin Topal Kalust Ağa'ya altı üstü camız derisinden, bir sürü kabara çakılı kundura yaptırırdı. Kış boyu o kadar kar ve buza, hiç durmadan, ölümüne kayak kaymaya ayakkabı mı dayanır, lastik mi? Adamcağız kolayını ancak böyle bulmuştu. Ayaklarını demirden çarığa soksa yine baş edilemezlerdi.

Seneker'in ayakkabılarının başında bekliyorum. Elbette çıkarlar, yine hep beraber gideriz diye düşünüyorum. Ne bitmez tükenmez dakikalardı onlar. Ayaklarımın birini indirip, birini kaldırıyorum. Hele sırtımın yaşını, suyunu sıska gövdem kurutuyor, ama ayaklarım demir kesiyor. İçeriden hiç durmadan da bir türkü sesi geliyor. Öyle bir türkü ki tek bir ağız söylüyorlar. Hiç durmamacasına:

"Çıktık açık alınla... Çıktık açık alınla.

Çöktüğüm yerde uyumuş kalmışım. Sabahtan beri verdiğim uğraşı bir ben, bir de yukarıdaki İsa efendimiz bilir. Sonunda ayakkabılığın köşesinde çöktüğüm yerde içim geçmiş, uyumuş kalmışım. Ne kadar zaman geçmiş, neler dönmüş farkında bile olamamışım. Seneker ile Koç beni eşek dürter gibi uyandırdılar. Kundura ve yemenilerini giydiler, tahta çantalarını alıp, beni de aralarına sokup yürüdüler. Sıpası köyde kalmış, şehirden dönen eşek gibi, eve bir de hızlı gidiyorlardı ki...

VII

Eve değişik duygular, altından kalkılamaz korkularla girdim. Anam asık suratla "yine hangi kaleyi fethettin, demez mi? Bana zaten *pıtık* vursalar patlayacağım. Başladım yine ağlamaya. Elimi ayağımı temizleyip ayaklarımı sallandırdım tandıra. Soğuk almışım, sıcak tandıra sallanıp da, çulu da üstüme çekince gevşedim. İçim geçmiş, uyumuşum. Uyandım neden sonra, hem ağlıyor, hem de aklıma gelcni sayıyordum:

"Babam ne zaman gelecek? Niçin hâlâ gelmiyor? Peki gelmezse, ben ne olacağım? Koç'un, Seneker'in çantası var, ayakkabısı var...

"Ağlama oğlum, ağlama. Baban neredeyse gelecek. Bak, hiç durmadan yağmur yağıyor. Bunun arkası muhakkak kardır. Kar da yağınca babanın işi paydos olur."

"Benim işim yağmura, kara, sonra da Allah'a kaldı, desene, diyorum. Anam kızıyor:

"Tövbe de, tövbe de! O nasıl çirkin söz! Her işin başı Allah'a bağlı değil mi? Canım oğlum, günahkâr olma. Allah istemezse kul ne yapabilir?"

"Koç'un, Seneker'in işlerini hemen görüyor, sıra Kirkor'a gelince, unutuyor. Niye benim işlerimi de onlarınki gibi çabuk görmüyor?"

Anam ne kadar çabalasa, kırk dereden kırk iki su getirse, öyle kızmış, öyle öfkelenmişim ki, bana Allah'ını sevdiremiyor. Ben deli olacağım, babam ne zaman gelecek! Kar yağacak, işleri bozulup duracak ki, paydos etsin, evi aklına düşsün de, Zara'ya gelsin de, beni okula kaydettirsin de, ayağıma lastik mi yemeni mi alsın da, benim de Koç gibi, Seneker gibi okula sallana sallana gidiş gelişlerim yoluna girsin ki kıçıma her gün bir sopa vurarak okuldan kovmasınlar. Ne kadar uzak bir ihtimal! Hiç mi hiç aklım almıyor. "Benimkisi rezillik" deyip, ertesi gün gene okula gidiyorum ve aynı sahneleri yeniden yaşıyorum: okulda çocuklarla debeleniş, sabah yoklamasında sınıfta öğretmenden zılgıt, sonra ağlaya ağlaya eve dönüş ve anamla çekiş...

Ama, buna da alıştım. Bu rezilliği bayağı da sevdim. Her sabah okula gitmeden duramıyorum. Her gün de kovuluyorum. Benim okulum da bu oldu. Belki de sabahları kovulmasam yadırgayacağım. Âdet oldu, her gün kovuyorlar, kıçıma da ya bir cetvel ya bir tekme... Vurmasalar rahat etmeyeceğim. Ne ben dövülmekten, kovulmaktan bıkıp usanıyorum, ne de onlar vicdan ve merhamete geliyorlar.

Seneker okuma yazmada pek heveslı değildi, ama çarığı şeytana ters giydirebilirdi. Benim durumum onun da ağırına gitmiş, bir gün dönüp dedi ki:

"Kirkor be, ben ne düşündüm biliyor musun?"

"Ne düşündün Seneker Ağa?"

"Sabahları beraber okula geliriz...

"Ece...

"Sen sınıfa girmezsin.

"Ece, ne anladım ben bundan?"

"Hani başta yoklama yapılıyor ya, onu savuşturdun muydu, artık ikinci derste seni kim arayacak, kim soracak?"

"Ulan el'erim Seneker Ağa! Sen bu aklınla bin yaşa!"

Olur mu olur... Zaten sınıfın içinde oturduğumuz yer üçüncü sı-

ranın da en arkası. Allah'ın unuttuğu, öğretmenin de hiç uğramadığı bir köşe. Yalnız sabalı yoklamasında adın okunup anılıyor. Sonra kim arar, kim sorar?

Başladık biz ikinci derslerde girmeye. Hiç değilse mahallede adımız okula gidiyor çıksın. Zabit mi olacağız, yoksa kaymakam mı! Öğretmen öteki iki sırada dizili talebelerle meşgul. Onların üstleri başları, ayakkabıları tamam. Biz ise *collik* sınıfı.

Bazen göze çarpıyorum, beni tutup kovuyorlar. Bazen görmüyorlar, kalıyorum. Akşam arkadaşlarla bir okul dönüşümüz var ki, görülmeye değer. Öğretmenimiz biraz komik, çoğunlukla da eğlenceli... Sert davrandığında bile güldürüyor bizi. Bu kötü değil, bence iyiye işaretti. Hoşuma gidiyor. O yıl nasıl yılsa anlayamıyorum, sürekli şarkı söyleme yılıydı. Hep de aynı şarkı. Öğretmen başlıyordu:

Çıktık açık alınla
On yılda her savaştan.
Çıktık açık alınla
On yılda her savaştan...

Öğretmen hep de öteki sıralara bakarak tekrarlıyordu. Birden gözü bana takılıyor o kalabalık arasında, tutup sınıfın ortasına çıkarıyor. Hem gülüyor, hem üstüme başıma, biçimime, ayaklarıma bakıp söyleniyor:

"Oğlum, sen bela mısın, *kada* mısın nesin?"

Belli, benden yaka silkiyor. Yine eski köşeme gönderip oturtuyor. Ben yerimde hem ağlıyor, hem de anamın anlattıklarını öğretmene aktarıyorum. Sonunda, ağlamamdan, inadımdan yılıp usandığı için olsa gerek merhamete geliyor:

"Peki öyleyse, peki, *varjabedi* bekleyelim!"

Meğerse, öğretmen Kâşif Bey babamı tanır, Ermeniceyi de anlar, *varjabed* demenin de öğretmen olduğunu bilirmiş..!

VIII

Sınıftan atılmamayı bir nevi garantileyince, *collik* sıramızın en arkasına gidip, ağlaya ağlaya yanladım. Ve lakin dünyam da, soluğum da epey genişliyor bu arada. Kayıtsız mayıtsız, git gel, artık mevlam sağlık verirse! Ne yağmur, ne yalınayaklık, ne soğuk, ne de çamur, gözümün hiçbir şeyi gördüğü yok.

Ben nereden bilirim, meğer, sonradan konu olunca öğreniyorum ki, o yıl Cumhuriyet'in kuruluşunun onuncu yılıymış. Şarkıya türküye ağırlık verildiği yıl. Ben ona bakarım, onun ötesini nasıl anlarım! Ohoo, bu iş de benim sazım, tamburam. Zaten meraklıyım. Diyarbakırlı Celal'in* en zor türkülerini bile okuyorum. Zaralı

Celal Güzelses: (1900-1959) Diyarbakırlı halk türküleri sanatçısı, araştırmacı. Askeri rüştiyede okumuş, devlet memurluğu yapmıştır. Diyarbakır Halk Musiki Ce-

Halil'inkileri* ise baydi baydi. Sesim zil gibi çıkıyor. Bu baybuy içinde dabi sesim ta köşeden öğretmenin dikkatini çekiyor olmalı ki, tatlı ve alaylı sesleniyor:

"Ulan kamçı kuyruk, kamçı kuyruk, sana söylüyorum, yalın ayak, sana. O köşeden şöyle beri gel bele beri, diye bana sesleniyormuş. Seneker dürtükledi de ayıktım. Acep yine ne oldu, ne olacak diye ayaklarıma baka baka ilerliyorum. Çok da utanıyorum.

"Köşeden gelen senin sesindi herhal. Bize bir türkü oku bele bakalım, diyerek kutusundan kemanı çıkarmaya başladı. Ben pek inanamıyor, utancımdan başımı kaldırıp da öğretmenin yüzüne rabatça bakamıyorum. Ama yine de şöyle kaşlarımın altından kaçamak bir bakış fırlatmadan da edemedim. Babacan ve tatlı yüzü bana cesaret verdi. Başımı doğrulttum. Şimdi rabatça yüzüne bakabiliyorum.

"Bize bir türkü söyleyebilir misin." diye tekrarladı öğretmen.

Ben zaten şarkı türkü okumaya nazlananlardan değildim. Hem bir başlarsam, öyle bir türküyle, bir şarkıyla da durduramazlardı kolay kolay... Başladım okuntaya. Okudukça, sesim kulağıma gelip, beni büsbütün coştururdu. O aralar da Urfalı Mukim Tabir'in türküsü çok meşhur:

Kapıyı çalan kimdir?
Aç bakam gelen kimdir.
Yaram derine düştü.
Belki gelen hekimdir.

Bu türküyü makamıyla, usulüyle çok iyi okurdum. Çalgıya malgıya lüzum yok, ben durmadan ötüyorum. Öğretmenin yayı tutup da bavaya girmesine dabi fırsat vermeden, ben davulumu dövmeye başlamıştım ki, gözüm öğretmene kaydı. Durmadan gülüyor, hem de bana öyle geliyor ki, beğeniyle dinliyor. Canım zaten yanmış, babanceyle kesmiyorum.

"Halepli babçesinden" beytini de bitirir bitirmez, bemen hiç aman soluk vermeden, Urfalı Cemil Cankat'ın sonraları çok güzel okuduğu

---

miyeti'nin kurucusu (1943) olup Diyarbakır Halk Türküleri (1938) adlı notalı bir derlemesi de vardır. 1931'de İstanbul'a gidip on sekiz plak doldurmuştur. Gırtlak ustalığıyla bir kuşağı büyülemiş, Şark Bülbülü lakabıyla anılmıştır.

Halil Söyler: Zaralı İnce Halil adıyla bilinen, gür ve güzel sesli halk türküleri sanatçısı. Çiftçiydi. Çağdaşı Celal Güzelses'i üstad kabul ederdi. İstanbul'da Zehra Bilir'le sahneye çıkmış, taş plaklar doldurmuştur.

türküye geçiyorum:

Mezarımın başı Urfa'ya karşı
Baş ucuma koyun yazılı taşı...

Bu türküyü de bir çırpıda çıkartıyorum aradan. Eğer Kâşif Bey kemanın yayıyla beni itip öteye sürmese Diyarbakırlı Celal'in "silmedim göz yaşını; aşkın ile ağlayanın..."ıyla girip, tekmil Güneydoğu'yu başa çıkacağım.

"Çocuğum, bak, şimdi dersimiz bu değil, bu işler başka zaman, diye durdurdu öğretmen.

Âlâ. İsmim kayıtlı değil, okul numaram yok, ama durumu türkü sayesinde epey düzelttik. Seneker ve Koç'la her gün sabahtan okula gidip, ikindi dönüyorum. Gamı kasaveti epey dağıttık. Ne defter, ne de kalem. Türkü çağırarak git git gel!

Ve lakin, sen bakar mısın tersliğe! Babam hâlâ gelmek bilmiyor. Her yıl bu vakitler işi çoktan bitmiş olurdu ya, bu defaki, benim kem talihim. Üstelik kar da erken yağar, babamın çalıştığı inşaat işleri hepten paydos olurdu...

Kar bir yağmaya başlarsa, günlerce kesilmez, zaten tepelerin arasında olan Zara, temelli kara teslim olur Mart'ın dokuzuna, bazen ise April'in beşine* kadar bekleyeceksin ki kara toprak yüzü göresin. Kar yağar da yağar, metrelerce. Önceleri herkes dam üstüne çıkar, sürgülerle karı aşağı küreler. Çünkü ilk önce yağan kar tozak olur Sürgüyü çocuklar bile sürer Ama kar devam ettikçe, artık değme babayiğidin kârı değildir karı kürümek. Tahtadan yapılmış kar kürekleriyle karlar atılıp damlar temizlenmezse, metrelerce kar üst üste biner, çoğu zaman damı çökertir.

Karı atılan damı da, üstündeki koca loğ taşı ile loğlamalı ki alta su geçip de damlamasın. Zaralının yaz kış çektiği rezilliktir vesselam. Kürenen karlar duvarlara yaslanır, dağlar gibi... Ortada ne ev kalır, ne de ahır, samanlık. İnsanlar çoğu zaman *körkösnü* gibi tünellerden geçip dönerler evlerine. Ne yol bellidir, ne de iz. Bele kadar kardan çığır açıp çarşıya ulaşılır ilk zamanlarda. Beş on gün sonra kar *bekir*,

---

April: Latince kökenli bu sözcük, Ermenice'ye Nisan ayı anlamında Abril, April olarak yerleşmiştir. Zara'da Türkçe konuşma diline Aprul olarak da geçmiştir. Genellikle beşinci gününe rastlayan soğuk, şiddetli fırtına, yörede şu geleneksel deyişe yol açmıştır: Sakın Aprul'un beşinden, kömüşü ayırır eşinden!

artık üstüne adam alır. Yerden bir metre yüksekten aylar boyu git gel!

Babam aklıma düştükçe ağlıyor, anamın amanını kesiyorum. Evet artık okula gidebiliyorum, ama ne üstte var, ne başta. Ne defter var, ne kalem. Ne kitap var, ne çanta. Hani bunların hiçbiri yok! Gerçi birisi elime geçse, ötekilere ağlayacağım. Her tarafımız bozuk...

Anam her gün bir çeşit yalanla beni *boğuzlamaya* çalışıyordu. Ama ben daha önce söylediği lafları, verdiği bol keseden ümitleri unutmadığım için, her defasında yeni bir şey üretemez oluyordu artık.

"Oğlum merak etme, baban neredeyse gelecek. Ne kadar yevmiye yaparsa o kadar fazla para kazanır. Sana daha güzel esvaplar alır Daha süslü olursun. Anam ara ara böyle dese de, ben yine de her gün "bu Koçhisar da nereden çıktı" diye ayaklarımı yerlere vurup, "bu ne cehennemin dibindeydi." diyerek debeleniyordum.

Hafik'e o zaman Koçhisar derdik. Zaramızın da eskiden Koçkiri diye anıldığı gibi.

IX

Kayıtsız ve sığıntı halime bakmadan, ben de ötekiler gibi okulda ona buna horozlanıyor, artık istediğim gibi itişip kakışıyor, her rezilliğin içinde bulunuyordum. Resmen okulun malı olmadığımı, okula arka kapıdan girdiğimi say ki unutuyordum. Derken merken Cumhuriyet Bayramı geldi çattı. Yaşlılar konuşuyor, anlatıyorlardı birbirlerine:

"Bu seneki bayram geçen seneki bayramlardan çok daha büyük olacakmış.

"Nedenmiş o?"

"Efendim, Gazi Mustafa Kemal Paşa öyle istiyormuş. Çünkü bu yıl Cumhuriyet'in kuruluşunun onuncu sene-i devriyesi."

"Dost var, düşman var. Görsünler Türkün gücünü ki, nelere kadirdir."

Mahallenin aklı yetikleri konuşadursun, ben coşkuluyum ki, herkesten çok ben bayram yapıyorum. Vakitli vakitsiz basıyorum türkünün, şarkının *pöçiğine*. Zapt olacağım kalmamış. Anam o gün bana demez mi:

"Kirkor Ağa, sen işte bugün altı yaşını bitirip yedi yaşına bastın.

"Deme *mayrig*," diye ben heyecanla anamın omuzlarına sıçradım. "Ben bayram günü doğdum, ha! Desene tam tamına Cumhuriyet çocuğuyum, sırf senin çocuğun değil!" Şekvalanıyorum: "Neden şimdiye dek söylemedin?" Anamdır, günlük kasavetten bir an sıyrıldı da, coşkuma kapıldı; beni kucaklayıp şapur şupur öpmeye başladı.

"Oğlum, işte böyle yağışlı yağmurlu bir akşam başlamıştı ufak ufak benim sancılarım. Gulvart Bacı'ya hemen haber ulaştı. O zamanlar kasabamızda şimdiki gibi fermanlı dedikleri ebeler hiç yoktu. Daha tecrübeli aklı yetik kadınlar daha gencini doğurttururlardı. Senin de, kardeşlerinin de ebesi işte bu Gulvart Bacı uzaktan da akrabamızdı: Güllü *morakuyrumuz*."

"Peki *mayrig*, şimdiye kadar bana neden söylemedin?"

"Kim bilir kaç kere bu *vazgeçti* olmuştur. Ama sen daha akıl baliğ olmadığından ancak şimdi anlayabildin. Sen dünya yüzüne çıkıp da, ilk çığlığı attığın sırada, alay alay insanlar, Türkü, Kürdü, Ermenisi birbirine karışmış, ellerinde uzun sırıklarla fener alayı dedikleri meşaleleri geçiriyorlardı. Bu yüzden hep bugün gibi hatırlarım. Senesine gelince, Gazi Paşa'ya suikast tertibiyle ilgili olarak Sivas mebusu Halis Turgut Bey'in* asıldığı sene idi. Belli gün, belli yıl olduğu için hiç hatırımdan çıkmaz.

Vakit su gibi akıyor, Cumhuriyet Bayramı da geliyor, ama babam gelmiyor. Usandım ben de. "Gelirse gelsin, gelmezse gelmesin," diyorum demesine ama, eve her varışımda ilk sözüm "geldi mi, sorusu oluyor gene de.

Bu arada öğretmenin ufak ufak okuma yazma girişimlerinden pek pay çıkaramıyorum. ama şarkıları herkesten çabuk öğreniyor, eksiksiz makamı makamına okuyorum. Öğretmenin sağ kolu oldum. Beni başka sınıflara da götürüyor, beraber şarkı öğretiyoruz. O her şarkının notasını kemanıyla söküyor, ben arkasından zil gibi şarkıyı

Halis Turgut: Sivas vilayeti İttihat ve Terakki yöneticilerinden. İzmir Suikastı sırasında Terakkiperver Cumhuriyetçi Fırka üyesiydi. 13/14 Temmuz 1926'da idam edildi

lendiriyorum. Ah, bir de okulun kayıtlı malı olsam...

Günler geçiyor, babamdan ses yok. Dedim ya, anamda yalan tükendi. Son sıkıştırdığımda, uzun uzun nasihat etti:

"Oğlum, işte *Gağant* geliyor. Âdettir, kış gelince nasıl ki cümle âlem, kurdu kuşu evine yuvasına tünerse, Ermeni milleti de *müsvekes* evinde olur. Olur ki, evinde yaşayan bütün mahlukata sevgi gösterisinde bulunup da *gağantel* etsin. Herhalde anlamışsınızdır. İsa efendimizin doğum günü olan Noel'in Ermenicesini kastettiğini anamın. *Gağant* günü evin sahibi ve de büyüğü yalnız evdeki insanlara yeni hediyeler almakla kalmaz, o gün erken saatte kümesindeki, ahırındaki hayvanlara bile, üzüm mü olur artık, leblebi mi, buğday mı, hasılı değişik yiyecekler vererek onları mükâfatlandırır...

Ben parmaklarımla hesaba başlıyorum. Aha, Allah canımı alıp da beni öksüz bırakmayacası anam. O güne daha iki ay var. Vicdanın kurusun e mi!

Anamın anlattığına bakılırsa, babam geldiğinde beni muhakkak Nuh'un uşaklarının mağazasına götürecek, baştan aşağı bu pislikleri kaldırıp atıp, yeni urbalar alacak. Ayaklarıma da içi pembe tüylü Gızlavet lastik giydirecek. Beni dipten doruğa, tepeden tırnağa öyle bir donatacak ki, sağlam kunduralarıyla öğünen Seneker, mor şalvarıyla öğünen Arık Halil Emmi'nin oğlu Koç hasetlerinden çatır çatır çatlayacaklar. Belki de, belki değil muhakkak, lacivert şayaktan ceketimi elleriyle bir bir tutup yoklayacaklar. Ben bununla da yetinmeyecek, hemen sağ ayakkabımı çıkarıp, içindeki yumuşak tüyleri öğüne öğüne göstereceğim.

Aklım fikrim bunda, ben de lafı hemen kavuşturuyorum:

"*Mayrig*, o içi yumuşak tüylü lastik bir de sıcak olur ki, değil mi?"

Ne yapmalı, yalınayaklıktan canım yanmış. Halbuki ortada ne elbise var, ne de giyilecek içi pembe lastik. Anamınki, şubatta açlık ve soğuktan ölmek üzere olan eşeğe, mart gelirse, biçerek yedireceği yeşil yonca hesabı...

Yok, bu defa iyice inanıyorum. Ne yapmalı, geç meç, demek ki *Gağant*'ta babam *müsvekes* gelecek. Artık iyice belli canım, anam öyle bir deme dedi ki, bir Ermeninin Noel'de evinde olmamasının günahı, *tevatür* mü *tevatür*, büyükmüş. Babam okumuş adam, bunu bilememiş olamaz. Durup dururken dinini, Hıristiyanlığı mümkünü yok ateşe atamaz, atabilemez.

X

Yalan mundar, şöyle veya böyle, yalınayak veya nalınla, yağışta veya soğukta okula devamı ediyor, şarkıdan şarkıya da geçiyoruz. Neredeyse kitapsız okuyacak, defitersiz yazı öğreneceğiz. Bu defa sınıfta iki sıra oluşturdular, uzun olana birinciler dediler. Kalemleri silgileri de olanlardı onlar.

Bizim sıraya yine *collik*ler deniyor. Hakları da var. Bakıyorum, bizim sıradakilerden hiçbirinin yüzünde, benden beter, adam olacaklarına dair bir nişane yok. Öğretmen yine genellikle ötekilerle uğraşıyor, bir şey anlattığında hep onların yüzüne bakarak anlatıyor. Biz orada var mıyız, yok muyuz, belli değil.

Biz fakir çocuklarıydık. Ötekilerin çocukları gibi değildik açıkçası. Yoksulluğun gözü kör olsun, hiçbirimiz şöyle başımızı kaldırıp ileri

varamıyor, hep birbirimizin arkasına saklanıyoruz. Öğretmen arada bir şey sorup rahatsız etmese, keyfimiz kıyak, âlemimiz düzgün yürüyecek. Ama bazen şaşırıp, bizim tarafa da bir şey sordu mu, bütün keyfimiz kaçıyor. Ayağa kalkan arkadaşlarımız, dana gibi biraz dikilip, sonra öküz gibi oturuyor. Hele iki arkadaşımız vardı ki, birisi Kınacıların Hacı Osman'ın oğlu Kadir, diğeri ise Kör Hakkı'nın oğlu Adil. Boyları bizden hayli uzundu, bir çift sürek öküzüne* benzerlerdi. Kâşif Bey sıkıldıkça, onları ayağa kaldırır, kafayı onlarla bulur, bizleri de gülmekten kırar geçirirdi. Geri kalanlar sanki onlardan çok üstünmüşüz gibi, başlardık biz de takılmaya. Kâşif Bey ikide bir, "kalkın bakayım ayağa; size diyorum size, çifteler," derdi. İkisi de gönülsüz, yanlarına yalpa vurarak ayağa kalkarlardı. Suratları soğuk mahpushane duvarı gibi, anlamsız ve de son derece ifadesiz. Biraz ellerine bakar, biraz ayaklarını seyrederlerdi. Öğretmenin hiçbir sorusuna, ölseler bir cevap vermezlerdi. Vakta ki öğretmen sorar:

"Siz yoksa kardeş misiniz?"

Hemen üstlerine yılan atılmışçasına sıçrar, işliklerine pislik bulaşmışçasına kabul etmezlerdi. Sanki birisi halis muhlis Müslümanın süt be süt dölüymüş de, öbürü Moskof gâvuruymuş! Kâşif Bey sıkıştırır: "Ulan oğlum, ben sizde bir katıntı, bir karışıklık görüyorum. İnsan bu kadar boyca bosca ve de huyca birbirine benzeyemez. Biriniz birinizin babasının dölüsünüz ya, bir türlü çıkaramıyorum, diye ısrar ederdi.

Bizimle aynı sınıfta okuyorlardı ama, şimdi düşünüyorum da, Kadir ve Adil'in yalnız boyları uzun değildi; etekleri de epeyce kıllanmıştı. Adil erken davranırdı:

"Öğretmenim, sen tanımaz değilsin ya, benim anam hamam natırlarına benzer. Bir batman balla bile yenmez. Kim n'etsin? Belki babam, bilirsin ya, eski zaptiyelerden, gece gündüz dolaşırdı mahalle mahalle...

Hoplamaz ağır gövde, Hacı Osmanın Kadir, bu lafın nereye varacağını hemen sezer, Adil daha lafı bitirmeden cevaba kalkardı.

"Yok öğretmenim, yalan! Vallaha da yalan! Bu eşek sıpası benim anamın gençliğini ortaya sürmekle, kendince bir şeyler söylemekte.

---

sürek öküzü: Zara'ya özellikle Kars yöresinden getirilip satılan ve 'yerli mal'a göre daha iyi cins tosunlar, öküzler kastediliyor.

Ve lakin Allah'ın bir ismi hakkı için yemin ederim ki, babam her zaman evdedir. Anamın başından hiç ayrılmaz. Yemenileri hep Nuri ağabeyim, Niyazi ağabeyim diker... Ulan dana, öyle bir iftira at ki bir şeye benzesin!"

Laflar kabarır, Kâşif Bey'in keyfi yerine gelir. Birer cetvel suratlarına, azarlayarak oturtur. Derse yine devam... Çocuklara bir sermaye ki öte ucu gözükmez. Aradan birkaç gün geçer, Kâşif öğretmen yine kurtlanır. Bizim *collik* sırasına bir ağız yönelir:

"Ulan çocuklar, buradan pis bir koku geliyor. Kadir, yoksa sen mi osurdun?" Kadir'in yüzü kırmızıya keser.

"Tövbe öğretmenim, vallaha ben osurmadım.

Kâşif Bey, "yok ulan, bu kadar soğukta insan osurabilir, yalan söyleme," deyince, Kadir gönüllü ayağa fırlar, birer birer çocukların kıçlarını koklayarak Adil'e gelir. "İşte bu eşek dölü öğretmenim" diye osuruğu Kör Hakkının Adil'in üstüne *kangallar* Adil yok mok dese de, çok kötü verir yakayı ele. Öğretmen onu hecin devesi gibi ayağa kaldırır. Adil boynunu o yana bu yana sallasa da nafiledir Fetva hemen verilir·

"Bu arkadaşınız, bu kadar insanın sağlığı ile oynamakta. Sınıfta osurmak ne demektir? Bilmiyorsanız bilin. Kadir, sen şimdi ayağa kalk, iki sille çek bakiyim şu katıroğlu katıra.

Kadir utanır, biraz olmazlanır. Kâşif Bey kızar, "yoksa ben sana yapıştıracağım" diyerek şaplağı indirdiği gibi, Kadir'in sol yanağını bayrak alına çevirir.

"İşte böyle iki sille; yoksa yine sen yiyeceksin!"

Kesin emir alınca, artık Kadir bunu da Allah mı yarattı diye düşünmeden, Adil'in önce sağına Şeddat-ı binya* denilen silleyi indirir Adil'i yıkamaz ama epey kötületir. Sıra ikinci şaplağa geldiğinde, Adil bacaklarını biraz ayırır karşı durmak için. Fakat ne çare, koca Kadir öfkeye binmiş ki, koyduğu gibi sınıfın ortasına devirir. Adil, eşek tepmiş gibi *bir mafir* sınıfın tabanında yatar. Neden sonra Kâşif Bey sahneyi kapatır, perdeyi çeker.

"De kalk lan! De kalk! El âlemin, milletin içinde bir daha osurma, bu sana ders olsun, kalk."

Şeddat-ı binya: Şiddetli tokat anlamında kullanılıyor [Arapça sağlam yapı anlamına gelen "Şeddadi bina"nın bozulmuş hali. Sözcüğün kökeni, büyük binaları, Cennet'e benzetmek istediği İrem'iyle ünlü Yemen'deki Ad kavminin hükümdarı Şeddad'dır]

Adil ağır ağır kalkar, gözlerini Kadir'e dikerek, "belle lan sen bunu, unutma: götünün bir kenarına yaz. Ben de bunu senin yanına korsam... Bak ki anamı nasıl belleyeceğim, gibilerinden başını sallar. Üstünün başının tozunu, suya düşmüş it gibi silkinerek temizlerken, söylenmeden de duramaz:

"Öğretmenim, haksız olarak bu son osuruğu benim üstüme yıktınız emme; evler kaz damı* sokaklar soğuk, okul daha beter, yediğimiz yavan ekmekle *peştik* turşusu, bu kadar it dölü bir araya gelir de osurmaz da başka ne yapar?"

kaz damı: Soğuk yer anlâmında [Kazların soğuk kümeste tutulmasından benzetme].

XI

Ne dar yıllardı... Bir elifba yüz para! Ve lakin kimsenin gücü yetmiyor onu bile almaya. Ha deyince alsın da, çocuğu heceleye heceleye, çarnaçar okumayı söksün. Herkes birbirine sokula dövüşe hecelemeye çabalıyor. Beni, küçük olduğum için, ikide bir itip sıradan aşağı düşürüyorlar. Bu kere, elifbası, defteri olan başka birine yaklaşıyorum mızıldanarak.

Şimdi eğri oturup doğru konuşalım. Çocukların hepsi de bana Ermeni dölüsün, gâvur tohumusun demiyor. Hakçası, beni sahiplenen de var. "Sus ulan. Ermeni olmakla neden gâvur oluyormuş? Gâvurun manasını biliyon mu? Hepten dinsiz kâfir demektir. Bunlar öyle mi ya, diye kollayanlar daha çok. Benden bir iki yaş büyük, Mazingilin Ahmet Emmi'nin oğlu Ali bunların en önde gideniydi. Birisi hele ya-

nılıp şaşıp da lahavle dese, gâvurluğumu koyup kaldırsa, Ali uzakta da olsa hoplar kavuşur, o sataşanın ne ağzını kor, ne burnunu; alimallah dümdüz eder, kan çıkarırdı *gasbennek*. Mazingilin Ali'den herkes korkardı, birkaç yaş büyüyünce öğretmenler de çekinir oldular. Namı tez vakitte aldı yürüdü. Yiğitti; yiğitliğinin göstergesi de zayıftan, güçsüzden yana olmasıydı. Yaşadığı müddetçe de hep Ermenilerin koruyucu meleği olmuştu.

Kitapsız defitersiz günlerimiz itiş kakış içinde geçiyor. Babam gelse belki ben de imlaya gelip düzeleceğim ya, o derbederden de ne haber var, ne *ucar* Aklıma koydum, önce *collik*ten kurtulacağım, her hal birincilerin sırasına oturacağım. Bunu, Kâşif Bey'in bana karşı tutum ve davranışlarından ufak ufak seziyorum. Ne çare! Ne üstte var, ne başta; ne defter var, ne kalem; ne nüfus kâğıdı var, ne mektep kaydı. Çala kepazelik gidip geliyoruz.

Ama şarkıları tam yerine getiriyoruz. Günlerce meşkten sonra tümüyle oturdu makam. Aslanlar gibi bağırıyoruz, hiç kaydırmadan, hiç de saptırmadan. Başrolde ben oynuyorum, Allahın izni keremi ile:

Çıktık açık alınla
On yılda her savaştan.
On yılda on beş milyon
Genç yarattık her yaştan.
Başta bütün dünyanın
Saydığı başkumandan.
Türkiiz, Cumhuriyet'e
Göğsümüz tunç siperi.
Türke durmak yaraşmaz
Türk önde Türk ileri.

Rap rap rap, rap rap rap, yere göğe sığmıyoruz. Onlar ne yıllardı arkadaş, daha zaptolacağımız mı kalmış; hele başımızda Gazi Paşamız da var iken!

XII

İşler ilerliyor. Bir gün Kâşif Bey okul paydosu evine götürdü beni. Vilayetten yeni bir şarkının notaları gelmiş. Kemanıyla notadan makamı sökerse ben de sözlerini o *gayde*yle söyleyeceğim. O yıllar Ankara'dan durmadan şarkı ve marş geliyor. Hiç durmadan öğrenip yeri göğü titreteceğiz. "Köhne uyuz atı kaldırıp atmışız ki, diyor öğretmen, "bu küheylana binen elbette bu şarkıyı söyleyecek; bu marşla şaha kaldıracak bindiği atı. Vallahi benim akşamdan istediğim zaten o. Ve lakin ben o vakit okumayı daha öğrenmemişim. Eee... nasıl olacak?

Öğretmen okuyup söylüyor; bir defa, iki defa, üç defa. Ben de onunla tekrarlıyorum. Beynime hem *gayde*si, hem de sözleri o an yerleşip nakşoluyor evelallah.

Bir defa öğrenince artık kolay kolay unutulmuyor. Eve dönüşlerimde, öğretmen arkamdan seslenip takılıyor:

"Kirkor, inşallah bu öğrendiklerin akşam yediğin pancar *herle*sinin altında kalmaz."

"Merak etmeyin muallim bey, ben çorbamı karnıma doldduruyorum, beynime değil, diye lafın altında kalmıyorum.

"Yaşa lan *varjabed*in oğlu," diye yola koyuyor.

Kâşif Bey çok memnun, yamağı yaman. Onun notadan çıkarttığı *gayde*ye, kelimeleri eksiksiz, tamı tamına yatırdı mıydı, artık marş veya şarkı ortaya çıkıyor. Bu, Kâşif Bey'i çocuklardan daha çok sevindirip mutlu ediyor. Öğretmenliğinde zaten ilk yılı. Kabına sığamaz oluyor, coşuyordu.

Evine gittiğimde bana gereğinden fazla değer veriyor. Vakit olmasa bile bana yemek yedirmeye uğraşıyor. Genç karısı da hiç yüksünmüyor doğrusu. Benimle oturup yemek yiyorlar. Çok güzel, boylu poslu bir kaynanası, tıknaz, şeytana epey benzeyen bir de kaynatası var. Birlikte oturuyorlar. Kâşif Bey içgüveysi girmiş o eve, ama hiç de evde boynu eğri, benzi sarı değil. İçgüveysi hali yok konuşma ve davranışlarında. Karısı da, kaynanası da hep Kâşif Bey'in ağzının içine bakıyor, yanlıştan yegân yegân kaçınıyorlar. Bir gün yemek yiyoruz. Kaynatasının ismi Hafız Hakkı, başta elbet o oturacak, yanında ben; sırayla Kâşif Bey, karısı, kaynanası, bütün bir bakır sininin etrafına dizilmişiz. Çorbayı kaşıkladık, sıra, *peztik* dal turşusundan yapılmış mıhlamaya geldi. Mıhlama bütün bir kalaylı bakır sahanda ve üzerine yer yer yumurta kırılıp pişirilmişti. O yıllarda, Zara'da ayrı tabaklarda yemek hak getire; öyle bir şey bilinmiyor. Herkes aynı kaba hücumla, kaşığıyla saldırıyor; bileği kuvvetli, beyni *ellek* olan elbette daha erken ve doymuş olarak kalkıyor.

Ben bu hususta epey talimliyim. Evde tek erkek çocuk olduğum için bacılarıma *baba tutturuyor*, hele sofrada evelallah göz açtırmıyorum. Ama burada, hem daha ilk gelişim, hem de misafirim. Hoca Hafız Hakkı, sıra nar gibi pişmiş yumurtalarla sarı sarı bezenmiş mıhlamaya gelince, bana sofra başında ders vermeye başladı:

"Bak oğlum, bu yemeğin adı nedir?"

"Buna biz mıhla deriz, efendi emmi" diye ben hemen yapıştırdım. Çekinecek miyim! Hafız Hakkı memnun, fakat burnundan hım hım konuşmasıyla beni düzeltti:

"Yok oğlum, bunun adı *mıhla* değil, mıhlamadır. Sorsana neden mıhlama demişler? Bak, şöyle kaşıkla yumurtasına hiç dokunmadan, şeklini bile bozmadan, kenar boşluklardaki turşuları yiyeceksin ki, yumurta orada mıh gibi çakılı dursun. Yoksa neden durup dururken adını mıhlama koysunlar! Anladın mı?"

Cevaba bile vakit bırakmadan, "de haydi bakalım, diye yemeğe giriştik. Artık benim ağzıma mı düşmüş, tarif dışında hareket etmek! Terbiyeli maymun gibi, ben kaşıkla yumurtaların kıyısından kulağından, bir elimde parça parça ekmekle *kurdalamp* idare ederken, *yerip yetişmeyesi* şeytan Hafız Hakkı, şurası şudur, burası budur diyerekten yumurtaları yürütmez mi... Ben ekmekle, kaşıkla canı derdime düşmüş çabalıyorum. O, malın değerlisini meğer götürüyormuş. Neden sonra ben de farkına vardım, ama neye yarar, iş işten geçti. Ben dersimi iyi aldım doğrusu. Bu arada, yumurta gitti; ne yapalım, giderse gitsin.

Karnım doyuyor, cebime de biraz *gıdıboku* dolduruyorlar. Ben bir *dırdik* atımı seğirtiyorum eve. Anama, Kâşif Bey'in hem karısının, hem de kaynanasının beni nasıl sevdiklerini ballandıra ballandıra anlatıyorum. Anam çoğuna inanıyor, geri kalan yarısına da "eşek sıpası, sen biraz da habbeyi kubbe yaparsın, diyerek pek de inanmak istemiyor. Ben de "vallahi sen bilirsin *mayrig*, şimdi ben oturduğum yerde ayağa kalkıp yalan mı söyleyeceğim; şimdi onlar burada yok. Allahları var, diye cevaplıyorum.

Bunun üzerine anam, daha benim bilmediğim nicelerini anlatmaya başlıyor...

XIII

"Kâşif Bey'in kaynanası, o boylu poslu güzel kadın Ermeni kızıdır. Seferberlik *tartalas*ında işte o Ruşanların Hafız Hakkı Hoca kaptı ve de Müslüman ederek nikâhına geçirdi. İyi bir ailenin kızıydı. Onlara Hotozotyanlar denir, Başıböyükler diye çağrılırlardı. Şimdi Salman Çavuşun Hanı diyorsunuz ya, işte çarşının içindeki o koca han bunun babasıgilindi. Kızın asıl adı Vartanuş'tu. Çok güzel olduğu için de Ermenice Ağvor Vartanuş diye söz edilirdi ondan. Hangi Vartanuş? Ağvor Vartanuş, yani güzel Vartanuş. Ruşanlar'ın şeytan hoca Müslüman yapınca, güzel Vartanuş'un adını Hesna Hanım'a çevirdi. İşittiğimize göre Hesna da güzel demekmiş zaten. O kıza meheldir doğrusu; eksiği yok, fazlası vardı..."

Burada anamın lafına girip ben de ekleyiveriyorum:

"*Mayrig*, kızı Edibe de güzel kadın, Kâşif Bey'in karısı...

"Aman bre oğlum, Edibe, şu tosbağaya benzeyen Hafız'ın dölü değil mi? Biraz güzellik görüyorsan o da anasından. Anası gençliğinde peri kızı gibiydi. O nasıl bir kumaş ki, aradan yıllar geçmiş, ne havından, ne de parlaklığından zerre bir şey kaybetmemiş. Benim de akranımdır. Bir bana, bir de Hesna Hanım'a bak. Ben neredeyse, *nal karısı*na döndüm. Yüzümü görenlerin yalnız iştahı değil, nasibi kısmeti de beraber kesilir. Onu görense kızından genç zanneder bre oğul."

"Canım *mayrig*, kendini de o kadar kötülüme. Sana ne olmuş? Sen de bugüne bugün, Zaramızın birinciye gelen kilim ustasısın. Yaptığın kilimler yalnız bu kasabanın evlerini değil, kim bilir İstanbul'un bile hangi odalarını süslüyordur. İnsanın güzelliği bir zaman sonra solar ama, emeğinin güzelliği asla..! Hem sen lafı kendi üstüne çevirmeyi bırak da, bu boylu poslu dünya güzeli kızı, o babası yaşında, boyu karısının memelerine bile kavuşmayan, *körkösnü* gibi hocaya nasıl verdiler, onu söyle.

Bu sözlerim üzerine anamın cinleri yine tepesine sıçradı:

"Ulan oğlum sana nasıl anlatmalı! Hani iki kişi konuşuyormuş. Biri söz arasında 'ben hadımım' demiş; karşısındaki aynı senin gibi lafa omuz verdiğinden yine sormuş berikine: 'oğuldan, uşaktan ne haber?' Adam yine cevaplamış: 'kardeşim, hadımım dedik ya..!'

Maşallah, sana anlattığım *hekiyat*ları iyi dinlemişsin! Seferberlik yılları, o ne zor yıllardı! Oğlum, bu can pazarı diyelim ki anlayasın. Tehcir denen göç başlamış. Ana nerede, kız nerede, baba nerede, oğul nerede, avradı kim kapmış, atı kim sürmüş götürmüş belli mi? Türkçe çok doğru bir laf vardır: 'Köyde eşek geberirse, köftenin kırkı kırk paraya düşer.' O hesap...

O tozun dumanın arasında da, onu o *körkösnü* herif kapmış. Onun gibi niceleri bre oğlum. Harp ne demektir? Şimdi bu laflar size su sesi gibi gelir. Ya içinde yaşayanlara...

Bildiğin bütün düzen bozulur, her şey altüst olur. Bir gözünden bir gözüne bakmaya kıyamadığın malın, canın, akraban, oğlun uşağın her biri bir tarafta telef olur Ölmeyenler de hep birbirinin varlığından habersiz yanar yanar tüterler. Gün dolar vakit geçer, ya bir yakınının, ya bir canciğer yakın akrabanın sesi ya Bağdat'tan, ya Beyrut'tan, ya Kahire'den, ya Selanik'ten, ya da Marsilya'dan gelir. Sen burada, o orada tükenir durursunuz...

XIV

Babam seferberlikten önce muallimmiş. Zara'da Ermeni okulunda ders verirmiş. Mütareke yıllarında kısa bir dönem, hâlâ açıkmış Zara'da Ermeni okulu ve de kilisesi* Ve lakin sonradan okula da, kiliseye de kapanma yolu gözükmüş. "Ne yaparsın, derdi babam, "kanuna karşı boynumuz kıldan ince."

Demircisi, kalaycısı, çarıkçısı, değirmencisi yine icra-i sanata devam etmiş, çoluk çocuğun geçimini sağlamaya çabalamışlar. Ama babam, gemisi elinden alınıp bozkırlara sürülmüş kaptana dönmüş. "Eh, derdi sıkıldıkça, "onmadığımızı, ölmediğimize sayarız. Düşkün durumuna denk düşen bu kaderci lafları etse de, özünde bilime inanırdı. Şu binlerce yıllık, her gün ısıtılıp ısıtılıp önümüze sürülen ti-

(*) Ermenice kaynaklara göre okulun adı Arşagunyan, kilisenin adı Surp Lusavoriç.

yatro tiratlarına, seksen beş yıl gibi uzunca sayılabilecek ömrünün hitamında dahi inanmadan, gülerek ölmüştü. Bütün bu olup bitenleri başka yaşlılar gibi feleğe, kadere bağlamaz, uzun uzun anlayacakları şekilde izah etse de, onların bildiklerinden şaşmadıklarını gördükçe, hiç de kahrolmazdı. Bir gülümsemeyle anlatırdı:

"Ne yaparsın oğlum, beyin kapları çok geniş olmadığından, bilgileri, kültürleri fazlasını anlamaya müsait değil. İnsanlar ancak durmadan okurlarsa kendi gerçeklerini belki görebilirler. Oysa, bunlar okumaz, yazmazlar. 'Dedem derdi ki, büyükanam anlatırdı ki, *Avedaran* yazar ki' laflarıyla bu işler izah edilemez.

Taribi, ille tarihi çok iyi bilmek gerekir. Halkların ümmet olarak yaşadıklarını, neden sonra, nelerden sonra millet olmaya başladıklarını, millet olurken nasıl kimliklerini aradıklarını, karşısındakinin de kimliğiyle çarpışınca nelerin, ne hadiselerin meydana geldiğini, ancak tarih gösterir bize. Tarihi bilmeyen, ama gerçek tarihi bilmeyen topluluk ve kişiler, bütün olup biteni bilinmeyen gök kuvvetlerine bağlarlar. Böylece hem kendileri aldanır, hem başkalarını aldatırlar. Oğlum, bugün de olan dönen, yaşanan, bundan başka bir şey değildir."

Babamın o yıllarda söyledikleri doğru muydu, yahut doğruya yakın mıydı? Bunu tartışacak değilim. Ama yeri gelmişken, fikriyatının iki cümlelik özetini vermeden de edemezdim.

Okul da, öğretmenlik de elden gidince, babam önce şaşkınlığa düşmüş. Ama kısa sürmüş bu. "Bu dünyaya öğretmen olarak doğmadım ya, elbet bir çaresini buluruz," deyip toplamış kendini. Başka geçim yolları aramaya başlamış.

Önce ödünç buğday almış, ekmek yapıp satmaya başlamış. Ne var ki kâr etmek şöyle dursun, buğdayın parasını bile ödeyemeyeceğini anlayınca aldığı parayı iade edip o işe son vermiş.

Bu defa düşünmüş, "yahu" demiş, "ben mektep tatillerinde hep o meşhur Misak Usta'ya hizmet eder, yazları en az üç ay kireç karıp, sıva sıvardım... O yıllar harpten yeni çıkılmış, memleket baştan başa harap, inar istiyor... İşte böyle almış malayı eline. Alış o alış... En az elli sene, sıvamadığı ev, bitirmediği inşaat kalmadı.

Okur yazarlığı kendine fazlasıyla elveren babamın, fizik gücünün de hatırı sayılırdı. Değirmenci Muşeğ Usta gibi inanılmaz bir gücü yoktu ama, *beribenzer* öküzü devirecek kadar güçlü kolları vardı. Hele

de otuz sekiz kuruşluk İnhisar rakısını, susuz musuz bir kaldırışta başına dikti miydi, değil Ermeniler, Müslüman komşular bile karşısında duramazlardı. Ancak Alaeddinin Nuri veya Mazingilin Ahmet Emmi onu yatağına yatırırlardı.

Ayık olduğu vakit dünya iyisi Mazin Ahmet, çalıştırdığı lokantayı kapatıp günlük rakısını içince Zara'nın en çekilmez adamı olur, artık babamın dışında hiç kimse onu zaptedip de evine bir türlü götüremezdi. Gece yarısı bile olsa, babamı yatağından kaldırırlar, o da Mazin Ahmet'i evine gitmeye ikna ederdi! Babam güçlü kollarıyla kavradı mıydı, Mazin Ahmet hemen ayıkır, "Sen misin Simon Usta, ben ancak senin elini öperim," diye yumuşar, etrafındaki tekmil Müslüman akraba ve dostlarını bıçakla kovalardı. Babamla birlikte evine geldiklerinde karısı Emine Abla'yı bile kıskanmazdı. Oysa en yakın akrabası ola ki evin kapısına kadar getirse, Mazin Ahmet sanki sarhoşluktan ayılır, katiyen onu içeri sokmazdı.

Babamın ismi Simon idi, ama Sığı Usta olarak nam salmıştı. Babama bu lakap, dedesinin de babasından kalmıştı. "Benimle dördüncü nesildir bu adı sürdürüyoruz. Mutlaka sana da Sığı'nın oğlu diyeceklerdir, derdi. Nedenine gelince, bizim sülale yavaş yürüyen, yaptığı işi çürük yapan, meseleyi gevşek tutanlardan olmadığımızdan, ta 1850 yılında İstanbul'da çalışmış Kel Aso lakaplı Asadur dedemize yakıştırılmış bu ad. Gayet hızlı yürürmüş. Yumruk *sümsük* bilmez, şaplağı yapıştırdı mıydı, karşısındakini mutlaka yere yıkarmış. Adı böylece sıkı adam manasında "sığı" kalmış. Bu adı biz istesek de üstümüzden atamayız. Eloğlu bir kere yakıştırdı mıydı, o artık gider ilelebet. Babamın anlattığından bilirim:

"Şu Koresyan Manas ve Setrak emmilerin var ya..."

"He *hayrig*...

"Onlara Dangalakgil derler. Gebertseler kimse Koresgil demez. İlla Dangalağın Manas yahut Dangalağın Setrak diye çağrılırlar. Gerçekten çok saf, lafı hemen anlayamaz bir dedeleri varmış. Bir gün biri 'sen de dangalak mısın nesin be herif' demiş, dediğiyle de kalmış. Bunlardan Allah'ın cebinden peygamberi çalacak evlatlar yetiştiği halde, yine de böylece Dangalakgil kalmış adları...

XV

Tatlı kireç ustasıydı babam. Bu güçte, bu marifette sıvacı ustası değil kasabada, vilayette bile bulunamazdı. Sıvadığı odalarda dolaştığınızda duvarlarda gölgeniz sizinle beraber gider gelirdi. Yumurta akı kattığı ince elek kireç sıvasını yapmak ona mahsustu. Her taraf cam gibi parlar, badanalamak katiyen gerekmezdi. Hele tavan kenarlarına elle yaptığı kornişlerdeki desenler olsun, *pur* taşından, kireçten kartonpiyer gibi yapıp duvardan askıya aldığı, gaz lambası koyduğumuz lambalıklardaki resimler olsun, ancak çok eskiden kalma dinî kitaplarda bulunabilen süslü resimleri andırırdı.

Bu ustalık ve maharetin karşılığını hiçbir vakit alamadı. Bunun bir çok nedeni arasında önde geleni, hiç para canlısı olmamasıydı. Bir diğer önemli neden ise, yaptığı işin salt emeğe dayalı oluşuydu. Bir

eser oluşturuyor. ama bu eser bir başkasına ait inşaatta kalıyordu. Her inşaat sahibi bir hevesle inşaata başlıyor ve lakin sonuna kadar dayanamıyordu. O yıllarda ustaların parasını bir tamam ödeyen patrona rastlamak neredeyse olanaksızdı. Biz yıllarca gidip gelip. üç *panganot* beş *panganot* koparabilmek için nice yemeniler eskitirdik. Bunların hepsi kötü niyetli, mütegallibe tabiatlı Müslüman komşularımız değildiler Babam ikide bir. başının etini yemeye uğraşan anama karşı bu gibileri savunurdu:

"Ulan ırzı kırık karı. sen yoku bilmez misin? Bu dürzüler de bizim gibi züğürt. ellerinde olsa vermezler mi?"

Neredeyse anama karşı, kendisine borçlu olan inşaat sahiplerinden yana çıkar. onların vekilliğini yapardı. Laf uzar. alınırdı alınmazdı cebelleşmesi ev halkını ikiye böler. sefillik ve açlık bizi hep anamdan tarafa iterdi. Sanki babam alabilirmiş de, almazmış gibi gelirdi anama. Tartışma evimizde ufak bir seferberliğe dönüşürdü. Sonuçta ayağa kalkan babam köpürerek. "ulan ta da babasının canına bilmem ne yaptığımın dölleri, kırk yıldır sizi besledim. sanki bir gün *oğormis* mi okudunuz da şimdi karşıma geçmiş yırtınıyorsunuz; belki de onlar gün gelir babamın ruhuna fatiha okurlar." diyerek dışarı uğrardı.

Bu güçlü. enerjik. biraz kızınca herkese küfür eden adam dünyaya para kazanmak için gelmemişti. Diğer ustaların fazla yevmiye almak için dört beş güne yaydığı işi babam iki günde gayet güzel bitirir, "bu dünyada helal kazanmalı" diye de teselli bulurdu.

İnşaat sahipleri işi mutlaka babama vermek isterler. verdikten sonra da hiç karışmazlardı. Zaten izin vermezdi işine karışmalarına. Onca işinin arasında da herkesin yardımına koşardı. Hangi kadının fırında ekmek pişirirken tahta küreği kırılmış. hemen işini bırakır, tamir eder; hangi biçarenin sobası devrilmiş, anında koşar. kireçli ellerini üstüne başına sürerek temizler, sobayı. tahtayı düzeltir, tekrar işinin başına dönerdi. Şayet inşaat sahibi bu yaptıklarının farkına varırsa, korkusundan sesini çıkarmaz. eğer bir şey söyleyecek olursa da, cevabını alırdı:

"Ece... fazla konuşma! Yarın değilse öbür gün hepimiz geberip gideceğiz. Kendi ayağıyla mezarına giden görülmemiştir. Cenazemizde *salı*umza girecek birkaç kerhanacı bulunsun. 'İyi ki geberdi dürzü, güneş olsa bir mendili kurutmazdı' demesinler."

Bu engin gönüllü ve iyi kalpli adam. karşısındakilerin de kendisi

gibi düşündüklerini zanneder. bir sürü mahrumiyet içinde gamsız kasavetsiz. bahtiyar yaşardı.

Gündüz evinin geçimi için çalışırsa. gece de züğürt dostlarının işine. inşaatına omuz verirdi. Anam zaman zaman sızlanır. uyarır. bildiğinden şaşmayan babamsa, yaptıklarının doğruluğuna onu ikna etmeye uğraşır. bu konu böyle sürer giderdi:

"Bre canım herif. senin işin zaten ağır bir iş. Gündüz akşama kadar taşla. sıvayla. elinde mala güreşiyorsun, bir de gece yarılarına kadar gelip yatıp dinlenmiyorsun. Ne olacak senin bu halin? Canına da mı acımıyorsun?"

"Ne yapayım karı. görüyorsun, kılıç gibi kış geliyor, dürzünün daha ne çatısı kapandı. ne odaların dolmaları doldurulduu. Bir sürü çoluk çocuk başı açık ortada kalmışlar."

"Bizden de mi kötüler be herif?"

"Bre karı, şu koluna tükürdüğüm Çolak Osman... Çok perişan. Muhakkak iki odanın dolmasını dolduracağım. Kar da düşse. talaş sobasıyla içeriyi ısıtır. sıvasını sıvar. dürzüyü sokaktan kurtarırız. Sıddık Usta'ya söyledim. kiremitlerini gönderecek. gerisine de Mevla kerim.

Babam. himmete muhtaç bir dede. nerede ki gayrılara himmet ede' misali. iyi yüreği, bitmeyen enerjisiyle parasız pulsuz gayrılara himmete çabalardı.

Kasabamızın boynuzu kurtlu delikanlılarındanmış Zilfo'nun Osman Ağa. Her pisliğe burnunu sokmaya üşenmediğinden. bir gece mezarlıklarda kendisi gibi çakal Deli Mustafayla boğuşurken. Deh Mustafa koltukaltı koca *kaddere*yi Osman Ağa'nın sol koluna "ya settar" deyip koyduğu gibi koparıp şöyle fırlatmış mezar arasına da. o ana dek anasının "Osman ağam. Osman ağam" diye üzerine titrediği yavrusunun adını Çolak Osman'a çevirmiş. Osman Ağa'nın, bu tek kol ile, babamın anlattığına göre, kasabada yapmadığı yasak iş yoktu. Tütün kaçakçılığı; duttan, üzümden kaçak rakı imal edip satmak... Bu yüzden babam arada takılırdı da:

"Ulan çolak dürzü, senin kolun iyi ki iki değil. Kurban olduğum Allah insanın yüzüne bakar da *feyl*ine göre verir; hikmetinden *sıval* mı olunur...

Babama iş mi dayanır. isterse gece olsun! Hele hele Mığırdaşşak'ın Rıza Çavuş'un kasap dükkânından getirttiği erkek çebiç etlerini Çolak

Osman ateşte cızır cızır çevirirken, kireç yığınının üstüne bağdaş kurup Çolak Osman'ın kaçak dut rakısını da tas tas devirirse... Osman, babamdan üç beş yaş küçüktü. Mazin Ahmet'i, gerçek dayısı olduğu halde Mazin Ahmet diye çağırır, babama ise her vakit dayı derdi.

Hem rakı içilir, hem işler yürür, hem de sohbet devam ederdi. Babam lafı tam tarağına getirir*, sorar:

"Ulan Çolak, Mustafa da o sıra parlak delikanlıydı. Gece vakti, mezarlıklarda yalnız başınıza ne halt arıyordunuz?"

"Aklına gelen gibi değil, günahını it alsın, ikimizde de öyle bir zenaat olmamıştır, canım dayı," der Çolak; gülüşür, rakıyı çinko tasta tazeler, yeniden vuruştururlardı:

"Şerefe, Osman Ağa."

"Şerefin daim olsun, canım sığı dayım...

O an içine düştükleri mutluluk değil de neydi, diye soruyorum kendi kendime. Ne sermayenin küçülme korkusu, ne senetlerin ödenmeme endişesi, ne de çocuklarına istikbal sağlayamama düşüncesi...

Bunların hiçbirini ne biliyorlar, ne de bu işlerin farkındalar. "Bugün bulduk yiyoruz, yarına Allah kerim" felsefesi içinde bir fakir Ermeni, bir züğürt, derbeder Müslüman dayanışması. Eğer Çolak Osman'ı da Müslümandan sayıyordu ise babam..!

---

tarağına getirmek: denk getirmek, uyarına getirmek, rast getirmek.

XVI

En keyifli olduğumuz mevsim babamın dinî bir yapıda çalıştığı vakitlerdi. Köyde olsun, şehirde olsun, Simon Usta'ya son derece itimat ederler, ya kontrata bağlar ya da yevmiyeyle çalıştırırlardı. Cami ya da minare yapımı olurdu bu. Babam her zamankinden çok daha coşkuyla, *dini bir uğruna* çalışır, en güzelini yapar, kendisine laf getirmezdi. Böyle işler her zamankinden uzun sürer, toplu para, anamın yüzünü ancak güldürürdü. O kış seyreyleyeydin babamı kahvelerden, meyhanelerden daha kimse beri getirebiliyor mu? Ne evdeki küpte turşu, ne de deride peynir kalırdı. Çek Allah çek. Bir bakardın, Kopuk Recep elinde babamın tütün tabakası, kapıyı çalar.

"Kim o?"

"Gelin abla, beni Sığı Emmi gönderdi; 'Karaibrahimgil'den gelen

lahanayı dipteki büyük kütpe bastıydı, o turşudan bir kaba doldursun da al gel' dedi. İşte, inanmazsan işaret için tabaka da elimde.

Anam söylenerek, kendini duvarlara vurarak, tası doldururdu. Başka bir gün Balta Memet, yahut Mamo Halilin Hacı Ömer haylazı, gece çoktan yarılanmış, gelir. Konu aşağı yukarı aynıdır. Kapının sarı *şakşak*ını vurur da vurur.

"Ne o? Kim o?"

"Horik Nene!"

"Yine ne var oğlum sabaha karşı? Adam Allah'tan korkar, hiç değilse, insanlardan utanır.

"Nene, Simon dayım gönderdi beni kahveden. Tabakla peynir istiyor."

Anam gelenin ciğerini çekip koparsa yüreği soğumayacak. İnsanlıktan çıkmış bir şekilde, bağırır avazı çıktığınca:

"Ulan oğlum, o da gebersin, siz de! Çarşılarda peynir mi tükendi? Kavurma mı yok? Turşu göğe mi çıktı? Burada fabrikası mı var?"

Balta Memet yahut Mamo Halilin Hacı Ömer tembihli gelmiştir, almadan dönmeyecek:

"Bre nene, bu saatte ne çarşısı, ne turşusu; hiç açık yer bulunur mu? Bulunsa hiç gelip de seni rahatsız eder miyiz? İnanmazsan, işte Simon dayımın ağızlığı!"

Geceler, günler böyle geçmek bilmez. Anam her zaman dalaşır, bir sürü laftan, sözden sonra, "*vallaha* herif ben senin yüzünden çok çekerim de, korkarım ki geç geberirim, der, çulu başına çekerdi. Babamın harmanına kar mı yağarmış*, yine bildiğinden şaşmazdı.

Cami ve minare işinde, gerek köylerde, gerek kasabalarda, bir tek kör kuruş alacağı kalmazdı babamın. Cemaat-i Müslimin, cami ve minare üstünde, kendi aralarında gâvur hakkı diye geçirseler de, 'aman ha aman, sakın Ermeni hakkı kalmasın' diye titizlikle dikkat ederler, üstüne üstlük, yerine göre bahşiş de ekleyerek helallık üstüne helallık alırlardı.

Memleketimizin en iyi ekmek ve Sivas kebabı fırınını da yine babam yapardı. Fırının alt taşını özellikle Halhavu'dan* getirtir, hac-

harmanına kar yağmamak: Herkes harmanını bir an önce toplamaya bakarken, hiç kar yağmıyacakmışçasına ilgisiz kalan çiftçi örneğinde olduğu gibi, sorumluluklarını ihmal edip keyif çatan insanlar için kullanılır.

mini hesap eder. kümbetini ona göre yapar, ağız büyüklüğünü çok iyi ayarlar. davlumbazını da gerektiği gibi kondururdu.

Babama göre, *aladikine* yapılan fırının ne ekmeği pişkin çıkar, ne de sebzeli kebabı yenir. Mesela Sivas'ın en meşhur kebapçısı Arut Usta, değnekleri sırtında kırsan. mümkünü yok onun yapmadığı fırında kebap pişirmez, sebebini de söylerdi:

"Ben altın adımı, bakıra, ölsem çevirmem.

Babamın ustalığı nereden geliyordu bilemem ama kendisi, ustalık konusundaki düşüncelerini şöyle açıklardı:

"Evladım, dünya bile mizan ile, terazi ile kurulmuştur Bunlara akıl erdirip künhüne vukufiyet peydah etmedikçe, adı ustaya çıksa da kişi gerçek usta değildir. Ve de imkânı yok olabilemez."

Anam, babamın bu tumturaklı laflarını dinler, dinler de, ondan aşağı kalmayan laflarıyla babama *baba tuttururdu*:

"Keşke daha kötü yapsaydm da şu hiç usta olmayanlar, iyi beceremeyenler kadar kazanıp, kazandığınm da kadrini bilseydin. Benim bir *horakuyr*um vardı. Nasıl da güzel bir eksik etek. Tutup bunu mesleğinde birinciye gelen, yaşı benzemesin, Boğos Usta diye bir marangoza verdiler. Sultan Hamit zamanında İstanbul'da, Yıldız'da çalışmış* Yaptığı tavanları, çeyız sandıklarını hiçbir ademoğlu yapamaz! Ne bir güne bir gün evinde tencere kaynadı, ne de yüze sürülecek kadar un bulunabildi. Babamgil yardım etmeselerdi *eme*m acından ölürdü. Usta, ustalık dediğin şu değil mi!"

Halhavu: Zara'nın 14 km kadar güneyinde tepe üstü, yeşillik, suyu güzel bir çiftlikköy. Sarışıh'tan hafif yokuş tırmanarak bir saatlik yürüyüşle varılan ve üzerinde Tatlıcak Suyun bulunduğu Tatlıcak Tepesi'nin az ilerisindedir Cücül uşağı adıyla da anılan halkı Zara'dan gitmedir. Köklerinin Dağıstan'a kadar uzandığı söylenir.

Sultan Hamit: (1842-1918) Otuzüçüncü Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit (1876-1909).

Yıldız: Yıldız Sarayı. Ortaköy-Beşiktaş arasında 500 dönümlük bir bahçe ve koruluk içinde, çoğu II. Abdülhamit zamanında yapılan köşk ve binalardan oluşan saray kompleksinin başlıca mimarları Sarkis Balyan, Agop Balyan ve Raimondo d'Aronco'dur. Saray, II. Abdülhamit'in bizzat çalıştığı marangozhanesiyle de ünlüdür

XVII

Babamı alnından kurşunla vursan lafından geri dönenlerden değildi. Anamla hiç uyuşur bir taraflarını bulamazdım. Elbet yatak meselesini bunun dışında tutmak gerekir. Herhalde o coşkun, atak herifin acımasız kolları, kolay kolay tatmini mümkün olmayan huysuz anama, çok kusurunu affettirmeye yetip de artıyordu bile. Zira anam boş lafı hiç sevmez, kim söylerse söylesin hemen suratına çarpar, inadına gerçekçi bir kadındı. Anam, çok bilinen Alman atasözündeki "eldeki bir kuşu beğenir" cinstendi. Babamı ise daha çok "dam üstündeki bir sürü kuş ilgilendirirdi."

Evliliklerinin daha ilk yıllarında seferberlik ve tehcir felaketine yakalanmışlar. Tesadüf, babam o sırada askermiş. Faziletli bir kumandan olan binbaşısı Yahya Bey sayesinde tehcirden kurtulmuşlar. Fakat

babam evde tehcir kaçağı Ermeni saklayınca, yakalanıp onlar da Der Zor'a sürgüne tabi tutulmuşlar. Sekiz kişi yalın ayak *yalbırdak* yola koyulmuş, ailenin beş ferdini yollarda, Besni'de, Adıyaman'da, Antep'te kaybetmiş, kara toprağa gömmüşler. Ancak yıllar sonra yine Zara'ya dönmüşler.

Anam o günlerden bahsederken, "Bu bir uzun hikâyedir, anlatmakla bitmez; yazmaya ne kalem yetişir, ne de kâğıt... Ve lakin benim canımın yanıp da anlatamadığım başka bir şey," der, babama dönerdi:

"Behey Allah'ın zalimi, biz iyi kötü sürgün felaketinden kurtarmış, bir yana çekilmişiz. Sen daha ne diye iki kaçağı eve sokar da yeniden bir dam dolusu insanı dipsiz kuyulara atarsın; yıllar yılı dağda bayırda, ovada, çölde, çek de yavrum kuyruğun hama değmesin* hesabı debelendirirsin..?"

Bu yüzden, ta evliliklerinin başında babama güvenini kaybetmişti. Her olumsuz hadisede bunu babamın alnına asar, hiç affetmezdi. Ama kendince haklı derdini anlatamaz, babamın karşısında ezilir, en sonunda "Hey oğul, evde kimse yok, kapıyı kim için çalıyorsun," diye lafı değiştirmek zorunda kalır, merakından nefesini durmadan tüketirdi.

Babamın ise dünyası tamamen farklıydı. Ta ana rahminde *him*i nasıl atılmış, beynine hangi zemberek konmuş, yüreğine nasıl bir yangı değmişse, öldüm Allah bildiğini yapardı. Öğütle, eleştiriyle bir karakterin değişmeyeceğine biz aile olarak şahit olmuşuzdur.

Babam, anamın bu kadar sızlanmasına bir gün ofsun "Karı, çok doğru düşünüyor ve de doğru söylüyorsun, diye hak vermediği için anam hepten kudurur da küplere binerdi.

"Şimdi aradan geçti onca yıl. Daha ben diyelim yirmi beş yaşındaydım. O zaman Zara'da sürgünden kurtulmuş başka birçok Ermeni vardı. Hatta gece vakti bizim kapımıza gelen o iki kişinin amca çocukları ve öz dayıları da vardı. Ama haftalarca dağda bayırda nefesleri tükenip naçarları kesilince ancak ben, Sığı'nın oğlu Simon geliyorum akıllarına. 'Bizi alırsa eve, korkmadan, ançak Simon alır' diye umut bağlamışlar. Canciğer emmi uşaklarına ve dayısına gü-

çek de yavrum kuyruğun hama değmesin: Yanlış bir iş yapıp perişan olana, debelenene söylenir [Hadi bakalım, çık şimdi bu işin içinden çıkabilirsen, anlamında]

venemiyor; var da bir hesap eyle! Buna can pazarı derler. Işkının karısı! Buna adamlık, insanlık geçidi derler; sana nasıl anlatabilirim, düşün bir yol!

Artık, ne olursa olur, yersizlikten, yiyecek sizlikten... 'Nasıl olsa öleceğiz. Son bir umut, dağdan Zara'ya inip belki Sığı'nın Simon'da var bir umut' diye canlarını dişlerine takmış, resmen ölüme iniyorlar. Bunun bir santim ötesi yok! Emmi uşakları, dayısı, hatta *morakuyr*ları sağ ve Zara'da, ama onlara zerre kadar güvenleri yok. Kendilerini kurtarmışlar ya, bir diğerini görecek fikir ve yürek güçleri olmadığını imanları gibi bilmekteler. Bunlar ölüme inerlerken gece yarısından sonra, insanlar tam kan uykudayken, nasıl da çifter çifter kol gezen zaptiyelerden savuşmayı becermişler? Diyelim kolluk kuvvetlerinden *hazer* oldular, o insanlıktan çıkmış biçimle sokaklar dolusu köpeklerden nasıl savuştular, akıl almaz! Köpekler de üstü başı partal perişan insanlara hücuma meraklıdır. İnsanın aklı bunu geniş zamanda düşünemez ve havsalası bir türlü alamaz. Ya karar vermiş adamlardaki güce, öldürüm diyen adama bir sor sen! Kararlı bir adamın zorda yaptığını o anda bir alay asker yapamaz.

O gece hiç tıkırtı bile olmasın diye ayaklarındaki çarıkları da çıkarıyor ve yalın ayak yürüyorlar. Dam üstünde de bir odamız var; yavaşça cama yanaşıyor, hafif hafif fısıldıyorlar.

Önce pıtırtıya sen uyanmıştın. Benim uyku sersemi kulağıma 'Simon evde yok' demen çalındı. Anlamamla fırlamam bir oldu. Tuttuğum gibi kapının ardından seni içeri fırlattığımı hatırlıyorum. 'Kim o, kimi arıyorsunuz' diye kapıyı açtım ki, Anania ile Setrak... Derhal çektim, içeri aldım. Üstleri başları, saçları sakalları, elleri tırnakları mağara devri insanından da beter. Benim kapıma para için, ekmek için gelmiyorlar, düşünsene bir. Can istiyorlar. Canlarını benim vasıtamla kurtarmak istiyorlar. Çünkü her gün tellallar İstanbul'dan gelen tamimleri alenen bağırıyorlar, mahalle mahalle. Hükümetin emri var. Her kim ki evinde, ahırında, velhasıl bildiği yerde Ermeni kaçağı saklarsa, yakalandığında, kaçaklarla beraber evin kapısında asılacak...

Arkadaş amanı bildin mi? Bu öyle bundan önceki Osmanlı yasağı değil ki üç gün sürsün, ondan sonra sen sen, ben de ben kurtulasın. Bu, onca yıl uğraşıp imparatorluğu padişahın elinden aldıktan sonra artık önünde durulmaz olan Enverler'in, Talatlar'ın, Bahaeddin Şakirler'in kanunu* Hatta ola ki Anadolu'da bu emirleri de tam yerine

getirmeyecek vali ve kaymakam çıkarsa. Yakup Cemil* de onları kontrol ve cezalandırmak için gönderiliyor. Kimin canı kaç ki aksini yapmak şöyle dursun, düşünmek bile insanları bitiriyor.

Devir işte o devir. Senin anlayacağın tilkilerin bakır sıçtığı devir. İti kopuğu her yerde vardır; Zara'nın faziletlisi, yüreklisi çok olmakla birlikte, yerine göre kardeş gibi yaşadığı, öz kardaşından bile ileri tuttuğu Ermeni komşularını saklayıp kurtarmaya korkuyordu insanlar. Yine İttihat Terakki'ye rağmen, isimlerini değiştirerek kurtardıkları Ermeni çocukları yok değildi. Ve sonradan, 'biz bu şeni kanunların hep sürüp gideceğini zannediyorduk, hızının böyle bir yıl sonra azalacağını bilseydik, daha nicelerini saklayabilirdik' diye çok da hayıflanmışlardı.

Anania Kaployan ile Çilohannesyan Setrak yakalandılar ya, pek fazla tetik davranamadıklarından oldu. Halbuki onlardan önce iki kişiyi daha ahırda açtığım tünelde altı ay saklamış, sonra bir gece çarşaf giydirip, o bulunmaz insan, o kahraman insan, Tekke köyünden Gani Kâhyaların Mustafa Ağa'ya götürmüştüm. Orada sonuna kadar saklanıp canlarını kurtarmışlardı. Anania ile Seto'yu da aylarca sakladık. Zaman geçmiş, ölüm tehlikesi ortadan kalkmıştı. Ama bir gün basıldık. Bizi de onlarla beraber sürdüler aç susuz."

"Ama evcek mahvolduk, sekiz kişiden ancak benle sen, bir de kardaşın geri dönebildik. diye anam lafa girer, babamsa hiç altta kalmazdı:

"Evet öldük, mahvolduk, ama o iki canı da kurtardık. Sen inatla Simon evde yok diye ısrar etseydin bile, ben koşar, sokaktan yine geri çevirirdim. 'Yok arkadaşlar, ben evdeyim' derdim.

Babam bu yaptığının ne dehşetli bir kahramanlık olduğunu hiçbir zaman anama anlatamadı.

Enver (Paşa): (1881-1922) Osmanlı generali ve devlet adamı. İttihat ve Terakki'nin başlıca liderlerinden. I. Dünya Savaşı'nda harbiye nazırı ve başkumandan vekili.

Talat (Paşa): (1874-1921) Osmanlı devlet adamı. İttihat ve Terakki'nin başlıca liderlerinden. I. Dünya Savaşı'nda önce dahiliye nazırı, sonra sadrazam.

(Dr.) Bahaeddin Şakir: (1874-1922) Askeri tabip. İttihat ve Terakki'nin başlıca yöneticilerinden. I. Dünya Savaşı'nda Erzincan yöresinde Teşkilat-ı Mahsusa yöneticisi.

Yakup Cemil: (?-1917) Osmanlı subayı. II. Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki adına çalıştı. Babıâli Baskını'nda harbiye nazırını vurdu. Teşkilat-ı Mahsusa'ya girdi; I. Dünya Savaşı'nda teşkilatın Kafkas cephesinde gönüllü birliğinin komutanı

XVIII

Kış, ucunu adamakıllı gösterdi. Beydağı'nın beyazı Karasırt'a, Halhavu'ya indi; Kösedağ'ın karı ise Kırtoğut'la Yellice'yi sardı* Akşam sabah eli kulağında dedikleri kar Zara'ya düşerse işte tam kış geldi sayılırdı. Dağlardan bize ne, yayladakiler ise aylarca önce inmişlerdi köylerine, ağıllarına. Benim çocuk umudumun tam bittiği an, bir gün babam çıkageldi.

Beydağı: Zara'nın 25 km kadar güneyinde, Bulucan bucağının 4 km doğusunda, denizden 2800 m yüksekte bir dağ.

Karasırt: Halhavu'nun yaslandığı dağ.

Kırtoğut: Zara'dan kuzeye, Kösedağ'a doğru, yaklaşık 15inci kilometrede, rampada, yol üstünde eski bir Rum köyü.

Yellice: Zara'dan kuzeye, Kösedağ'a doğru, Kırtoğut'tan önce, yolun sağında kalan bir köy.

Babam gelir gelmez yalnız bizim değil, evimizin de yüzü güldü. O güne kadar yağış, soğuk vardı, ama anam yine de yalnız tandırı yakardı. Dibinde aşımız pişer, üstünde de bacaklarımızı sallar ısınırdık. Tandırın çulu dizlerimizin üstündeydi; üstündeydi ama kazaksız, ceketsiz sırtımızda yeller eserdi, üşürdük. Bir ayak tezeğini* kırıp, altını birkaç çer çöple tutuşturdu muydu, günü savuştururdu anam. Babam gelince havamız değişir, sanki zengin olurduk. Hiçbir şeyi olmasa da coşkulu ıavırları, abartılı umutları, bizi de kötümserlikten o gün çeker alır, rahata kavuşurduk. Yedi sekiz basamakla çıkılan odamıza hemen sac sobayı kurar, aylardır eşiklerine yüz sürdüğümüz ıandırımızdan soğur, daha onu beğenmez olurduk. Babam gelince tandır zevki de, havası da kaybolurdu. Zaten soğuklar da iyice bastırdığından ev damında bizim için ısınmak zordu. Hele babam pelit odununu doldurup da önündeki çırayı yakıp fitilledi miydi görmeliydin keyfini. Puh puh pupulayan sobanın üstünde, yanlarında soğuk ekmekleri ısıtırken, kendisi de pantolonunun üstünden bacaklarını tuta tuta sobanın etrafında zevkle döner, durmadan anlatırdı;

"Karı, sorma; bu yıl Hafik'te Sandıkçı Mustafa Efendi'nin sayesinde iyi bir yaz geçirdik. Hafta boyu inşaata devam, cuma geldi miydi, mutlaka Kemis* köyüne kuzu yemeye götürüyordu. Sağ olsun adam. Bu yaz üç konağını birden bitirdik. Neme lazım, hakkımızı ziyadesiyle verip memnun etti bizi.

Kemis köyü deyince hemen geçmeyecek, en az beş dakika düşüneceksin. Kızılırmak'ın hemen üstünde tepeye de yaslanmış, epeyce sulu arazisi, *tevatür* ziraati var. Eskiden, nüfusu olduğu gibi Ermeniymiş. Adı da Gamis'miş. O nasıl bir buğday cinsi, o nasıl beyaz ekmek, *kelestesine* diyecek yok. Hele karı, kuzularının yiyimine doyum olmuyor. Koca divan sinisinin* üstü tepeleme pirinç pilavı. Gözünüz kör olmaya, ne kadar yağ eritip üstüne boca ettiniz ki, etrafına yumuşak yufka ile set çekmeyince yağın durup duracağı yok. Ben diyeyim iki kara hokka*, sen istersen de üç hokka yağ. Behey dür-

ayak tezeği: Bir kasnak içinde ayakla bastırılıp sıkıştırılarak yapılan tezek.

Kemis: Hafik'in güneydoğusunda, Hafik-Zara yolunun hemen sağında kalan bir köy. Adı Dışkapı olarak değiştirilmiştir.

divan sinisi: Ağır misafire çıkarılan, etrafında sekiz on kişinin yemek yiyebileceği büyüklükte sini.

hokka, kara hokka: Okka; 1.283 gr ağırlığında eski bir ağırlık ölçüsü

züler, Allah'tan da mı korkmadınız? Bu ne kadar *çirkin dövlet*, karı! Kurban olduğum, verdiği yere de veriyor Allah veriyor. Eğer sofranın dibinde bağdaşı bozup it oturuşuna geçmezsen yağa boğuldun bil. Niye dersen, daha ince yeşile düşmemiş* en az iki üç erken doğmuş kış kuzusunu önce pilav için hafif haşlamış, suyunu almışlar, sonra efendime söyliyeyim, yan yana yatırıp kuzuların üstüne yeterince yağlı yoğurdu sıvamış, sürmüşler ekmek fırınına. Ağzı kapalı fırında da kalmış mı bir saat...

Hizmet edenler kusurda bulunurlar mı! Tam yer sofrasına çevrelenip sofra bezini dizlerimize çekmiş, Mustafa Efendi'nin babası Abdi Dede ellerini açıp eşhedü Allah'ı, biz de marangoz Tatos Ağayla *hayr-vorti-hokin-surp astvaz* diyerek şükür duasını bitirmiştik ki, biz haçımızı çıkarmaya, Abdi Dede de iki eliyle sakalını sıvazlayarak bismillahirrahmanirrahimi çekmeye kalmadan, buğulu nar gibi kuzuları tepeleme pilavın üstüne indirmezler mi! Bir yandan sandıkçı Mustafa Efendi, bir yandan biz aman ha amanı bastıksa da olan oldu. Neredeyse pilavın yağ seline boğulacağız. Bilmez değilsin ya. Müslümanlık bunun burası, kız gelin hizmette değil. Haremlik selamlık hüküm sürmekte. Erkek milletinin de en usturuplusu işte bu kadar yapar. El peşkirlerini yetiştirdiler, ama olan oldu. Dizlerimiz, ayaklarımız yağ selinden nasibini aldı. Yağlı pirinç pilavına mı durmadan kaşık sallayasın, yoksa neresine el atsan titreyerek dökülüp kemiği elinde kalan kuzuları mı evvelemirde aradan çıkarasın şaştık. Ben taze pişmiş, kadife gibi sac ekmeğine hiç yüz vermiyor, ha bire ötekilere dayanıyorum.

Tatos *ağbar* daha yaşlı olduğundan tecrübesi de büyük. Dirseğiyle dürttü pek etrafa belli etmeden. Karı, senin de amucazaden olur; bilirsin nasıl *korabaz korabaz* konuştuğunu. Ermenice 'yavaş ulan dürzü, yavaş; neredeyse boğulacaksın. Hiç değilse araya bir lokma ekmek sok ki, yüreğin almasın' dedi* Baktım doğru söylüyor Tatos kardaşın, onun dediği gibi yaptım. Bir yandan da kepçe kepçe yoğurt çalkalamasını deviriyorum. Demem o ki, o gün Allah canımızı ne aldı, ne de verdi. Sonunda halis koyun sütünden yapılmış soğuk sütlü* ka-

ince yeşile düşmemiş: Otlamaya çıkmamış.
yüreğin almasın: Midene oturmasın, tutup iştahını kapatmasın.
soğuk sütlü: Sütlaç.

vuşmasaydı, bu Deli Sığı'nın oğlu Simon Efendi'yi kolay kolay bulamayacaktım. Dur, acele etme; dahası var...

"Ne var, *voçhar*, daha ne var," der anam. Canı sıkılmaya başlamıştır. Ama babam kendini kaptırmıştır coşkusuna ki, davulunu döver de döver, durmamacasma. Biz kardeşler o sıra, yavan ekmekle beraber kaşıklayacağımız *herle* çorbasını unutmuş, ağzımız sulana sulana babamın ağzına asılı kalmışız, mayışmışız da bir yandan.

Delicoş babam hızını alır mı kolay kolay. Alnının orta yerine balta sapını yese bile geri durmaz, anlatacağını anlatacaktır.

"Dahası karı, hey Allah belanızı vermesin, o kadar kuzudan, kurbandan sonra o koca sarayın kalaylı bakır lengeri tepeleme helva, nasıl yenecek? İki bilekli yiğit, iki ucundan tutarak zaptettikleri helva tepsisini sürdüler önümüze. Amanin Allah. Sıcak sıcak, nasıl da tütüyor. Doğrusu bu, şimdi kendisi yok Allah'ı var, Tatos kardaşını öldü de parmağını uzatmadı. Ermenice bana '*Zo dığa*, vallaha da bu bize bir iyilik değil, *gashemek* mide fesadından geberip gideceğiz. Şu elin memleketinde oğuldan uşaktan hasret, daha ötesi yok' dediyse de, karı, yalan mundar, ben bir kaşık sallamadan edemedim. Amanın da aman, karı, bu senin bildiğin tereyağlı şekerli *mihane*si adamakıllı yerine gelmiş un helvası değil. Ben deyim padişah helvası, sen de cennet-i âlâ taamı. Görülmüşü yoktur diyebilirim. karı. Ağzıma attım, kaymak gibi eriyip gitmesin mi! Şaştım, şaştığımı o saat farketti. Kaçın kur'asıdır Musta' Efendi, sen bilin mi? 'Usta Simon şaşma, şaşma da ye. Benim ikinci hanımın büyük annesi saraydan çıkmadır. On parmağında yirmi hüner vardır' diye araya girdi. Ben lafını kesmek istemezdim ama dayanamadım: 'Mustafa Efendi, aşkolsun, vallahi helvanın çeşitlisini görmüşüm ya, böyle kaymaklısını ilk defa tadıyorum. Elleri dert görmesin hemşire hanımın, ömrüne bereket. 'İlahi, dedi Mustafa Efendi, 'bu yediğin kaymaklı değil, taze taze koyun peyniriyle yapılmıştır. Sen sıvada nasıl çeşitli marifet gösteriyorsan, bizim hanım da sana nisbet, yemekte göstermek istemiş... Karı, Hafik'te birinciye gelen Hanedan Ağa diyorlarsa bir şey biliyorlar. Senin anlayacağın, boşa söylememişler..."

Biz kardeşler hışır haşat babamın daha anlatmasını bekliyoruz ya, huysuz anam daha fazlasına müsaade mi edermiş:

"Yeter Allah aşkına, çocukların arasında tuzlu tuzsuz konuşmayı bırak da, sobaya yapıştırdığın ekmekleri çevir ki yanmasın.

Anam onun gibi okumuş yazmış biri değil, ama evveleski, boş ve fazla lafı sevmezdi. "Nasıl olsa kavuşamayacakları, ulaşamayacakları yemekleri ballandıra ballandıra anlatıp da, beş dakika sonra yavan ekmeğe talim edecek çocukları huzursuz edecek lüzumsuz laflar neden edersin, manasında söylemiştir o sözü.

Babamın geldiği çabuk duyuldu. Süren geldi, işiten bir yol yokladı. "Vay sen hoş gelmişsin, vay sefalar getirmişsin, neden bu kadar uzun sürdü, niye bu kadar özlettin emmi, dayı, *ağbar*," diyen diyeneydi. Cuma idi gün üstelik. Zaten her yer kapalı, tatil günü. *Eğrek* damına döndü evimiz resmen.

"Anam bacım, bu adamın bir de yıldızı dişi* ki, içi beni yakar, dışı da eli. Bu herif elin iyisi, elin iyisi" diye diye akşamı etti anam.

---

yıldızı dişi olmak: Herkesin sevdiği, sempatik bir tip olmak.

XIX

Cumartesi haftanın başı idi o yıllarda. Memleketin tatil günü cuma idi. Perşembe öğlene kadar okul, öğleden sonra ise tatil yapardık. Ta cumartesi sabahına kadar.

Babam elimden tuttu, doğru Nuh'un uşaklarının mağazasına. Galiba anamın tahmini doğru çıkıyordu. Gerçekten de tepeden tırnağa donattı. Başıma da bir kep taktılar. İçi pembe tüylü lastiklerime eğilip eğilip baktıkça ömrüm uzuyor. Sıcaklığına zaten söz söylenemez; ya cam gibi parlaklığına ne demeli. Babam omzuma da elini koymuş, çamurlara basa basa, yola aşağı yürüyoruz. O durmadan anlatıyor:

"Gördün mü oğlum Kirkor ağa, geç oldu emme güç olmadı.

Onun sözleri kulağıma geliyor, ama ben nasıl edip de lastiklerim hepten çamur olmadan şu beni deli eden parlaklığının hiç olmazsa bir

kısmını arkadaşlarıma kavuşturabilirim diye kaygılanıyor, taştan taşa sekmeye uğraşıyorum. Babam devam ediyor partala. Oğlunu giydirmiş ki elden ayrıksı; keyfi epey yerinde:

"Ne *cezveleniyorsun* elimin altında lan eşek sıpası, doğru yürüsene!"

Doğru, ben de onun gibi yürümeye uğraşıyorum. Anam, "canım herif, dünya kuraklıktan çatır çatır çatlasa sen muhakkak bir çamur bulur içine girersin; ne olacak bu senin halin, dediğinde. "bak hele, bak bilmem neremden çıkmış, bana yüzgeç öğretiyor." diye de azarlardı. Ben ayağıma parlak lastiği geçirip de babamla beraber yürüyünce, o ağız kavgasının hangi haklı sebebe dayandığını o gün daha iyi anlamıştım. Çamurların içinde sert bir yere, görünen bir taşa ayağını uzatıp basması şöyle dursun, çamurları sürükleyerek yürür, ayağını kaldırmazdı bile babam.

"İşte senin baban durur durur da, turnayı tam gözünün orta yerinden vurur," diyordu şimdi de...

Cumhuriyet Okulu'na girdik. Zara'da bu binanın bir benzeri yoktu. Kurbağaköylü meşhur Sağır İlya Usta tarafından, kesme Kuşkayası* taşından yapılmıştır. Seferberlikten birkaç yıl önce, vali Arnavut Muammer* zamanında İttihat ve Terakki merkezi için kullanılmak üzere inşa edilmiş iki katlı bir binadır.

Marangoz Osman Usta'dan Sağır İlya'nın çok menkıbesini dinlemiştik, sonraları. Bu Cumhuriyet Okulu'nu, Tekke'nin önündeki o kısa taş köprüyü, Kevenli ile Üngür arasındaki Şemlik Çayı üstüne kurulu üç göz köprüyü Sağır İlya'nın yaptığını söylerdi* Esasında Rışvanlar'dan* bir koyun çobanı olan Osman Usta. Sağır İlya'nın yanında

---

Kurbağaköy: Zara-Şerefiye yolunda, Kuşkayası'nı ve Çoban Deresi'ni geçtikten sonra gelen, eskiden Rumların meskûn olduğu bir köy.

Kuşkayası: Zara-Şerefiye yolunda, Aropço köyünden sonra, denizden 1510 m yüksekte sarp bir geçit. Solu uçurumdur. Kayo oyuk ve tereklidir (üstten şapka siperi gibi çıkıntılıdır). Kalay işlenip sonradan sertleşen beyoz taşı yapı işlerinde kullanılır

Muammer Bey: I. Dünyo Savoşı sırasında Sivas valisi (1912-1916). Döneminde birçok okul, askeri hastane inşa edilmiş, Sıcak Çermik hizmete açılmıştır

Kevenli: Zara'nın 12 km güneyinde, Tekke ve Sarışıh'tan sonra, Divriği'ye giderken Şemlik Çayı kıyısında bir köy.

Üngür: Kevenli'nin güneybatısında, Şemlik Çayı kıyısında bir köy

Şemlik Çayı: Karacaviran, İmranlı tarafından doğup Sivas yakınlarında Kızılırmağa katılan bir çay.

epey çalıştığından iyi bir usta olmuştu. Derdi ki:

"Sağır İlya bu öykenin (ülke demek istiyor) yetiştirdiği en değerli ustasıydı. Benim gibi ne okuması, ne de yazması vardı. Ve lakin, yapacağı inşaatın, köprünün, menfezin boyunu ölçer, enini hesaplar, yazar mı kafasına; bu kerre bütün ekibiyle Çoban Deresi'ne, Kuşkayası'na kurdurur çadırları. Yüzlerce Urum ve Ermeni delikanlısı varyoslar, demir taraklar ellerinde, takır da tıkır, tıkır da takır, işine, zamanına göre taş yontar, altı ay, bir sene dağlar gibi yığarlar yol kenarına. O nasıl taşlar, bakmaya kıyamazsın. Sanki tornadan çıkmış, ne bir santim eksik, ne de bir santim fazla. Sağır, gülmez İlya Usta'nın kafasındaki hesap tamam olunca, çadırlar Kuşkayası'ndan sökülür, ordugâh bu kerre inşaatın, yahut köprünün yapılacağı yere kurulurdu. Be hey Allah'ın adamı, be hey mekânı cennet olası dürzü... ya bir taş fazla gelsin, ya bir taş eksik... Bu nasıl beyin, bu nasıl ustalık? Dad-ı Haktı canım dad-ı Hak. Hele o kemerleri kafadan hesap edip, demirsiz kurşunsuz, taş giydirme ustalığıyla kenetlemesi... Dünyalar üstüne yıkılsa bir santim oynamazdı.

Rışvanlar: Haymana'dan gelme, hayvancılık ve çobanlıkla uğraşan Kürtler

XX

Babamın bileğimden tutup, "ben durur da tam gözünün elifinden vururum" diye beni eşiğinden itelediği okul, cennetmekân İlya Usta'nın yaptığı, eşi buralarda değil, olsa olsa ancak Roma'da bulunabilecek olan işte bu, Cumhuriyet Okuluydu.

Cumhuriyet'ten sonra bir de Gazi Okulu yapılmışır. Ama İlya Usta'nın yaptığı binanın yanında bostan *alaçuğu* gibi kalırdı. Ne yazık ki, bu meşhur yapı, 1939 Aralık sonunda Erzincan zelzelesi olarak adlandırılan, yedi onda sekiz midir, bilmem ne karın ağrısı ölçekle gelen felaket gecesi, Puruntepe'nin üstündeki çerden çöpten evlere baba bile dokunmamışken*, yıkılıp taş yığını haline gelmişti. Zelzeleden sonra

baba dokunmak: Kötülük gelmek, felakete uğramak. Genelde olumsuz yaklaşımda geçer: Baba mı dokunmuş; bak, gine boynunu dikmiş gidiyor. [=Sapasağlam...]

Avrupa'dan gelip inceleme yapan mühendislerin söylediğine bakılırsa, tabanı fay kırığı ve ırmak evi* oluşundanmış. Yazık, bina çarpıcı güzellikteydi; ama İlya Usta'nın elinde ve kafasında arazinin jeolojik bilgisi ve haritası yoktu. Bir yığın emek ve güzellik heder olmuştu. On dokuz, yirmi yıl sonra yerine okul yapmışlar çok şükür ki, eski mektebin yerinde şimdi yine okul var.

"Ooo *varjabed*, sen de buralara gelir miydin" diye sıcak bir şekilde babamı karşılayan müdürün başı babamdan daha cıbıl, yaşı biraz gençti. Yüzündeki sert ifadenin pek de devamlı olmadığını ileriki yıllarda anlıyacaktım.

"Kölenizi getirdim. Ben epeydir kasabada yoktum, okula kaydettirememişler," diye açıklamalar yapmaya uğraşan babamın sözünü kesti, benim de kulağıma yapıştı bu kel adam.

"Demek bu *mozik* senin, he mi *varjabed*," diyerek kulağımda hal bırakmadı. Sesimi de çıkaramıyorum. Babam laf altında mı kalırmış:

"Ben benim oğlum sanıyorum ama doğrusunu anası bilir; esas ona sormak gerek," diye şakalaşmaya başladı. Kulağım kopmuş gibi *sır sır* sızlıyor ya, bir yandan da babamın, müdürün de tanışı olmasına seviniyorum içten içe. Bir şeyler yazıldı, bir şeyler çizildi. Müdür, hademe Ali Çavuş'un yanma kattı bizi; günlerdir, kâh gizli, kâh aşikâr devam edip, bazen kovulup, bazen dövülüp oturtulduğum Kâşif Bey'in sınıfına yöneldik. Baktım, babam şapkayı çıkarttı. Kâşif Bey dersi yarıda kesip;

"Ooo, *varjabed* nerelerde kaldın? Seni hep bekledik," diyerek yanaşıp babama bir el ense çekti. Babam ondan şakrak:

"Her zaman bu haltı yersin be herif, şimdi ciddi iş başındayız. Ömrüne bereket Ahmet Bey'e kaydını yaptırdım. Şimdi işte geldik sana Kâşif Bey. Bundan böyle bunun eti senin, kemiği benim. Umut ederim ki rahle-i tedrisinde bir boya alır* Kâşif Bey."

"Sen yürü haydi, Ömer Ağa'nın kahvesinde seni şimdi dominonun başında bekliyorlardır. Benim zaten onunla aram iyi gidiyor. Biraz dikkat eder de heceyi sökerse, *sıbyan*dan birinciye de alırım," diye yola vurdu babamı.

Vay anasını, bir de *sıbyan* çıktı orta yere. Demek bizim haftalardır,

---

ırmak evi: Irmak yatağı, dere yatağı.

boya almak: Renk almak, nitelik kazanmak, donanmak, bir baltaya sap olmak.

birincileri salya sümük seyredip de kendi aramızda birbirimize kara sığır gibi boynuz attığımız yerin adı *collik* değil de *sıbyan*mış. İyi vallahi, bir yaşıma daha değdim. Anam yeni işittiği her lafın arkasından bu cümleyi sarfederdi...

Bir defter, bir silgi, bir de alfabe... Oh, benim de gidişatım düzeliyor. Babam "sen şu alfabeyi hele bir sök, ben sana kıraat kitabı da alacağım, diye beni heveslendiriyor. "Kıraatı ben sana bir günde öğretirim, diye de güvenceyi bastırıyor. Ha gayret, Kâşif Bey söz de verdi. Yakın zamanda *sıbyan collik*ten de kurtulacağım. Koç Halil İbrahim ile Seneker bırak debelensinler *collik*te! Bende bir keyif, bir şadımanlık ki, deme gitsin. Ne şeytan köpekler ki; babam üstümü başımı, ayaklarımı bile yeniledi, bayağı kaymakam çocuğuna dönderdi de, ceketimin eteğini yalandan olsun tutup, yarım ağız bile olsun, "Kirkor, ne de güzelmiş, hayırlı olsun." diyemediler. Uzaktan uzağa beni süzüyorlar, *olgörüp* baktıklarını bana göstermiyorlar. Hain oğsa, kurt onar!* Varsın çatlasın kerhanacılar. Öğretmen bile görür görmez, "ooo, eşek bizim eski eşek ya, yalnız palam değişmiş," diyerek yeni elbiselerimle alakalanmıştı.

Kör olsun gözü yoksulluğun. Aç ileri varmış da, çıplak ileri varamamış... Gördün mü oğlum, donun donağın *mekri*ni! Anam bile üstümün başımın düzelmesiyle gurur duymaya başladı.

"Zenginin her zaman üstü başı düzgün. Onlar bizim gibi mutluluğu nasıl bilecek, nasıl bizim gibi yeni alman parlak lastiklerine, ikide bir aklına düştükçe bakıp bakıp mutluluk duyacaklar değil mi *mayrig* can, deyip anamın omzuna sıçrıyor, "yaşasın fakirlik, mutluluğu nasıl doya doya yaşatıyor bize, diye haykırıyorum. Ama baktım, anam bu coşkuma pek de katılır gözükmüyor; ya da yüzüme söyleyip yüzlemek istemiyor. "Vay başıma gelenler, gördün mü sen işi! Bu sıpa da hınk demiş, babasının burnundan düşmüş gibi. En ufak bir şeyden mutlu oluyor. Korkarım hayatı boyunca çocukluktan kurtulamayacak" diye düşünüyor olmalı. Bırakmıyor ki doyasıya yaşayalım çocukluğumuzu, sevinelim, coşalım. Ya kendisi gibi kilimin dibinde seferberlik türküleri söyleyerek ağlayacağız ya da nasıl edip de toplum içinde sivrilip daha genç yaşta, fakir fukaranın hiç gözünün yaşına bakmadan,

Hain oğsa, kurt onar: 'İyi olsaydı, kurt iyi olurdu' anlamında, hainlerin iyi olamoyocağını anlatmak için kullanılır.

er vakitte zengin olmayı düşüneceğiz.

Aman, Allah esirgesin; ben herkesle beraber olmayı, herkesle beraber sevinmeyi seviyordum. Tek başına zengin olmayı asla istemez, asla sevmezdim. En yakın akraban bile içten içe kıskanır, yüzüne söylemese de giyabında verir veriştirir: "Ulan hergele, hep beraber ne güzel gülüp oynuyor, ne güzel çalışıp ekmeğimizi kazanıyorduk. Nedir bu sendeki doyumsuz ihtiras? İki fırıldak çevirip, ticaret micaret derken bizden sıyrıldın... Bununla kalmaz elbet; arkadaşlık da biter, insanlık da.

Bu yüzden olacak, anamın beklentisinin tersine, bütün bilip öğrendiklerimi arkadaşlarımla paylaşmaya koştum. Ellerden evvel yazıp çizdiğim, problemler çözdüğüm defterlerim bende değil, elden ele arkadaşlarımda gezerdi.

Bu davranışla herkesten iyi okumaya başlayıp da, herkesten iyi matematik problemlerini çözmeme rağmen, birinci seçilmeyi hiç sevmedim. Bu durum birinci olmak isteyenlere de düşman etti beni. Birinci olmayı isteyen insan ne kadar egoist ve bildiğini paylaşamaz bir köpek dölü olacak ki birinci çıksın. Lanet okuduğum zengin olmanın yanına birinci olmayı da kattım: "Olmaz olsun tek başına zengin olmaya uğraşanlar, olmaz olsun tek başına birinci olmaya çalışanlar... Anam bu düşüncelerimi dinler dinler de, çok zaman umudunu keserdi.

Gidişat iyi, işler yolunda; şarkı ve marşlar berdevam. Kâşif Bey beni evine daha rahat götürüp getiriyor. "Kirkor haydi eve gidiyoruz, yeni bir nota geldi, bunu çabucak öğreneceğiz ki, çocuklara da öğretelim, dediğinde, bendeki keyfi sorma; yürürken topuklarım kıçıma değiyor. Aklımdan, "kim bilir gelin ablam şimdi nasıl sahan köftesinin yanına bol tereyağlı, yumurtalı erişteyi de haşlamıştır," diye geçiriyorum. Hem de evveleski hoca-imam evi olduğundan, bu yağlı yemeklerin yanında soğukluğu da mümkünü yok ihmal etmezler: Ya Malatya'nın Tokaloğlu dedikleri çir hoşafı, ya da Besni'nin, kurusu bile yarım parmak uzunluğundaki üzümünden yapılmış hoşafı... Ye babam ye!

Kâşif Bey kemanın kulaklarını biraz o yana, biraz bu yana büktü, olmadı; biraz da tükürdü, en son tutturdu ki, başladık ufak ufak... Ne de zormuş bugünkü makam. Ben sözleri birkaç tekrarlamada ezberledim evvelallah ya, makamını tutturamıyoruz. Kâşif Bey, "sözler

öyle bir makamlı olacak ki, yürüdüğümüz zaman rap rap adımlara da uysun" diyor. İyi, uyduralım bakalım. Al baştan bir daha, hadi canım al baştan bir daha. Akşam ezanında kaşık çalımı denen yemek, yediğimizi iyi sindirebilelim diye ihvan işi çay derken, yatsı da geçmek üzere. Biz ha babam devam ediyoruz. Geceler yarılandı, ama marş da marş oldu. Yine başladık beraber;

Türkler bugün Cumhuriyet temeli kurdular,
Türkler bugün Cumhuriyet temeli kurdular,
O temelin çamurunu kan ile yoğurdular,
O temelin çamurunu kan ile yoğurdular,
Kutlu olsun ey millet, bayramınız bugün,
Tarihte yoktur böyle büyük bayram, bugün
Karanlıktan kurtulduk biz, aydınlık atimiz,
Bozkurtlara örnektir dernektir Gazimiz,
Bozkurtlara örnektir dernektir Gazimiz.

Göreceksin diyor Kâşif Bey, yarın yeri göğü inletecceğiz. Ben hele hiç kabıma sığamaz olmuşum. Durmadan tekrarlıyorum: "Bozkurtlara örnektir, dernektir gazimiz... Bozkurtlara...

Geç vakit babam gelip hocanın kapısını çaldı. "Ne zahmet ettin *varjabed*, ben de şimdi getirecektim," diye Kâşif Bey bizi yolcu etti. Ben babamın elinde karanlıkta serçe gibi sıçrıyor, şarkıyı tekrarlıyordum. Babamın keyfine payan yok. Bir yandan da soruyorum:

"*Hayrig* bak burasında 'bu temelin çamurunu kan ile yoğurdular' diyor. Sizin attığınız temellerin çamurunda hiç kan görmemiştim, hep suyla karıyorsunuz. Bunda bir yanlışlık olmasın?"

Bu defa yüzünü göremiyorum, ama kolumu sertçe sarsarak soruma cevap veriyor:

"Hele şimdilik güzelce öğrenip, şarkı mıdır, marş mıdır ne karın ağrısıdır, çağırmaya bak. O temelin nasıl büyük bir temel olduğunu büyüdüğünde anlarsın. Onu ancak kan ile kararsan çimentosu sağlam olur. Suyla karılan çamurları bizim yaptığımız boktan kale çitten yapıların temeline koyarlar ancak!"

Anamın dediği gibi, "bir yaşıma daha değdim. Zifir mi zifir karanlıkta nereye bastığımızı bilmeden geceye doğru ilerledik...

XXI

Cumhuriyetin onuncu yılından bir yıl evvel Zara'da Türküne, Ermenisine duman attırıp *dadi çağırttıran* Kaymakam Kel Asım gitmiş, zannederim o yıl Darendeli Nabi Bey diye bir kaymakam gelmişti. Kel Asım hamamotundan daha sertti. Direktifi İsmet Paşa'dan öyle sıkı almıştı ki, üç kişilik bir yaren toplantısını irticaya bağlıyor, basit bir yarenlikten, muhalefet kokusu çıkarıyordu. Bu gibi taraklarda üç kıçı kırık Ermeni'nin dokuyacağı bez yoktu. Bu tavırları Müslümanlar için takınıyor, ve lakin Ermenilere de Eciri Misli* diye bir nevi emlak vergisi koyarak, o yıllardaki tamtakır olmuş hazineyi gece gündüz ekmek tavşan, kendileri tazı olmuş şu üç buçuk derbederden toplayıp doldurmaya uğraşıyordu. Zara'nın kerametli ahalisi neleri sa-

ecr-i misil: Bir iş için bilirkişi tarafından benzerlerine bakılarak belirtilen ücret.

vuşturmamıştı ki bunu da savuşturmasın.

Kel Asım'ın terfi-i makamla tayini çıkıp da kasabalı şöyle rahat bir oh çekmeden, Nabi Bey isimli, heybetinden görenin yüreği yarılır cesamette kaymakama ev sahipliğine başladı. Benzi parlak pembe beyaz, saçları açık kumral bu Darendeli insan azmanı, belli ki, çocukluğunda epey sarı imiş. Bacağından siyah setre pantolon, sırtından da istanbuline benzer resmî mi resmî ceket hiç çıkmazdı. Beyaz gömleği bu koca gövdeye, siyah elbiseye gayet iyi yakıştırır, o mandanınkindan kalın boynuna da menekşe moru kelebek kravat bağlardı. Gazi'ninkilere benzeyen tüyü bol kaşları, yukarı doğru ay gibi kalkıktı. Fakat Gazi Paşa'nın yalnız merasimlerde, eldivenlerle kullandığı bastonunu, bu, her gün taşımaya meraklıydı. İnkılapçı bir cumhuriyet kaymakamına da, beş on memur kendisini iki adım geriden takip ederken, elindeki gümüş bastona, işte böyle vakarla basıp, aheste aheste çarşıya doğru yürümek yakışırdı doğrusu. Bunu hep yapardı. Yine her inkılapçı idareci gibi nutuk ustasıydı da. Her donanmada derme çatma kürsüye çıktı mıydı, lafı çok uzattığından, nereden başlayıp nereye bağlayacağını şaşırır, kelimeleri sallar dururdu. Sırtını Kızılırmak'a çevirince, haliyle yüzü Demirsırık* Tepesi'ne ve şehre döner, o koca gövdeye de mütenasip iki metreyi aşan kollarını açtı mıydı, sol eliyle "pis Yunan"ın işini bitirirken, sağ eliyle de Kafkasya'da "kötü Moskof Rus"u şaplaklardı.

Darendeli Kaymakam Nabi Bey'in en büyük merakı davul çaldırmaktı. Kasabadaki bütün davulcular, her an alesta beklerdi. Fakat o, davul sayısını hep eksik bulur, canım canım baş davulcu Kozaklı İbrahim Ağa, çok marifetli Poşa Mevlüt, yeniyetme aslan gibi Poşa Osman'ı hep kifayetsiz sayar, civar köylerden de davulcular getirtirdi. Kel Asım kaymakamın otoriter, inkılapçı tasarruflarını Nabi Bey de kös ve davul dövdürerek berkitmeye uğraşıyordu.

Bayramın iki gün evvelinden, zurnalar ve bir bölük davulcuyla, kendi önde davulcular arkasında merasim provalarına başlayan Nabi Bey'in adı, Davulcu Kaymakam'a çıktı ömrü boyu değişmemecesine. Zara'nın, yazısız tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. Tekmil ahali, babasının ölümünü, çocuğunun doğumunu, komşusunun oynak gelininin nasıl alaydan bir askerle basıldığını, hep Davulcu Kay-

Demirsırık: Zara'nın yaslandığı birkaç yüz metre yüksekliğindeki tepe.

makam'ın devrine göre sağlamca tayin eder oldular.

Seksen sene öncesinden Darende'den gelip kasabanın ticari kaymağını yıllar yılı yiyen yerli Darendelilerimiz büsbütün zaptolmaz olmuşlardı. Nabi Bey'in şahsında daha sağlam bir arka buldular. Müftüzade Kâmil Efendi'nin vefatından sonra açık kapalı her çeşit nüfuz ticaretinden mahrum kalıp yıldızı hepten sönen Darendeli Hacı Sabit belediye reisi oldu. O zaman Cumhuriyet Halk Fırkası ve devlet aynı şeydi. Davulcu Kaymakam Darendeli olup da, bu eski hemşehrilerini kucaklamaz olur mu hiç! Darendelilerin kimisinin dayısının torunu oldu bu Davulcu Kaymakam, kimisinin emmisinin bacanağına damat yakıştırmasında bulundular! Şu, üç eşeği önüne katıp da gütmeye göndersen, muhakkak birini kaybedecek olan Darendeli Seyfullah'ı hemen Maliye'ye tahsildar yaptı. Darendeli Şeyh Süreyya bir idiyse, beş kere daha eli beratlı kesildi*

Belediye reisi tayin edilen Hacı Efendi'nin astığı astık, kestiği yeniden kestik oldu. İlk tasarruflarından en önemlilerinden biri de ortada zararsız durup duran tarihî Ermeni Kilisesi'ni yıkmak oldu. Bu yıkımın sonuna denk düşmüştü sağ tarafına felç inişi. Zavallı adam yıllar yılı baston elinde ayağını sürüye sürüye öldü. Bu hastalığın artık, ilmen ve tıbben bir sinir sistemi hastalığı olduğu bilinmesine rağmen, dini bütün Müslüman komşularımız, "Behey kavat, ne işin azımıştı, durup dururken İsa efendimizin beytini yıktın da bu hallar başına geldi. Eh efendim, Allah'ın parmağı yok ki çeksin de asi kulunun ağzını kulaklarına kadar yırtsın. İşte böyle gösterir kendini kurban olduğum," diye dolanıp durdular.

Yine Müslüman komşular, handa kahvede, dağda bayırda, ne zaman amme cüzleri* kelam-ı kadimler* hacı yağları ve Mekke-i Mükerreme'den, Medine-i Münevvere'den gelme doksan dokuzlu ya sabır tesbihleriyle. Ahmediyeler* Âşık Garip, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin diye diye makamlı ve *gayde*yle gezen birini görseler, "sus lan dürzü" diye azarlarlar, onun

---

eli beratlı kesilmek: İstediğini yapar olmak [elinde beratı olmak].

amme cüzü: Kuran'ın 78. suresinden meydana getirilmiş küçük kitap.

kelam-ı kadim: Kuran

Ahmediye: Genelde Hz. Muhammed'in hayatından söz eden manzum nasihat kitabı; özelde ve aslında Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî 'nin (1689-1761) yazdığı bu tür eserin adı.

da Darendeli olduğunu o saat farkederlerdi. "Ne buralarda sürüm sürüm sürünüyorsun, kasabada Darendeli devri hüküm sürdüğünü yoksa daha duymadın mı, avanak teres! Yürü, Davulcu Kaymakam Nabi Bey'e çak patayı, doğrul, yakalarını ilikle, geri geri çekilerek halini arzet. Teres, sen Divriği'den, Gürün'den gelmedin ya! Sen de aslan yatağı Darende'den değil misin? Sana da bulunur herhalde tutulacak bir kulp, devlet denen şu bitmez, delinmez koca kazandan," diye kaymakamlığa doğru iteklerlerdi.

Nabi Bey nereden meşketmiş, kimden davul zurna talim etmişse, Kastamonulu davulcu Karayılan'ı geçtin miydi ta Diyarbekir, Van'a kadar bir daha eşi bulunmaz kasabalı Poşalardan zurnacı esnafı bir türlü gözü tutmadı. Oysa, zurnacı Poşa Mevlüt'le Osman'ı bir kenara koy, pirleri Kozaklı İbo –yetmiş yıllık babadan oğula intikalen ustalık ve maharetle– zurnayı kapıp, uzun erkek deve gibi, boynunu göğe doğru büküp; öteki zurnaların pesten iştiraklerini ahp, on yedi usta davulcunun, hafiften çubuklu dımbırtılarını da önüne katıp, Salim Bey'in bir hane hicaz peşrevini geçip, Kemani Tatyos'un kürdili hicazkâr saz semaisini de bir kenar ettikten sonra, Allah daha beterinden esirgesin, zurnanın *kalağını* bir Yunanistan üstünden Avrupa'ya, bir de Kafkaslar'ı aşıp, Hazar Denizi üstünden Orta Asya'ya doğru çevire çevire Şair-i Azam Hamit'in Makber'ini çaldı mıydı. "her yer karanlık" diyerekten, ne gâvurunda, ne ümmet-i Muhammette değil yaşamaya şevk, ayağa kalkıp da su dökmeye mecal bırakmazdı.

Kozaklı demek ne demek, gel de bizim Nabi Bey'e anlat...

XXII

Nabi Bey'in iki de oğlu vardı. Birinin adı Yıldırım, diğerinin adı da Ali Tosun... Gerçekten iyi beslenmiş, tosun mu tosundular. Kısa pantolonları bacaklarına dar gelir, ayaklarındaki sağlam potinlerin konçları önden çapraz bağlarla bağlanır, küçük baldırlarını zar zor içine alırdı. Dersten teneffüse çıkışlarda, hışımla dışarı uğrar, talaş arısı gibi önlerine geleni sokar, zincirinden kopmuş Doberman eniği gibi herkese dalarlardı. Kaymakam çocuğu olmanın şımarıklığı bir yana, hiç durmadan yedikleri biskiivi ve çikolataların verdiği enerjiyi elbette harcamaları gerekirdi.

Allah'a bin şükür olsun ki, önlerine çıkanın işini şaplakla *stimsiikle* bitirip potinleri kullanmıyorlardı. Hep korkardım, ya bir gün ellerini bırakıp da, potinle bir vursalar, bizim gibi arpa *herle*si yiyen fakir fu-

kara çocuklarında Allah esirgesin ne diz kalırdı, ne de sağlam bacak. Ve lakin başımıza öylesi değil de, şöylesi bir hadise geldi:

Her perşembe öğleye kadar okul var, öğleden sonra tatil. Cuma da tatil, cumartesi hafta başı. Mektebin bahçesinde sınıf sınıf, itişe kakışa diziliyoruz. Bayrak merasimi bitince evlere dağılacağız gâvur oğlağı gibi. Herkes dağılmaya başladı, bir de baktım Yıldırım'la Ali Tosun, bizim mahallede oturan, fakat bizden bir sınıf üstte olan Manuk'u, demirci Garabet Usta'nın oğlunu ortalarına almış, didik didik ediyorlar. O vurup ona veriyor, Allah yarattı demeden öteki yapıştırıyor. Hemen yanaştım. Manuk'un elinde mürekkep dolu bir hokka, uzun bir divit kalem var. Ben, elinden dolu hokkayı alınca zavallı Manuk kalemi rastgele serbestçe sallayıp kendini korumaya başladı. Mazingilin Ahmet Emmi'nin oğlu Ali nereden işitmişse o saat aslanlar gibi kavuştu. Halı dokuma çantasını attığı gibi girişti mi bunlara. Ama Yıldırım'la Ali Tosun talimliler, vurdukları yerden ses getiriyorlar. Benim o sıra nasıl akhma geldiyse bilemiyorum, mantar tapasını çıkarttığım mürekkep hokkasını Yıldırım'ın kafasına nişanlayıp fırlatmamla, mürekkebi olduğu gibi Ali Tosun'un üstüne sıvadım. Yüz defa prova etsen, mürekkebin damlası bile yere dökülüp zayi olmadan insanı böyle boyayamazsın. Hesaplı bir rastlantı, attığım mor mürekkep gözlerinin içini bile boyadı. Mürekkebe bulanmış yüzünde yalnızca bakımlı dişleri beyaz beyaz parlıyordu.

Ali ikisinin de ağızlarını burunlarını kana buladı, kulaklarını yırttı. Hem vuruyor, hem de basıyordu küfürü, "Ulan orospunun dölleri, Manuk'u gâvur mu belledıniz, yoksa sahipsiz mi sandınız?"

Hademe Ali Çavuş kavuştu kavuşmasına ama, Ali, Manuk'u da kattı önüne, *tünlük tünlük* kayboldular. Eğer yakayı ele verirlerse başlarına gelecek belanın farkındaydılar. Hademe Kürt Ali Çavuş onları toparlayıp götürürken, ben Manuk'un boş hokkası ile Ali'nin hahdan çantasını sırtladığım gibi sıvıştım. Durumu yavaşça anası Emine Abla'ya anlattım.

Yıldırım'la Ali Tosun'un anası çocuklarının perişan durumunu görünce düşüp bayılmış. Haberi alan Davulcu Kaymakam hepten küplere binip, emri altındaki jandarma kuvvetlerini, şimdiki tabirle, alarma geçirmiş. Hatip Mahallesi'ni anında muhasara altına aldılar. O tarihlerde Zara'da henüz polis teşkilatı kurulamadığından, kasabanın yalnız köyleri değil, şehir içi inzibatı da jandarmalardan sorulurdu. Si-

lahlı piyade jandarmalar mahallenin üst başını sararken, bindirilmiş süvariler alt baştan mahalleyi büsbütün at bokuna boğdular. İsim be isim Manuk ile Ali'yi arıyorlar. Çok şükür beni neyse ki *alağız*ın biri ağıza getirip de ele vermemiş. Zara'da 'mesken masuniyeti' ne gezer, gezse bile 'taharri müsaadesi'ni kim sorabilir, soran çıksa dahi hangi kolluk kuvveti dinler o saatte, o tarihte mesken masuniyetini. Yalnız onlarm evleri değil, mahallenin tekmilinde aramadıkları ahır, samanlık, kilerarası, yatakaltı, çatıarası bırakmadılar. Yok da yok. Demirsırık Tepesi'nde girmedikleri delik, kaldırmadıkları taş kalmadı. Sivillerden de işgüzar yardımcı çoğaldı. Ziyadun Mağarası'na* Dımbılığın Deliği'ne* adamlar salınıp, kurşunlar sıkıldı. Yok Allahım yok. "Bu iki haşarı enik, İsa efendimiz gibi herhal göğe çekildi," lakırdısı ara ara Müslüman komşuların ağzından dökülse de, Ermenilerin korkudan sesi bile çıkmıyordu.

Neticede, babaları Topal Garabet Usta ile Mazingilin Ahmet Efendi'yi, kollarından birbirine kelepçe ile bağlayıp, yokuş aşağı dipçikleyerek sürdüler. Bacağının birisi diğerinden en az on beş santim kısa olan Topal Garo sanki yere kapanıp, öteki dizini öpe öpe ancak yürüyebiliyordu. Kilise açıkken sesi yanık olduğundan en iyi *şaragan*ı, kardaşı ile beraber o okurdu. Kilisesi kapandıktan sonra, en iyi öküz nalı çakan nalbant da yine oydu. Çaktığı öküz baharın *herg*ini, otu orağı değirmene taşıdığı, dağdan da yıllık yakacak odunu getirdiği halde, nalının bir mıhı bile düşmezdi. Öyle bir ustalıkla nah yerleştirip, mıhı çakıp, kuşgözü tabir edilen perçini yapardı ki, çaktığı hiçbir öküzün aksadığı görülmemişti. Namı almış yürümüş, Nalbant Topal Gâvur olmuştu.

Mazingilin Ahmet Efendi komşusu Topal Garo'yu severdi, ama arkadan jandarmalar çok sıkı haydaladıklarından, sanki yokuş aşağı Garo'yu sürüklüyordu.

Ahmet Efendi dönüp dönüp söyleniyordu: "Yahu biz adam mı öldürdük, iki enik birbiriyle kavga yapmışlar. Biz mi istedik? Çocuk değil mi, bugün o vurmuşsa birkaç şaplak, yarın da o onlara vurur, olur biter. Bu nedir, bu ne haldir?"

Ziyadun Mağarası: Demirsırık Tepesi'nde bir mağara. Eskiden kışın içine kar doldurur, yazın getirip şehirde satarlardı.

Dımbılığın Deliği: Demirsırık Tepesi'nde, Ziyadun Mağarası'nın ötesinde bir kovuk.

O tarihte Ahmet Çavuş namında, azılı, jandarmalığa çok meraklı bir karakol kumandanı vardı ki, eline düşenin vay halineydi. Topal Garo yarım da değil, çeyrek bir gâvurdu; neresi sopalıktı? Mazingilin Ahmet Efendi'ye gelince, ortada hiçbir suçu yokken, kolay hazmedilir cinsten bir Müslüman değildi. Karakolda gece yarısına kadar biraz itti çektilerse de yine Davulcu Kaymakam'ın emriyle bıraktılar.

On beş gün geçtiği halde, ne Mazingilin Ali'den, ne de Topal Garo'nun oğlu Manuk'tan bir haber çıkmadı. Ortalık biraz yatışıp, yaraları biraz kabuk bağlayınca, Ali ile Manuk ortaya çıktılar. Kel müdür Ahmet bunları önüne katıp kaymakamın elini öpmeye götürdü, kaymakam da onların alınlarından öptü. Çocuklar da öpüşüp barıştılar karşılıklı.

O hadiseden sonra, Ali ile Manuk sayesinde okulun bahçesinde çocuklar rahatça nefes alıp gezmeye başladılar. Yıldırım ile Ali Tosun'un süngüsünü epeyce düşürmüşlerdi.

Ben hadisenin öyküsünü babama ince ince anlatıyorum. Zara'dan nasıl akıl edip Sınır Değirmeni'nden* aşağı vurduklarını; Kızılırmak'ı, Tekke ile Eynir köyü arasından geçip, Tavşan Tepesi'ne çıktıklarını, o akşam dedesi, meşhur Kara Misto'nun kardeşi olan, Ömer Ağa'ya bile görünmeden samanlığa nasıl saklanıp, korkularından ancak iki gün sonra ortaya çıktıklarını...

Babam bayağı heyecanlanıyor. Bana bundan yirmi beş, otuz yıl öncesinin bir hadisesini anlatmaya koyuluyor...

Sınır Değirmeni: Zara'nın Sivas tarafında, yani batı ucunda, suyla çalışan kara değirmen (öğütme işini iki büyük yatay taş yapar). Şehrin bitiminde yer aldığı için bu adla anılır.

Eynir: Zara'nın güneyinde, Tekke'nin batısında bir köy. Şimdiki adı Kadriye'dir

Kara Misto: 1293 harbinde esir düşmüş namlı pehlivan. İçkiciliğiyle de ünlüdür.

XXIII

"Oğlum, ben yaz sonu çalışma mevsimi bitip de, başka bir beldede isem Zara'ya, Zara'da isem dostun içine kahveye çıkmaya pek meraklıyım. bilirsin.

"He, bilirim *hayrig*."

"Türkünün, Ermenisinin, Kürdünün, Müslümanının iyi gününde de, kötü gününde de mutlaka yanlarında olurum, bilirsin.

"He, bilirim *hayrig*."

"Kasabalının *cerge*sinde, cenazesinde, düğününde, kavgasında herhalde bulunurum, bilirsin."

"He, *hayrig*."

"Bu saydığım tekmil hayatın cilvelerinin içinde bulunup gülünürken duya duya gülmek, ağlanırken gerçekten yeise, kedere ortak

olmak bir insan olmak gereğidir, fevkaladelik değil. Böyle durumlarda 'neme lazım, elin dangalağı ben miyim' diyerek çulu başına çeken dürzülerden olmadığımı da bilirsin değil mi?"

"Canım *hayrig*, tabii ki bilirim, o dürzülerden olmadığını..."

Babam esas meseleye geçecekken, birden durakladı, "utanmaz, o dürzülerden değil de, başka dürzülerden mi demek istedin, anlayalım, der gibi, şöyle bir ters ters baktı. Yine de devamla;

"Hikmet-i ilahî, ne tesadüf ise, laf hep zamanında açılır. Akşam ezanı kaşık çalımı vakti gelmiş, evli evine, köylü köyüne. Ama biz o şekil düzene girmiş kerhanacılardan mıyız? Akşama kadar gülmüşsün, oynamışsın, be teres evinin suyu mu çıktı? Yürüsene, geç ateşli avradın bir an evvel yanına. O hususta da talihimiz yaver gitmedi ya. Keklik gibi avradı kapının arkasına koyup da bizimle çalıp çağırmaya gelen birkaç teresedir lafım. Çok şükür biz öyle bir tehlikeye evlendiğimiz gün bile maruz kalmadık. Şuna inan ki oğlum, ömrüm karadan geçti* aha ananın yüzüne baksana, yala katsan it yemez, arpaya katsan yemin ederim ki at yemez."

Sözün burası benim çok ağırıma gitti. Hemen itiraz ettim:

"***Hayrig***, anama da böyle söyleyip hakkını yersen, daha sana diyeceğim yok...

Babam derinden bir iç çekip hararetli hararetli devam etti:

"Bokumun oğlu, daha vücuduna su seğirtmedi ki karının *hâzâ*sı nasıl olur bilesin. Karı dediğin şöyle karşıdan koptu muydu, salıntısına, edalı yürüyüşüne bakan erkeğin 'vay anam vay bu nasıl avrat, bir gecede kaç döşek, ne kadar yorgan yırttırır erkeğine' diye göğüs geçirttirip, bir daha görmek nasip olmasa da, hayat boyu gözünün önünden şekli şemali silinmeyecek ki ben ona karı diyeyim. Şansın gözü kör olsun, ne böyle bir karı rastgeldi, ne de gözüm açıkken Allah öyle bir gelin kısmet edecek. Sen ancak o zaman anlarsın şimdi söylediklerimi."

"Ece, hele lafın arkası..."

"Kaşık çalımı, yukarıda Güççük Köprü'nün* başında Deli Mehmet'in evinin karşısında Erkekzade Urfan'ın kahvesindeyiz. Sobanın

---

ömrü karadan geçmek: Kara bahtlı olmak, gün görmemek.

Güççük Köprü: [Küçük Köprü] Zara içinde Kızılırmak'la birleştiği yerde, Habeş Çayı üzerindeki, iki kağnı geçecek genişlikte tahta köprü.

üstünde ben eti çeviriyorum, Urfan patates, soğan ayıklıyor. Niyetimiz, önümüze etli patates *mıhlası* almak. Urfan, yavrum, ne oğlandı ki, çay bardağı ile rakıyı ikide bir önüme getiriyor. Susuz içiyoruz o gün. 'Vakit daha erken, su korsak aşikâre, şimdi bu ham pezevenkler bardağın içinde boz boz görürler; sana göre bir şey yok, zaten sen gâvursun da, biz halis muhlis Müslüman döllerini de yoldan çıkarıyorsun derler' diyor, karşılıklı gülüşüyoruz. Ben de ona 'sizin gibi Müslüman oluncaya kadar, gider Koyulhisarlıya eşek olurum ulan, kerhanacılar' diyorum, yeniden güle güle yerlere yatıyoruz.

Kimleri kastediyorsun diye sorunca Urfan, 'kimler olacak, sen bilmiyor musun, gece gündüz beraberiz' deyip saymaya başladım: 'Başta Karaibrahimoğlu Azemet, Mazingilin Ahmet, sen ulan teres kasap Sümbüloğlu Rıza Çavuş, Cinçakmakgilin Nadim, davavekili Hacı Ömer Efendi... Daha sayayım mı' diyorum. Ufak ufak çakırkeyfe doğru yuvarlanıyoruz. Anlayacağın kadeh arkadaşları, can yoldaşları diyorum. Konuşmaya bu minvalde devam ediyoruz:

'Hele hazırla bakalım Simon, ben de şu tekmil bardakları bir sabundan geçireyim. Bu saatten sonra pek başkası gelmez buralara. Gelse gelse biraz önce saydığın derbederler gelir... İşte yemek hazırlanıyor. Kör değiller ya, şişelerini de kendileri ceplerinde getirsinler.

'Urfan, merak etme. koluna işediğim Çolak kokuyu alır, cephaneyi kuşanır da gelir düşer. Dürzünün işi gücü ne ki? Şu saydığım bizim avaneyi uzaktan uzaktan gütmek. Bir meclis kurulmasın, Çolak orada hazırdır.'

'He ya Sığı, sanki Çolak'ı o saatte kurtlar yemiş de, itler sıçıyor hemen meclise. Böyle de işini bilir bir kavatı daha analar kundağa sarmamıştır. Senden de evvel şişenin kâğıttan tıpasını açar içmeye başlar, sana da doldurur *başlı başlı* uzatır. Şu, kurdun, kuzunun önünde yatıp da yuvarlandığı gibi; artık sonunu sen düşün... Efendim, herkes mastor olup yan yatsa, o mümkünü yok sarhoş olmaz. Sen varını yoğunu ortaya dökersin, sanki yarın kıyamet kopacak da daha bunlara ihtiyaç olmayacak gibi, canından gayrısını yedirmeye uğraşırsın. Çolak'ın gözü bunları hiç görmez. Hesap hesaptır: "Önceden üç tane getirmiştim, yedi de emmim Yusdan getirmişti. Daha biraz evvel kardaşım Mustafa dört şişe getirdi, etti mi on dört. İkisini bana sayın kardaş, şu on ikisinin hesabı..."

'Bunlar sülalece birlikte çalışırlar Urfan.'

'Nasıl?'

'Bu daha kapıdan çıktı mıydı, kardaşları üç koldan dağılırlar. Çünkü teresin yaptığı kanuni değil ki, kaçak. Reji İdaresi* tetkik ettirmiş, Sivas vilayeti dahilinde en az rakı sarfiyatı Zara'da imiş. Hatta şu köy mü kaza mı belli değil Hafik'te bile, Zara'dan daha çok müskirat sarfiyatı varmış; bak hele sen! Diyorlar ki, gördün mü Müslümanın tekelerini*, ar namus dersen bu kadar olur. Cümlesi namazında niyazında demek ki bu Zaralıların.

Reji bir araştırma daha yaptırmış kazalarda: kahvede pazarda, meyhanede, orda burda. Nasıl bir neticeye ulaşmışlar biliyor musun, Urfan? Yapılan satışın iyi kötü karşılığını tesbit etmişler. Belli kişiler, belli yerlerde, belli zamanda içip ağzını silip dönüyor evine. Ama bu dediğim, diğer kazalarda. Ya Zara'ya gelince? Reji'nin sattığı rakı miktarı şu kadar... Ulan bu Zaralının kravatlısı sarhoş, çarıklısı sarhoş, esnafı sarhoş, işsiz gezeni daha beter sarhoş, evlisi sarhoş, yeniyetmesi sarhoş, oynaş bekleyen gelin sarhoş, hovardalığa çıkan densiz sarhoş. Bu nasıl oluyor diye şaşmış kalmışlar. Bir bu kadar daha değil, dört misli daha satılsa Reji İdaresi bu sarhoşluğu sağlayamaz. Müdür diyesiymiş ki, "bizim sattığımız rakı Cinçakmak uşağının daha yarısını bile çakırkeyf edemez. Bu neyin nesi diye rapor istiyorlarmış merkezden: Zara'nın suyundan mı, yoksa Kösedağı'nın ürüzgârından mı ileri geliyor bu sarhoşluk... Urfan, görüyor musun, bu resmî hesaplara göre Reji İdaresi'ni iflas ettirmiş durumda bu Çolak Osman dürzüsü. Vallahi bizim bir *göyneğimiz* bu dürzü yüzünden *olgörüp* iki olmuyor arkadaş. Ve lakin, biçimine bakıyorum, bizden beter, kendisi de bir türlü *hallanmıyor*.

Urfan kadehi dipledi de: 'Ne *hallanacak* kerhanacı? Bizde hal bırakıyor mu ki, kendisinin de iki yakası bir araya gelip de *hallana*. O bizden beter bedduallı. Bedduallı.'

'Ha, Urfan, bunlar ailecek çalışırlar. Serbest değil ki, dükkân aça da sata. Bunlar ayaklı dükkân. Bir tek Molla Hüseyin'in damadı sarı çipil Nadim yok mu, yalnız o ayakçılık yapmaz. O biraz terstir, ne yü-

---

Reji (İdaresi): II Abdülhamit döneminde kurulan, Osmanlı Devleti'nin tütün inhisarını yöneten kuruluş. Cumhuriyet döneminde varlığını 1929'a kadar sürdürmüşse de, tütün tekeli idaresi halk arasında uzun yıllar Reji adıyla anılmaya devam etmiştir.

Müslümanın tekesi: İyi Müslüman.

zünc işediğim ki, ancak Osman Ağa kavga çıkarırsa kavuşur, yoksa yok. Kardaşı Mustafa, o terzi olanı, emmisi Yusdan Ağa, ufak emmisinin oğlu Durmuş Osman'ın gâvur kızından olma Ali adlı ters sıpası, her gün, geniş işlik, bol şalvar, askeriyeden bozma kaput, ne bulurlarsa sırtlarına sırasıyla geçirir, mintanlarında, şalvarlarında kaçak rakı doldurulmuş şişelerle uzaktan uzağa Çolak'ı takibe çıkarlar. Çolak her zaman fermada uyanık, kaşını yukarı kaldırır, elini bıyıksız dudağında gezdirir, zamanı gelince tek eliyle, olmayan sakalını tutar İş tarağına oturursa*, elini yüzünde fatiha okurken yapıldığı gibi yapar. Onlar da ne çakal sıpalar ki, ikiletmeden işmarı çakmışlardır. Hele bir anlamayagörsünler, hele bir işi yavaştan alsınlar. Evde çekecekleri vardır Çolak'ın elinden: "Ulan yedirdiğim içirdiğim irin ola da, ağzınızdan burnunuzdan gele. *Südüklüğ*ünüze taş dura da çır çır çığırasınız* ettim buldum diyesiniz, babasının canına sıçtıklarım" diye jandarma karakol kumandanı uzatmalı Ahmet Çavuş'tan beter kan kokutur Çolak. Onun için avane, her işmarın manasını anlar ve de hangi yöne doğru yığınak yapılacağını bilirler Çolak der ya hep: "Bu bir ekip işidir. Kavatları sarhoş edip de şu devenin iki kulağının arasına oturtup ninniye bindirdin miydi gerisi kolay dayı. Ninniye binen sarhoşun binlerce derdi, on binlerce borcu olsa, onların hepsi artık alacak gibi gözükür. Onun için malı –anzarot da derdi rakıya– sarhoş meclisinin çok yakınında bulunduracaksın. Ha deyince dayıyacaksın. Biraz geciktirdin miydi bakkala koşar, Reji'den içer. Sakın ola ki buna meydan vermeyeceksin... Onun için biz yemeği hazırlayalım, Çolak nasıl olsa kokuyu alır O bizleri takiptedir, merak etme' diye yarenliği sürdürüyorduk.

Birden Dostargilin Topal Mehmet Ali, yanında da tanıyamadığım Köseahmetgil'den mi, yoksa Çaygözgil'den mi olacak, şöyle bileklice üç beş *meşe bükeni* çıkıp geldiler. Ne selam, ne de aleykümselam. Topal'ı iyi tanırım, bizim emsal ya, ötekiler daha yeniyetme. Çarıkçı Topal Mehmet Ali oturdu. Yemenisinin ucuyla boyuna toprakları dürtüyor Ötekiler ayakta alesta, işmar bekleme durumundalar. Gündüzden Sadık Ağa'nın hanında bu Topal'la bir mesele yüzünden tartışmıştık. Haksız olduğu halde bana küfür edince istemeyerek bir sille

---

tarağına oturmak: Rast gitmek, denk gelmek, uyarına gelmek.
çır çır çığırmak: İnim inim inlemek, acıdan feryat figan etmek.

çekmiştim. Emin ol oğlum, yemin ederim ki, ben yüzde yüz haklı olduğum halde, ne diye vurdum ki, terbiyesizlik onun yanında kalsın. Kalma kötünün sözüne, bilse iyisini söyler diye de çok pişman olmuştum. Çarşıda bizi ayırdılar, ama "Ulan gâvur, ben bunu senin yanında koymam" diye dırlanarak gitti. Beni her gün Çolak Osman takip etmeyecek ya, demek ki bugün de Topal Mehmet Ali takip ettirmiş. Sülalece orada kıstıracaklar. Topal, ağzını bozmaya başladı. Benden önce –şimdi kendisi yok Allah'ı var, biz yalan dünyadayız, o ise gerçeğinde– Urfan hopladı ayağa kalktı.

'Ne halt ediyorsun ulan Mehmet Ali, bir sürü günahsız delikanlıyı da toplamışsın. Bu hiç komşuluğa, hele de Müslümanlığa sığar mı? Gündüzden demiş komuş, kozunuzu bölmüşsünüz.. Şu da erkeklik mi, bir sürü genci başına topla, adamı teklemeye getirip tepeleteceksin öyle mi? Benim leşimi çiğnemeden Simon'a fiske vurdurmam. İnsanlık işte böyle yerde belli olur' diye, o ölü yüzlü Urfan önüme geçip gerildi. Pis bir durum. Hepimiz çil mızrak ayaktayız. Baktım tam sarılmışız.. Ölümse ölüm. Demek ki o kadar hengâmeden sonra anamız bugün için doğurmuş bizi. Dönüşü olmayan bir karara varıyordum ki, koynu koltuğu meze ve rakılarla dolu Mazin Ahmet gürleyerek içeri girdi. Demek Allah gönderdi, diyorum. Çünkü o, gece sarhoşlarını savuşturmadan ne rakısını içer, ne de lokantayı kapatır İşitmiş ki biz buradayız, ustabaşı Arnavut İbrahim'e terketmiş lokantayı gelmiş.

Mazin Ahmet kaçın kur'ası. girer girmez anlamış vaziyeti. Nice bıçak yemiş, nice bıçak sallayıp ağır cezalarla yıllarca yatmış, bilmez mi? Düşman sahibi oldun muydu, üstün başın mühimmat deposu, cephanelik gibi olacak. Kucağındakileri kaldırıp ocağa savurdu. Anında beline sokulu Alaman çıplağını çektiği gibi havaya iki el ateş etti. Vay gözün kör olsun; yanında Urus sahra topu taşıyıncaya kadar, bir Alaman çıplağı taşı, elverir. Ses yeri göğü birbirine kattı da kahvede kırılmadık cam çerçeve bırakmadı. O yeniyetmeleri ara ki bulasın... Soktu yine çıplak tabancayı beline. Bu defa koltuk altından çıkardığı Bursa işi, yarım arşından da uzun, fitil işlemez kamayı sapladı tahta masaya. Saplar saplamaz, 'Ulan avradını, izzetli saadetli...' diye sayılayarak, '...bilmem ne yaptığımın kavatları, yetmiş iki millet cennet diye çağırır, varmayınca belli mi olurmuş Müslümanı, gâvuru... diye naralanmaya başladı.

Bundan sonrasını anlatmaya lüzum hissetmiyorum. Önce beni

şapur şupur öptü Mazin Ahmet, sonra kahveci Urfan'ı. Ta sabaha karşı dağıldık. Demek ki oğlu Ali de daha çocuk yaşma bakmadan haksız namussuzları tepelemeye uğraşıyor. Aşkolsun, inşallah ömrü uzun olur. İşte oğlum, yaşarsan göreceksin. Zara'da böyle göbeğinden işeyen yiğitler noksan olmaz. Cahili, görgüsüzü belki daha sayıca çok var ise de, onların dibi tabanı olmaz. Yani şunu iyi anlayacaksın, bizde pek uzunca boylu hak, kanun, hukuk düzenlemez hayatımızı. Yüzlerce yıllık birikmiş ahbaplıklar, komşuluklar, mertlikler ve ahde vefalar tayin eder devamımızı.

XXIV

Babamın gelişi çabuk duyulur, evimiz hemen dul karılarla dolardı. Bunlar genellikle çoktan kocasız kalmış Ermeni dulları idi. Müslüman dul karılar da gelmez değildi. Babamın gelişini akşamdan işitseler, gözleri ışıl ışıl parlar, sabahı zor ederlerdi. Müslüman dullar hep komşularımızdı. Tekkeli Kezik en erken damlayanlardan olurdu. Babamın Ermenice ismini de hemen hatırlayamaz, "Sığı kardaş, canım kaynım, bu *yerip yetişmeyesice* Haco, adı batası Hacı Hasan hepten dışarı düştü. Ne söze geliyor, ne de lafa... Umudum sende, seni sayar, *haf'ini çeker*, şuna bir çıkış, sıkıla da kötü söyle. Belki senin sözün hayreder. Sana da zahmet olacak emme, senden de başka bir hayırlı büyüğümüz yok. Emmisinin uşakları da var, var ya, onların da er vakitta yiğit arkaları yere gele. Zaten onlar değil mi büsbütün haylazlığa sü-

rükleyenler. Ben azını söyledim. Sen çoğunu anladın" der, alacadan bürnüğüne* sarınır, yürür giderdi.

Yakın komşumuz Nurcihan Hatun çok acele etmezdi. Ütükyurdu* köyünden gelip de Hatip Mahallesi'nde edepsiz acuze Urguç Hatun'a elli yıldır gelinlik eden sanki o değildi. Ailesinden aldığı köylü ağırbaşlılığı hiç eksilmemiş Nurcihan Hatun, Türke hiç benzemezdi. Beş on gün kendine bakıp da, üstüne günün modasına uygun bir fistan geçirse, Berlin'den daha yeni gelmiş bir Alaman madaması sanırdınız. Koç, Koç diye çağırdığı Halil İbrahim'i durup durup Gazi'ye benzetişi de, zannederim kendinden geçme olduğunu bildiği mavi gözleri ile sarı saçlarındandı.

Pencereden kapımızı devamlı kollar, tenha bulunca yavaşça gelir, "Hoş geldin Simon Ağa, mahallenin yakışığı, kaynım" diye yanına oturur, hoş beşi bitirir bitirmez, derdini dökerdi: "Canım Simon Ağa, bu bizimki temelli azdı. *Kanayak*, zavallı eksik etek bacılarına yapmadığı *zarba* kalmadığı gibi, kapıya komşuya da tatsızlık yapıyor. Ana baskısından ne olacak, hep senin yolunu bekledim. Canım kaynım şuna biraz *hersten* de, kulağını çek." Babam Hatip Mahallesi'nin müftüsü değil ya, fetva versin. Kadını şen şakrak, teselliyle uğurlarken, eğer dışarıdan bir şeyler getirmişse, avuçlar, eteğine atardı.

Sıra Ermeni dullara gelirdi. Ucun ucun, her gün veya gün aşırı, birisi –ikisi biraraya rastladığı da vaki idi– ayağındaki *herüğü* sürükleyerek, önce başını içeri sokar, şöyle bir bakınırdı: "Simon Efendi evde mi?" Sonra da "başka kimse yok ya, diye işini sağlama alır, içeri girerdi. Evet, her biri Simon Efendi'yi yalnızken ziyaret etmek isterlerdi. Öyle ya "evler ayrı, dertler ayrı" kimse kimseye ek yerini göstermek istemez, gizlisi açığa çıksın sevmezdi. Bu hususta Simon Efendi'den başka kimse akla gelmez, gelemezdi.

Müslümanı, Ermenisi karışık, içiçe oturduğundan, bu sahipsiz Ermenilere Müslüman komşular hizmette kusur etmez, ellerinden geldiğince sahiplenirlerdi. Şayet densizin biri, yanlış bir harekette bulunmuş ise, bunu sadece Simon Efendi'ye söyleriz, diye aylarca gizler,

---

alaca: Siyah beyaz kare desenli pamuklu dokuma. Zara'da köylü kumaşı denilen şal dokunur, alaca dışarıdan gelirdi.

bürnük: Çarşaf.

Ütükyurdu: Zara-Şerefiye-Koyulhisar yolunda, Kuşkayası Geçidi'ne varmadan yolun sağında, 6 km kadar içeride kalan bir orman köyü.

babam geldiğinde ona açarlardı.

Gelen bu *orpevari*lerin hiçbirinin eli boş olmaz, ya üç beş yumurta ile bir topak yağ, ya içi *horiz*le yapılmış katmer, ya ufak bir kavanoz içinde kuşburnu *urufu*, ya da bir pişirimlik beyaz fasulye getirirler, bunu *yüz tutmağı* yaparlardı. Babam bu *orpevari*lere çok merhamet duyar, acır, katiyen bir şeylerini almak istemezdi.

Ve lakin onlar fakirdi, elleri boş gelirlerse yüzleri tutmaz, utanırlardı. Zengin olanın tekme ile ittiği kapıların önünde onlar dakikalarca bekler, sonra tıklatmaya bile çekinirlerdi.

Hal hatır sorulur, mutlaka seferberlikten, sevkiyattan söz açılır, gelenler babamın yanında ağlaya ağlaya ferahlar, çoğunda mendil taşıma adeti olmadığından, gözyaşlarını ve burun sümüklerini baş örtülerinin sallanan uçlarıyla silerlerdi.

Bir süre sonra biraz açılır, ferahlar, ellerini boyunlarından sokarak çıplak göğüslerinin arasında sakladıkları ucu açılmış zarflardaki mektupları sıcak sıcak babama uzatırlardı. Onlar daha bir şey söylemeden, babam zaten bilirdi ki, mektup için gelmişlerdir.

Bu mektuplar nerelerden gelmezdi ki...

Selanik'ten, Larisa'dan, Atina'dan, Girit, Korfu, Pire'den... Basra, Bağdat, Lazkiye, Şam, Beyrut, Kudüs'ten, İskenderiye'den, Kahire'den, Addis Ababa'dan... Köstence, Bükreş, Varna, Sofya'dan... Venedik, Paris, Lyon, Marsilya'dan... Hele Tiflis, Erivan, Leninagan'dan... New York, Boston, Şikago, Los Angeles, Toronto, Montreal, Vancouver'den... Rio de Janeiro, Santiago, Buenos Aires ve Montevideo'dan...

Yemek vakti olmasa da babam, anama işaret eder, bir an evvel sofranın kurulmasını ister, gelenle birlikte çorbamızı içerdik. Çorbalarını içerken acıları yüzlerinden belli olurdu. Babama bir hayli kör hafız duası* daha eder, kederle hanelerine dönerlerdi.

Mektuplar, seferberlik yıllarında kaybolmuş, o felaket yıllarında Kızılhaç'ın veya Amerikalı misyonerlerin daha sonra Anadolu ve Suriye'den topladıkları çocuklardan, Zara'dan dünya sathına savrulmuş Ermenilerden geliyordu.

Hangi tesadüflerin, hangisini, hangi tarafa attığını, tek tek kendilerinden gayrı, hiçbir kimse bilemezdi. Bunca kargaşadan sonra

kör hafız duası: Kör hafızların biteviye okudukları, yeknesak dua.

Simon Efendi'nin –soyadı Cihanyan idi– bir sürü yerleri dolaşıp, tekrar kasabası Zara'ya demir atması; bu, oğlunu, kardeşini, babasını kaybetmiş, okumadan vazgeçtik, yol bilmez, iz bilmez zavallılar için çok büyük şanstı. O zamanlar İstanbul'da yayınlanan *Aztarar** adlı Ermenice gazetenin Zara'daki tek abonesi babamdı ve bu sayede, bu bölünmüş ailelerin bulunmasında veyahut birbiriyle haberleşmelerinde büyük rol oynamıştı. Yalnız *Aztarar*'la değil, o devirde yayınlanan diğer Ermenice gazetelerle de haberleşerek, Zara'da kalanların, bilhassa oğuldan uşaktan ayrı düşenlerin isimlerini yayınlamalarını sağlamış, dünyanın dört bir tarafına savrulanları birbirlerinden haberdar kılmıştı. Ne onların artık buraya dönmelerine imkân vardı, ne de bunların gidip de onları görmelerine. Babam analarına, bacılarına sual bile sormadan mektuplarını yazar, zarflar, gönderirdi.

"Canım Simon Efendi biz sana ne söyleyebiliriz ki, sen bizim halımızı bizden iyi biliyon. Çok çok hasretini çektiğimi, doya doya öptüğümü, bir de acep bir gün olur da ölmeden, dünya gözü ilen, birbirimize kavuşur da görüşür müyüz diye sorduğumu yaz."

Çoğunluğu, öte dünyada da nasıl olsa kavuşup kucaklaşacağına yüzde yüz emindi ama, kör olası şu yalan dünyada da acep bir daha görmek nasip olur mu, diye çırpınıyorlardı.

Babam gün görmüş, kitap okumuş bir adam olarak, bunların ne halde olduğunu bildiği kadar, onların da kim bilir hangi tarlada, hangi fabrikada, hangi kadir bilmez insanların yanında yarı aç yarı tok debelenip, nasıl da zorluklar içinde yaşamaya uğraştıklarını tahmin ettiğinden, ferah ve iç açıcı mektuplar gönderir, bu hasret ve felakete uğramış kişileri bir de kendisi, bunların anlattıklarına uyup da yaralamazdı. Mektupların geliş gidişi altı aydan az zamanda olmazdı. O devrin ulaşım araçlarıyla postalar, trenlerde, ağır ağır ilerleyen gemilerde yılları yıllara bağlardı. Ben zarfların üstündeki pullara bayılır, keser keser saklardım. Bütün dünya şehirlerini küçük yaşta öğrenip haritaya merak salmıştım. Ama Zara'da o yıllarda doğru dürüst harita satan bir dükkân bile yoktu. Giderek, artık hangi şehrin hangi memleketin neresinde olduğunu çıkarmaya başladım. Ama Montevideo'yu,

Aztarar: 1927 yılında İstanbul'da yayınlanan Ermenice gazete. Kurucusu Manuk Aslanyan uzun süre makaleleriyle okurlarını etkilemiş, edebiyat sayfalarında Vorton Gomikyan, Hagop Mıntzuri gibi birçok yazarın eserleri yayınlanmıştır

leketin neresinde olduğunu çıkarmaya başladım. Ama Montevideo'yu, Vancouver'i bir bilene rastlayamadım. Çocuk tez canlılığı ve merakı ile rahatsız etmediğim ne efendi kılıklı bir adam bıraktım, ne de bir öğretmen. İyi kötü ötekilerini bilseler de öldümallah bu ikisini bilemezlerdi. "Oğlum, sen herhalde yanlış söylüyorsun," diye cahilliklerini gizlemeye uğraşsalar bile, ben hemen zarfın üstünü ve pulu gözlerine dayıyordum.

Artık çoğu kere, zarfın üstünde alıcının adı sanı yazılsa da mektupta babama hitap edilirdi. Çünkü gönderdikleri mektubu okuyanın da, cevabını yazanın da Cihanyan Simon Efendi olduğunu biliyorlardı. Normal gidip gelen, sıradan mektuplar babamı pek mesut eder, fakat, örneğin son gelen mektubun sahibi kadın yakın zamanda öldüğünden, postacının getirdiği bu mektup onu günlerce uykusuz bırakırdı. Yıllar yılı yüzünü görmeden mektuplaştığı oğluna nasıl haber vermeli ki, hayatta tek dayanak olarak güvendiği biçarenin ölümü onu sarsıp da perişan etmesin. Fazla düşünmeye gerek yok, "bunu senden gayrı yapabilecek, yazıp anlatacak başka Ermeni kalem yok" diye komşusu Ermeniler görevi yine babamın üstüne yıkarlardı. Bazen bunun tam tersi de olur, dışarıda olanın kara haberi de gelebilirdi. Zarfı açık bile olsa mektubu okuyan yalnızca babam olduğundan, kaçak tütünden zurna gibi sardığı sigarasından derin bir nefes çeker, yüzünü gözünü dumana boğardı. Baştan sona sessiz okuyup bitirmeden, başkasına sırrı faş eden acemi efendilerden olmadığından, biraz dumanla boğuşur, kendine gelir toparlanır, her zamanki alışılmış selam kelamı sıralardı. Mektubu katiyen sahibine vermez, ben cevabı birkaç gün sonra yazacağım, merak etme diyerek eksik eteği uğurlardı.

Sonra durumu bize anlatır, ev halkını da kendisi gibi huzursuz kılardı. Biz New York'takini, yahut Bağdat'takini tanımazdık. Ama biz de Şuşan *Mayrig*le. Eğso *Mayrig*le her mektup gelişinde sevinir, şadıman olurduk. Kadın evden gittikten sonra, bu defa babam da alıştığı şakraklığı bulamazdı, ama bunu mektuptaki kötü habere yormak aklından bile geçmezdi.

Çok sıkıntılı günler geçiren babam, bu yaşlı *mayrig*e şimdilik haber vermekten sakınır, sorduğunda da "hiç meraklanma, bu mektubun cevabını geçen gün gönderdim" der, biraz daha duraklar, hayli rahatlar, anama dönerdi:

"Karı, bu sürer en az sekiz on ay, o zamana kadar kim öle kim

kala?"

"Hakkın var, Turvant *Mayrig*in zaten bir ayağı çukurda, bu acıya nasıl dayanır? Oğlunun sevdasına, mektup geldiydi, mektup gittiydi rüzgârı ile dolanıyor. Bakalım o zamana kadar yaşar mı?"

Böylece gerekli ve haklı bir davranışta bulunduklarını karşılıklı onaylarlardı.

Babam başkaları gibi kolay bir geçim yolu bulamadığından *alâ küllihal* denilen bir şekildeydi durumumuz. Adam her yıl omuz zoru ile çalışır, elinin etini yiye yiye geçimini sağlardı. Ama devamlı okuması, gerek Ermenisine, gerek Türküne elinden gelen yardımı esirgememesiyle zengin bir iç dünyası vardı. Sanki o dolu mağazalar, çifter çifter koşuya sahip tarlalar babamındı. Her işlerine koştuğu dost ve komşular yine de bir *mucur* bulguru, iki *gödük* patatesi, parasız getirmezlerdi. Bunların tek istisnası Karaibrahimgilin Azemet Efendi idi. Babam ona bir hizmette bulunursa, o en az birkaç misliyle altından kalkmaya çabalardı. Babam gibi, çağa ayak uyduramayanlardan biri de oydu. Bu kardaşlığın ölünceye kadar aralıksız devam edeceği, bir sürü akrabamıza rağmen, bana sağdıçlık etmek için öne atılmasından belli idi. İstanbul'a taşınıp yerleşinceye kadar, babam, bütün dost ve ahbaplarıyla eğlenceli bir hayat sürmüştü.

Gelen mektupların içinde eğlencelileri, safdilleri, çok ilginçleri de olurdu. Mesela Kahire ve Bağdat'tan böyle birkaç mektup gelmişti:

"*Baron* Cihanyan... işittik ki orada çok partili devir başlamış. Gelirsem, Sartaklı'daki* o bostanlarımı geri alabilir miyim..? Haç'ın* önündeki o çevirmemi, yoncalığımı sürebilir miyim..?"

Babam ne desin buna! Güler misin, ağlar mısın?

"Sen nerede, hangi davayı sürüyorsun, be hey teres! Mahir Bey zaptetmiş ki, kardeşi karşısına çıksa hemen oracıkta *tump*un dibine gömer de, yine bir önlük toprak vermez. Ondan vazgeçtik, ya Şerif Mehmet'in, Hasan Çavuş'un, veyahut Molla Hüseyin'in uşaklarının elindeyse ne halt edersın..? Allah onlara can vermiş alamıyor! Sen orada durmuş, Bağdat'tan çevirme, yoncalık davası sürdüreceksin. Bu-

---

Sartaklı: Zara'nın Kızılırmak kıyısında sulanabilir arazi, bostanlık bir mevki.

Haç: Zara'nın doğusunda yüksek tepe. Kuzeyinden Kızılırmak geçer. Üzerinde minik bir şelale, beyaz, köpüklü bir su vardır. Bu şelalenin aktığı kayaya Haçın Kaya denir.

sobaya. "Hiç olmazsa, bundan böyle bir it osuruğu çam sakızı mektup eksik olur be herif" der, rakıdan hesaplı bir yudum alırdı.

Bir mektup da Şikago'dan. Mealen şöyle idi:

"Değerli *Baron* Cihanyan, Ben senden beş on yaş büyüğüm, onun için hatırlayacaksın. Ben Çalkamagil'den Kel Kaspar'ın oğlu Hamparsum; Zara'dayken Hampo diye çağırırlardı. Evimiz de yukarıda, Pur'un* dibindeydi. Geçmiş gün, seferberlikten üç beş yıl önce idi. Halimek'te* yaz *herg*inde iki çift öküz benim, bir çift de Kötüoğlangilin Gözel'in öküzü var güdüyor, gençlik bu ya, yarenlikte bulunuyorduk.

Aşağı yukarı derken, sözlerimiz karşılaştı, girdik birbirimize. Ben *öğender*eyi koyunca alnının orta yerine, bilmez değilsin ya, *herg* zamanı olduğundan *zemek* de ucunda idi. Demir epey yara açtı başında. Bu defa biz kavgadan vazgeçtik, kanı durdurmaya çabalıyoruz. Mümkünatı yoktur. İki tabaka tütünü harcayıp bastığımız, eski *göyneği* yarı yarıya yırtıp sardığımız halde, bir türlü kanı kesemiyoruz. Yara anasınınkinden büyük açılmış. Ne tütün, ne çaput hayır etmiyor. *Göyneğ*in kalan kısmını yakıp külünü basıyoruz bu defa da. Beribenzer kanı azalttık, biraz da üstüne –iyidir derler– taze *körkösnü* toprağı* sıvadık. O günü hiç unutmadım. Gözel ile ne küsülü, ne barışık yaşıyoruz. Dedim ya birkaç sene sonra seferberlik kopmaz mı! Ben tehcirden, Divriği toprağına daha girmeden kaçtım. Kaçtım ya, nereye kaçıyorum? El bilmezsin, memleket bilmezsin. Kim sana ekmek verir, kim sana korkusundan 'geber de yat ulan sabaha kadar şu alırda eşşeklerin arasında hiç değilse' der..?

Dağda bayırda bir *cingoros* deliği bulup, şu, aç susuz akşama kadar yatıp da, gece kıyı kulak köylerden bir şeyler çalmak için beklemek istesen yok mu, o bildiğin kargaların biri iner, biri çıkar üstünden. Onu ancak bayırlarda saklananlar bilir. Gak gak diye en çirkin ve en gür sesleriyle öter dururlar. Allah allah, meğer karga da mı bu kadar düşman olur dara düşmüşe. Burada birisine anlattığımda –yine bizim oralardan buraya düşenlerden birine– bana gülerek ne dese beğenirsin: 'Onlar herhal Talat Paşa kargaları olmalı!' Şimdi yarenlik bir

Pur: Toprağı kireç yapılmaya müsait tepe. Demirsırık tepesi, yakılıp kireç yapılabilen çürük toprağından ötürü Pur adıyla da anılır.

Halimek: Zara'nın hemen dışında, tarlaların bulunduğu mevkii.

körkösnü toprağı: Köstebeğin tarlalarda, girdiği delikten dışarı attığı toprak yığını.

yana, demem şu ki, yine biz barınabilirsek ancak Zara toprağında barınırız diye, iki arkadaş, gündüz dere kovuk yatarak, gece elimize geçenle şu *muhannet* nefsi körleterek sekiz günde Karabel* üstünden Zara'ya ulaştık. Ulaştık da babanın hanı mı var, oteli mi var kahpenin oğlu! Aslan Sekisi'nde* birkaç gün duldalandık. Gece yavaşça Zara'ya iniyoruz. Tanıdık Ermeni komşulardan, akrabalardan, birkaç yavan ekmek *döşüreceğiz*. Vay Allah gözünüzü kör etsin de, *mayıl mayıl* birbirinize bakılı kalasınız. Beni görünce en yakınım bile aklı bokuna karışıyor da yalvarmaya başlıyor. 'Ulan oğlum, ben zaten gidiyorum, kalıcı değilim' desen de kâr etmiyor. 'De çabuk davran, şafak atar. Müslüman gâvur ayırdedilmeye ya başlarsa..!' Üç beş küflenmiş ekmeği de başına çalasın gelir ya, ne halt edeceksin, naçarın kesik. İşte böyle, kahrolası bir gecenin sabaha yakını, Araboğlugil'in *bükme*den savuşuyordum. Biri kuvvetlice bileğimden *kelpentün* gibi yapıştı. Bir de baktım Kötüoğlangilin Gözel değil mi? Ben ayakta işi bitirmiş, temelli adamlıktan çıkmış olacağım ki, Gözel dönüp dedi ki:

'Hampo, hiç korkma. Benden hiçbir zarar gelmeyecek. Şuradan hemen eve girelim. Ben senin beline biraz yiyecek bağlıyayım, nereye de gitmek istiyorsan oraya kadar götüreyim.

Ben hep ayakta dikili kalmışım. Kötüoğlangilin Gözel beni salladı, adamakıllı sarstı:

'Bak Hampo, bugün o bildiğin günlerden değil kardaşım. Ben o günleri unuttum çoktan. Eğer benim *öğenderem* yiğit olsaydı ben seni yaralardım. Tesadüf, sen beni kötülettin o gün. Bugün o güne benzemez arkadaş! Bu olmaz olaydı, can pazarı: haydi' deyip beni ta Oyuklu* köyünden de öteye savuşturdu. Bundan sonrasını ne sen sor, ne de benim kalem gücüm bunları anlatmaya yeter. Dağda bir hayli kalabalıklaştık. Yürüdük, ta Ordu'ya çıktık. Orada çok gözü kara arkadaşlarla karşılaştık. Karadeniz üstünden sürdük, Sohum Kale* diyorlar bir Gürcü diyarına.

Karabel: Zara-Divriği yolunda, Zara'nın 25 km kadar güneyinde, denizden 1810 m yüksekte bir geçit mevki.

Aslan Sekisi: Zara'nın içinde, Habeş Çayı ile Kızılırmak arasında kalan tepe.

Oyuklu: Güççük Köprü'den geçip Zara-Şerefiye yoluna çıkınca, Zara'nın 3 km kuzeydoğusunda bir çiftlik-köy

Suhumi Kalesi (Sohum Kale): (Karadeniz kıyısında, Abhaz Cumhuriyeti'nin başkenti) Suhumi'de 1724'te Osmanlılar tarafından yaptırılan kale.

Orada da barınamadık, indik aşağı Kafkasya'ya. Amanın da amanın. Burası bizim oralardan daha bok. Ne ekmek var, ne aş var, ne de insanlık. Bir isyan, bir ihtilal. Kızılı kim, beyaz kime diyorlar belli değil. Kim kimi ele geçiriyorsa tavuk gibi doğruyor Ermenisi, Azerisi, Gürcüsü, Kürdü, Lezgini, Çeçeni belli değil. Gücü gücü yetene. Kendimizi Acemistan'a attık neden sonra. Neyse ki orada bir Ermeni evi buldum. Ben bunları *kese*den geçiyorum. Sen Allah'ın işine bak. Altı kişilik bir aile, üç kızı, bir de küçük oğlu var adamın. Ben hep edepli davranıyor, adamın lafını ikiletmiyorum. Bardağı elinden alsam üç dört adım geri geri basmadan sakın arkamı dönesi değilim. Bilmez değilsin ya, Zara'nın terbiyesi, nezaketi o *katuvaz* mı *katuvaz* Sivas'a hiç benzemez. Saray terbiyesine okşar derlerdi. O minval üzre çabalıyorum. Adam halı tüccarı, adam sarrafı ki, adamın da hası, neme lazım. Farkında da oldum ki beni ince ince takip ediyor. Ben artık hizmette kusur mu ederim. Senin anlayacağın Cihanyan, bu adam yakın zamanda Amerika'ya gidesiymiş. Beni de aldılar, geldik mi Amerika'nın Şikago denen şehrine...

Buralar öyle anlatmayla baş edilecek gibi değil. Bir fabrikası, yalnız bir fabrikası bizim Zara'yı tekmil düzü ile, ovası ile içine alır. Demem o değil, büyük kızı ile de evlendirdi beni. Allah mekânını cennet etsin. Amma ben oradayken, Müslüman komşular. 'Ermeniler gelse gelse en fazla cennetin kapısına kadar gelebilirler. Bizden artan bir yer kaldı ise, ameli gayet düzgün ola da, o sırada Ermeni'ye de köşelerden kıyı kulak bir kapı arkası düşe' derlerdi. Ben de bu yüzden korkum olduğu için, eğer var ise diyorum... Çok şükür dirlik birlik yaşayıp yuvarlanıp gidiyoruz. Yetmişimi çoktan savuşturdum Simon, gözüm pek ilerileri de kesmiyor Ama memleket hasreti de yüreğimi dağlıyor. İnsan gençken değil ama yaşlandıkça daha çok arar oluyor vatanını, yurdunu. Hele Kötüoğlangilin Gözel hiç gözümün önünden gitmiyor. Cihanyan, bunca yıl geçti hâlâ rüyalarıma Zara'dan başka bir yer girmedi. Halbuki başıma o topraklarda bitmedik ot kalmamıştı. Ben düşünmesem bile, her gece şuuraltım beni rahatsız ediyor. Şimdi sana bir ricada bulunacağım. Mektubumla sana aynı tarihte beş yüz dolar gönderiyorum. Eğer Gözel sağsa kusuruma bakmasın, adını, yaptığını unutmadığımı göstermek için alsın. O da beni yâd etsin. Yoksa çocuklarını gör, böyle böyle imiş, böyle imiş diye de anlat. Mezarda yatan Gözel'in basit bir toprak yığını olmadığını bilsinler Öyle

devirler yaşandı ki, Ermeniyim diyen, *zo* diyen dili kesilip alnından kurşunlanırken, Kötüoğlangilin Gözel, 'başlarım Talat'ına da' deyip, işte bu Ermeni'yi kurtardı. Hem de bu Ermeni, onun, iki yıl önce *öğendere*yi koyduğu gibi, alnının derisini kaşlarına indirdiği halde...

Hikayenin bundan sonrasını babamdan dinleyelim:

"Kötüoğlangilin Gözel, Pur'da kışın tilki hapı döküp*, Karslı Kurbane Dayı ile durmadan tilki avlayıp, elde ettiği parayla, gücü yettiğince kafayı tütsüleyenlerden, sözü sohbeti yerinde olan çulsuzlardandı. Gerçekten de bir ipliğini çeksen sakosunun kırk yaması parça parça dökülür, yükünü bir kedi rahatça kaldırır da, gönül yüceliğini bir katar deve çekemezdi. Parayı katiyen almadı. 'Ulan' dedi, 'bak hele, bizim Kel Kasparın Hampo'ya bak hele. Ben ne yapmışım ki, yaptığım ettiğim nedir ki? Ben asla kabul etmiyorum. Bunu böylece yaz. Ve lakin bizim ihvan ehlini bir topla da, Urfan'ın orada bir def-i gam eyleyelim. Buna yok diyemem, olmaz mı Sığı Usta?'

Görüyor musun arkadaş, adamdaki yüreğe ve alçakgönüllülüğe bak! İnsan böyle bir değerli yürek için, bunca çekilen çileleri unutur da, böylelerini gene seyretmek ve sırası geldikçe konuşup anmak için bir daha yaşar..."

Eh, babam da epey yaşadı: Seksen beş yıl. hep bu eşine az rastlanır cehennemi ve cenneti yaşayarak. Çilelerini unutabildi mi, bilemiyorum. Bunu bilse bilse, ona onca yıl karılık yapan ve hayatının her bir baharını zenginlere dokuduğu kilimlerin ilmeklerinde bırakan rahmetli anam bilebilir. O da bir türlü seferberlik türkülerinden ibaret repertuvarı olmadan girmiyor ki rüyama!

tilki hapı dökmek: Tilki avlamak için yere zehirli ilaç topaklan yerleştirmek.

DİZİN

Abdi Dede 74
Abdülhamit II 67n, 96n
Abhaz Cumhuriyeti 107n
Acemistan 108
Ad (kavmi) 49n
Adana 19
Addis Ababa 102
Adil 48, 49, 50
Agop Balyan 67n
Ağa 17, 18, 19, 23, 36, 38, 45, 63, 64, 71, 81, 86, 92, 96, 97, 101
ağbar 20, 36, 74, 76
Ağınaşat 18
Ağvor Vartanuş 56
Ahmed Mürşidî 87n
Ahmediye 87
Ahmet 60, 64, 81, 91, 96
Ahmet Çavuş 92, 97
Ahmet Emmi 51, 60, 90
alaca 101
alaçuğ 80
aladikine 67
Alaeddin 60
alâ küllühal 105
Alaman 98, 101
al ha min ha 44
Ali 29, 35, 36, 51, 52, 81, 89, 90, 91, 92, 98, 99
Ah Çavuş 29, 35, 36, 81, 90
Ah Tosun 89, 90
Allah 16-18, 24, 29-32, 36, 38, 39, 46, 49, 52, 55, 60, 63-66, 69, 74, 75, 79, 83, 87-91, 94, 98, 104-108
Amerika(lı) 102, 108
amine cüzü 87
Anadolu 17n, 70, 102
Anadolu Selçukluları 17n
Anania 70, 71
Ankara 53
April/Aprul 42
Araboğlugil 107
Arapça 49n, 78n
Arık Halil Emmi 46
Arif 16
Arnavut 20, 78, 98
Arnavut İbrahim 98
Arnavut Muammer 78
Arşagunyan (okulu) 58n
Arşak Ağbar 20
Artin Emini 16, 36
Asadur 60
Asım 85, 86
Aslan Sekisi 107
Aslı 87
Asya 88
aşhar 20
Âşık Garip 87
Atatürk 35
Atina 102
Avedaran 59
Avrupa 81, 88
Avşar Dağı 20
Avşarlının Fırını 26
ayak tezeği 73
ayine-i devran 29
Aynaroz Manastırı 24
Azemet 95, 105
Azeri 108
Aztarar 103

baba dokun(ma)mak 80
baba tutturmak 54, 67
Babıâli Baskını 71n
Bağdat 57, 102, 104, 105
Bahaeddin Şakir 70, 71n
Balta Memet 66
baron 105, 106
Basra 102
Başıböyükler 56
başlı başlı 95
Behçet Hoca 18
hekimek 42
beribenzer 60, 106
Berlin 101
Besni 69, 83
Beşiktaş 67n
Bey 34, 41, 45, 48, 49, 52-54, 56, 57, 68, 81-89, 105
Beydağı 72
Beyrut 57, 102
beyt 87
bızlamak 12
bir mafir 49
Boğos Usta 67
boktan kale çitten yapı 84
boya almak 81
Boston 102
Buenos Aires 102
Bulucan 29n, 72n
Bursa 98
bükme 107
Bükreş 102

cami 12, 29, 65, 66
Celal Güzelses 40-42
cerge 93
cezvelenmek 78
Cihanyan 13, 35, 103-106, 108
cingoros 106
collik 32, 39, 40, 47, 49, 52, 82
Cumhuriyet 15, 40, 44, 45, 52, 78, 80, 84, 85, 87
Cumhuriyet Bayramı 44, 45
Cumhuriyet Halk Fırkası 87
Cumhuriyet Okulu 78, 80
Cülcül uşağı 67n

Çalkamagil 106
Çarşı Camii 12
Çaygözgil 97
Çeçen 108

çeten 30
çır çır çığırmak 97
Çilohannes 18, 29n, 71
Çilohannesin Yurdu 18
çirkin dövlet 74
Çoban Deresi 79
Çolak Osman 63, 64, 95-98
çördük armudu 20

dad-ı Hak 79
dadi çağırtmak 85
dağarcık 18, 20
Dağıstan 67n
Dalaklı Ömer Ağa 18
Dalaklıgil 12, 17, 20, 21, 27, 32
Dangalağın Manas/Setrak 60
Dangalakgil 60
Darende(li) 85-88
Darendeli Hacı Sabit 87
Darendeli (Kaymakam) Nabi Bey 85, 86
Darendeli Seyfullah 87
Darendeli Şeyh Süreyya 87
Davulcu Kaymakam 86, 87
Değirmenci Muşeğ Usta 59
Deli Mehmet 94
Deli Mustafa 63
Deli Sığı 75
delicoş 75
Demirsırık Tepesi 17n, 86, 91, 106n
dendeu 20
Der Zor 69
dığa 17, 75
dırdik atmak 55
Dımbılığin Deliği 91
Dışkapı 73n
dini bir uğruna 65
divan sinisi 73
Divriği 78n, 88, 106, 107n
Diyarbakır 40, 41, 87n
Diyarbekir 88
Doberman 89
don donak 82
Dostargil 97
döşürmek 107
dudulis 13
Durmuş Osman 97

ecr-i misil 85n
Edibe 57
Efendi 73-75, 87, 91, 92, 95, 101, 103-105
eğrek 76
Eğso Mayrig 104
Ekrem 26
eli beratlı kesilmek 87
ellek 54
eme 67
Emine 60, 90
emval-ı metruke 13, 14
Enver [Paşa] 70, 71n
eriş 22, 23
Erkekzade Urfan 94
Erivan 102
Ermeni(ler) 16, 18n, 19, 23, 25n, 45, 46, 51, 52, 56, 58, 60, 64, 66, 69-71, 73, 79, 85, 87, 91, 93, 100-102, 104, 105, 107-109
Ermeni Kilisesi 87
Ermenice 16n, 25, 28, 29n, 39, 42n, 46, 56, 74, 75, 100, 103
Erzincan 80
Eynir 92

Ferhat ile Şirin 87
ferma 97
feyl 63
follatmak 27

gağant 46
Gamis 73
Gani Kâhya 71
Garabet Usta 90, 91
Garip 87
Garo 11
gasbetmek 52, 75
gayde 23, 53, 54, 87
Gazi (Paşa) 12, 13, 27, 31, 35, 44, 45, 52, 80, 84, 86, 101
Gazi Mustafa Kemal Paşa 44
Gazi Okulu 27, 80
gıdıboku 55
gıdık 18, 36
gıldancuk 20
gıldır gücük 12, 27
Gızlavet 46
Girit 102
godoş 27
goşnag 29
gödük 105
göğertmek 13
göynek 96, 106
Gözel 106-109
Gulvart Bacı 45
Güççük Köprü 94
Güllü 45
Gürcü 107, 108
Gürün 88

Habeş Çayı 94n, 107n
Hacı 48, 66, 87, 95, 100
Hacı Efendi 87
Hacı Hasan 100
Hacı Osman 48
Hacı Osmanın Kadir 48
Hacı Ömer 66, 95
Hacı Sabit 87
Haco 100
Haç(ın Kaya) 105
Hafız Hakkı 54-57
Hafik 22, 29n, 43, 73, 75, 96
haf'ini çekmek 100
Hagop Mıntzuri 103n
Hakkı 48, 49, 54-56
Halep 41
Halhavu 66, 72
Halil 26, 41, 46, 66
Halil Emmi 46
Halil İbrahim 12, 26, 82, 101
Halil Söyler 41n
Halimek 106
Halis Turgut Bey 45
hallanmak 96
hamançe 20
Hamdi 17, 20
Hamdi Dayı 20
Hamit 66, 88

Hamparsum 106
Hampo 106, 107, 109
Hanedan Ağa 75
Hasan 18, 35, 100, 105
Hasan Çavuş 105
Hatip Mahallesi 11, 12, 90, 101
hayrig 60, 84, 93, 94
hâzâ 94
Hazar Denizi 88
hazer olmak 70
hekiyat 57
herg 90, 106
herle 25, 54, 75, 89
herslenmek 101
herük 101
Hesna Hanım 56, 57
Hıristiyanlık 46
Hikmet 35
him 69
Himmet 35
Hoca 18, 54, 56
hokka[okka] 73
horakuyr 67
Horik Hatun/Nene 12, 24, 66
horiz 25, 101
hot 13
Hotozotyan 56
Hüseyin 35, 96, 105

İbrahim 12, 26, 82, 86, 95, 98, 101, 105
ihvan 84, 109
İlya Usta 78-81
İmranlı 78n
İnhisar 60
İrem 49n
İsa 27, 28, 36, 46, 87, 91
İskenderiye 102
İsmet 35
İsmet Paşa 85
İstanbul 57, 60, 67, 70, 103, 105
İttihat (ve) Terakki 71, 78
İzmir Suikastı 45n

kada 39
kaddere 63
Kadir 48-50
Kadriye 92n
Kafkas(lar/ya) 71n, 86, 88, 108
Kahire 57, 102, 105
kalak 88
Kalkan 29n
Kalust Ağbar 36
Kâmil 87
kanayak 101
Kangal 19
kangallamak 49
Kaployan 71
Kara Misto 92
Karabel 107
Karacaviran 78n
Karadeniz 107
Karaibrahim(gil/oğlu) 65, 95, 105
Karasırt 72
Karayılan 88
Kaspar 106, 109
Kastamonu 88
kaşık kalıbı 29
Kâşif Bey 34, 39, 42, 48, 49, 52-57, 81, 83, 84
katuvaz 108
Kaymakam Kel Asım 85
Kâzım 35
Kel Arif 16
Kel Asım 85, 86
Kel Aso 60
Kel Kaspar 106, 109
Kel Ohannes 11
keleste 73
kelpentün 107
Kemal Paşa 44
Kemani Tatyos 88
Kemis 73
Kerem ile Aslı 87
kese 108
ketenden bozma 25
Kevenli 78
Kezik 100
Kınacılar 48
Kırtoğut 72
Kızılhaç 102
Kızılırmak 12, 73, 86, 92, 94n, 105n, 107n
kilise 29, 58, 87, 91
Kirkor 35, 38, 45, 54, 77, 82, 83
Koç (Halil İbrahim) 13, 17, 19, 21, 26, 27, 30, 32, 35-38, 42, 46, 82, 101
Koçhisar 43
Koçkiri 43
Kopuk Recep 65
korabaz 74
Koresgil/Koresyan 60
Korfu 102
koşu 23, 105
Koyulhisar 18, 95
Kozaklı İbrahim Ağa 86
Kozaklı (İbo) 88
Kör Behçet (Hoca) 18
Kör Hakkı 48, 49
Kör Hakkının Adil 49
körkösnü 42, 57, 106
Köseahmetgil 97
Kösedağı) 17, 18, 20, 72, 96
Köstence 102
Kötüoğlanigil 106-109
Kudüs 102
Kuran 87n
Kurbağaköy 78
Kurbane Dayı 109
kurdalanmak 55
Kuşkayası 78, 79, 101n
kuyruğu hama değmek 69
Kürt(ler) 28, 36, 45, 78n, 93, 108
Kürt Ali Çavuş 29, 36, 90

Larisa 102
Latince 42n
Lazkiye 102
Leninagan 102
Leyla ile Mecnun 87
Lezgin 108
loğuzlamak 43
Los Angeles 102

maganun 35
Magar Ağa 23
Mahir Bey 105
Mahmut 35

Makber 88
Malatya 83
Mamo Halil(in Haeı Ömer) 66
mamuğ 20
Manas 60
Manastır 16n
Manuk 13, 90-92
Manuk Aslanyan 103n
Marsilya 57, 102
Masisl1. 13
mastor 95
Matta İncili 28n
mayıl mayıl 17, 107
mayıs 12
mayrig 13, 20, 28, 45, 46, 55, 57, 82, 104, 105
Mazin Ahmet 60
Mazingil 12, 51, 52, 60, 90-92, 95
Medine 87
mehel 56
Mehmet 17-19, 35, 94, 97, 98, 105
Mehmet Ağa 17-19
Mehmet Ali 97. 98
Mekke 87
mekr 82
menend 23
Meryem ana 28
meşe büken 97
Mevla 63
Mevlüt 86
Mığırdaşşakın Rıza Çavuş 63
Mıhitar 11, 13
mıhla 54
Mısak Usta 59
mihane 75
Moğollar 17n
Molla Hüseyin 96, 105
Mollahasan 18
Montreal 102
morakuyr 45
Moskof 48
mozik 81
mueur 105
Muhammet 87n, 88
muhannet 107
Mukim Tahir 41
Mustafa 63, 64, 71, 73-75, 95, 97
Mustafa Ağa 71
Mustafa Efendi 73-75
Mustafa Kemal Paşa 44
Muşeğ Usta 59
Müftüzade(ler) 19, 87
Müftüzade Kâmil Efendi 87
Müslim 17, 66
Müslüman 25, 35, 48, 56, 60, 62, 64, 74, 85, 87, 91-93, 95, 96, 98, 100, 101, 107, 108
müsvekes 46

Nabi Bey 85-89
Nadim 95, 96
nal karısı 57
Nalbant Topal Gâvur 91
New York 102, 104
Niyazi 49
Noel 46
Nuh 46, 77
Nurcihan Nene 12
Nurcihan Hatun 101
Nuri 49, 60
nüyü 23

oğmak 82
oğormis 62
Ohannes 11, 13
olgörüp 18, 82, 96
Omogil 12, 27
Ordu 107
Ornovut 29n
orpevari 101
Orta Asya 88
Ortaçağ 24
Ortaköy 67n
Osman 48, 63, 64, 86, 88, 96-98
Osman Ağa 63, 64, 97
Osman Usta 78
Osmanlı(lar) 67n, 70, 71n, 96n, 107n
Ovnevit 29n
Oyuklu 107
öğendere 106, 107, 109
Öğnevit 29n
öküzgötü 20
Ömer 17-19, 66, 81, 95
Ömer Ağa 17-19, 81
Ömer Efendi 95

panganot 16, 22, 62
Paris 102
park diroçı 16
partal 19, 70, 79
pata 88
paya 19
payan 84
pestikan 26
pezük 50, 54
pıtık 37
Pire 102
pirpirik 28
Poşa(lar) 86, 88
Poşa Mevlüt 86, 88
Poşa Osman 86
pöçük(çü) 17, 20
pur/Pur 61, 106, 109
Puruntepe 80

Raimondo d' Aronco 67n
Reeep 35, 36
Refet 35
Reji (İdaresi) 96, 97
Rışvanlar 78
Rıza Çavuş 63, 95
Rio de Janeiro 102
Roma 80
Rum(lar) 72n, 78n
Rus 86, 98 *bkz* Urus

Sabit 87
Sadık Ağa 97
Sağır İlya (Usta) 78, 79
sako 109
sal 62
Salim Bey 88
Salman Çavuşun Hanı 56
Sandıkçı Mustafa Efendi 73
Santiago 102
Sarışık 29, 67n, 78n
Sarkis Balyan 67n
Sarıtaklı 105
seferberlik 13, 23, 32, 56-

58, 68, 78, 82, 102, 106, 109
Selanik 57, 102
Seneker 12, 13, 17, 19, 21, 25-27, 29, 30, 32, 34-38, 41, 42, 46, 82
Seneker Ağa 38
Setrak 60, 70, 71
Seto 71
settar 63
Seyfullah 87
sıbyan 81, 82
Sıddık Usta 63
Sığı (Emmi/Usta) 60, 65, 69, 70, 75, 95, 100, 109
Sınır Değirmeni 92
sır sır 81
sıval 63
Simon 35, 60, 66, 69-71, 75, 95, 98, 108
Simon Ağa/Efendi/Usta 60, 75, 101, 103, 104
Sivas 17, 45, 66, 67, 78n, 92n, 96, 108
Sivas kebabı 66
Sofya 102
Sohum Kale 107
Soyadı Kanunu 35
söve 18
Suhumi 107n
Sultan Hamit 67
Suriye 102
Surp Lusavoriç 58n
Suşehri 17n
südüklük 97
Süleyman 35
Sümbüloğlu Rıza Çavuş 95
sümsük 60, 89
Süreyya 87

şadırvan 82
Şair-i Azam Hamit 88
şakşak 66
Şam 102
şaragan 91
Şeddad 49n
Şemlik Çayı 78
Şerefiye 20n, 78n, 101n
Şerif Mehmet 105
Şeyh Süreyya 87
Şeyhmerzuban 18n
Şikago 102, 106, 108
şikiraf 20
Şuşan Mayrig 104
Şükret 35

Tahir ile Zühre 87
talaş arısı 89
Talat (Paşa) 70, 71n, 106, 109
tartala 19, 56
Tatlıcak Su/Tepesi 67n
Tatos Ağa/Ağbar 74
Tatyos 88
Tavşan Tepesi 92
tehcir 19, 57, 68, 69, 106
Tekke (köyü) 18, 29, 71, 78, 92, 108
Terakkiperver Cumhuriyetçi Fırka 45n
Teşkilat-ı Mahsusa 71n
tevatür 46, 73
Tiflis 102
Tokaloğlu 83
Topal Garabet Usta 91
Topal Garo 91, 92
Topal Kalust Ağa 36
Topal Mehmet Ali 97, 98
Toronto 102
tozak 42
Turvant Mayrig 105
Türk 44, 45, 52, 84, 85, 93, 101, 105
Türkçe 22, 57
Türkiye Cumhuriyeti 15
Tüylü Dere 20

ucar 52
Urfa 42
Urfalı Cemil Cankat 41
Urfalı Mukim Tahir 41
Urfan 94-96, 98, 99, 109
Urguç Hatun 101
uruf 101
Urum 79
Urus 98

Üngür 78
ünlük tünlük 90
Ütükyurdu 101

Van 88
Vancouver 102, 104
varjabed 22, 39, 54, 81, 84
Varna 102
Vartan Gomikyan 103n
Vartanuş 56
Vartanuş Nene 25
vazgeçti 45
voçhar 75

Yahya Bey 68
Yakup Cemil 71
yalbırdak 69
Yellice 72
Yemen 49n
Yıldırım 87, 90, 92
Yıldız (Sarayı) 67
Yukarı Dere 17, 21
Yunan 86
Yunanistan 88
Yusdan (Ağa) 95, 97
yüzgeç 78
yüz tutnağı 101

Zara 11n, 17n, 18n, 23, 25n, 29n, 38, 40, 41n, 42, 43, 48n, 54, 57, 58, 60, 67n, 69-72, 78, 85, 86, 90-93, 96, 99, 101n, 102, 103, 105n, 106-108
Zara kilimi/halısı 23
Zaralı Halil 41
zarba 101
zemek 106
zıvga 19, 20
Zilfo 63
Ziyadun Mağarası 91
zo 75, 109
Zoragilin Topal Kalust Ağa 36

Sözlük

Yazarın kullandığı sözcüklerden derlenen aşağıdaki sözlük için, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından hazırlanan ve Ankara 1988 basımlı iki ciltlik ***Türkçe Sözlük***-Yeni Baskı, esas başvuru kaynağı olarak alınmıştır.

Aşağıdaki listede, TDK sözlüğünde yer almayan sözcük, söz grubu veya deyimlere yer verilmiştir. Ancak, TDK sözlüğünde bulunmakla birlikte kimi sözcüklerin aşağıdaki listeye de alınmasında yarar görülmüş, bu sözcüklerin sonuna * işareti konulmuştur.

Yazarın verdiği bilgilerin yanı sıra aşağıdaki açıklamalar için *Derleme Sözlüğü, Redhouse Sözlüğü, Malhasyan Pararan, Acaryan Pararan* vb. kaynaklara da başvurulmuştur.

Yazarın diline, anlatımma, dünyasına erişimi kolaylaştırmayı amaçlayan bu sözlükte her sözcük için köken dil belirtilmemiştir. Birçoğu için kısaltmalarla [*Ar.* Arapça, *Erm.* Ermenice, *Fr.* Fransızca] yapılan etimolojik atıflar, doğru olsa bile, esas olarak ilgili sözcüğün o dilde kullanıldığı, yazılı kaynaklara, sözlüklere geçtiği anlamında alınmalıdır.

Yayıncının Notu

Ağvor *Erm.* Güzel
ağbar *Erm. ağhpar* Abi
Ahmediye *bkz* s. 87
alaca *bkz* s. 101
alaçuğ Derme çatma kulübe [alaçık*]
aladikine Hesap etmeden, gelişigüzel
alağız Geveze
alâ küllühal Orta karar, idare eder [Her halde, ne biçimde olursa olsun anlamına gelen *alâ külli halinden* bozma.]
al ha min ha Zor bela, güç bela
amme cüzü *bkz* s. 87
April *bkz* s. 42
aşhar *Erm. aşkharh* dünya. Gönül
Avedaran *Erm.* İncil
ayak tezeği *bkz* s. 73
ayine-i devran Devran'ın aynası

Baba dokunmak *bkz* s. 80
baba tutturmak Kafa tutmak, kötü söylemek, çıkışmak
baron *Fr/Erm.* "bay, bey" anlamında hitap.
başlı başlı Ağzına kadar/tepeleme
bekimek Berkimek*
beribenzer *Vurgu ikinci hecede* Sıradan, alelade, (bas)bayağı
beyt Ev, mekân
bızlamak İşemek
bir mafir *Vurgu ilk sözcükte* Bir süre
boktan kale çitten yapı Dayanıksız bina
boya almak Adam olmak
bükme Dönemeç
bürnük Çarşaf

Cerge Nişan, düğün, şenlik
cezvelenmek Yerinde duramamak, hopur hopur hoplamak
cingoros Dağ tepe üstünde koca çukur
collik Halk dilinde sübyan
çek de yavrum kuyruğun hama değmesin *bkz* s. 69
çeten Kağnı üstünde saman konan dolap
çır çır çığırmak İnim inim inlemek, acıdan feryat figan etmek
çirkin dövlet [devlet] Hesapsız bolluk, görkem *Çok çirkin dövleti vardı:* Bolluk içinde yüzüyordu, görkemli bir hayat sürüyordu.
çördük (armudu) Ahlat

Dad-ı hak Allah vergisi
dadi çağırtmak Amana getirmek (zor kullanarak, eziyet ederek)
dağarcık* Meşin torba
delicoş Coşkun ve heyecanlı
denden Kırmızımtırak, tadı kekremsi bir dağ meyvesi. Zara'da Sonbaharda olur. Ağacı, elma ağacı kadardır.
dığa *Erm.* Oğlan; Anadolu'nun çeşitli yörelerinde Ermeni oğlan çocuğu/dölü anlamında kullanılır.
dırdik *Erm.* Sıpa ve tay koşusu
dırdik atmak (Sıpa ve tay) çiftelenerek koşmak
dini bir uğruna Canla başla
divan sinisi *bkz* s. 73
don donak Giyim kuşam

döşürmek Toplamak, dilenmek [devşirmek*]
dudulis *Erm.?* Çelik çomak oyunu

Ecr-i misil *bkz* s. 85
eğrek Yaylalarda kara sığırın toplandığı üstü açık yer.
eli beratlı kesilmek *bkz* s. 87
ellek Atik, güçlü
eme Hala
emval-ı metruke Sahibi tarafından terkedilmiş mallar
eriş *Erm. areç* Kilim çözgüsü, arış

Ferma* Ava hazır
feyl Fiil
follatmak (Öküz için) Boynuzun dış kısmını kırmak *bkz* godoş

Gağant *Erm.* Noel, Yeni Yıl
gağantel etmek Yeni Yıl kutlamak
gasbennek *Ar. gasben* zorla. Basbayağı, düpedüz, göz göre göre
gayde Kaide
gıdıboku Güneşte kurutulup fırınlanmış *vez.* Simsiyah, zeytin gibidir, küçük çekirdeği vardır. Kuru üzüm gibi yemiş olarak yenir. *Bkz* vez
gıdik *Erm.* Oğlak, kuzu
gıldancuk *Erm. kayldançug ?* Yeşil yapraklı yabani bir bitki. Toprak altındaki turpa benzer kahverengi yumrusunu kesip ağza değdirmek bile şiddetli ishale yol açar.
gıldır gücük Çoluk çocuk, ufaklık takımı
godoş *Erm.* Boynuz [kodoş*]
godoş(unu) follatmak (Öküz için) Boynuzun dış kısmını kırmak; darmadağın etmek
goşnag *Erm. goçnag* Çan
gödük *Erm. god, godig* tahıl ölçüsü. 16 kiloluk buğday ölçüsü
göğertmek Morartmak
göynek Gömlek
gücçük Küçük

Haf'ini çekmek Korkusunu çekmek, korkmak
hain oğsa, kurt onar *bkz* s. 82
hallanmak Palazlanmak
hamança Çobanın beline bağladığı azık çantası
harmanına kar yağmak *bkz* s. 66
hayr-vorti-hokin-surp astvaz *Erm.* Baba-oğul-ruh-kutsal tanrı bkz s. 29
hayr mer *Erm. bkz* s. 28
hayrig *Erm.* Baba
hâzâ En âlâ, mükemmel
hazer olmak *Ar. hazer* sakınma, çekinme. Kurtulmak, yakayı sıyırmak
hekiyat *Ar./Erm.* Hikâye, masal
hep bir koyunun aşığı olmak *bkz* s. 26
herg *Erm.* Tarla sürme [herk*]
herle (çorbası) Yağda kavrulmuş un çorbası, bulamaç; içine kıyma ve kavurma da konulur. Herle, ayrıca cıvık anlamına gelir.
herslenmek Hırslanmak
herük (harük) *Kürtçe/Erm. kharug* Keçi kılı, kenevir ve keçeden ya-

pılan ayakkabı. Yırtık pabuç
him *Erm.* Temel
hokka *bkz* s. 73
horakuyr *Erm.* Hala
horiz *Erm. khoriskh/khoriz* Unun yağda kavrulmuşu
horizov malez *bkz* s. 25
hot Yuvarlak bir taşın değnekle sürülmesiyle oynanan bir oyun
hotozot *hotoz+Erm. -lu eki* Hotozlu

Irmak evi *bkz* s. 81
ihvan* Can yoldaşı
ince yeşile düşmek *bkz* s. 74

Kada Kötülük. Genellikle bela sözcüğüyle birlikte, 'Allah beladan kadadan saklasın' şeklinde kullanılır.
kaddere Büyük, düz pala. Odun kesmek vb. işlerde kullanılır. Omuzdan iple asılıp taşınanına **koltuk altı kadderesi** denir.
kalak Zurnanın alt geniş ağzı
kan kokutmak *bkz* s. 19
kanayak Kadın, kız
kangallamak (Üzerine) Yıkmak, bela etmek
kara hokka *bkz* s. 73
kaşık kalıbı Tıka basa
katuvaz Yobaz
kaz damı *bkz* s. 50
kelam-ı kadim *bkz* s. 87
keleste Tat, lezzet
kelpentün Kerpeten
kese Kestirme
ketenden bozma Adi
korabaz Esprili, komik, güldürücü
koşu Koşu hayvanı. *Camız koşu* Arabaya koşulan camız
kör hafız duası *bkz* s. 102
körkösnü Köstebek
körkösnü toprağı *bkz* s. 106
kurdalanmak Oyalanmak, işin kıyısında dolanmak
kuyruğu hama değmek Sürüm sürüm sürünmek *bkz* s. 69 dipnot

Loğuzlamak Kandırarak avutmak

Maganun *Erm.* Soyadı
malez ***Erm.*** *bkz* s. 25
mamuğ *Erm.* Alıç gibi bir tür yaban eriği. Zara'da sonbaharda tatlanır, rengi lacivert-siyah, ağacı bir iki metre boyundadır, çakal eriği
mastor* Zil zurna sarhoş
mayıl mayıl Üzgün üzgün, bel bel (bakmak)
mayıs *Erm. mayis* Yaş sığır pisliği, gübre
mayrig *Erm.* Anne
mehel* Münasip, uygun
mekr *Ar. mekr* hile, düzen. Marifet
menend Eşi benzeri bulunmamak anlamında *eşi menendi bulunmaz* deyiminde geçer
menestür keteni gibi dövmek *bkz* s. 16
mesken* masuniyeti* Konut dokunulmazlığı
meşe büken Çam yarması, güçlü kuvvetli kimse
mıhla Yağda soğan kavrularak ve

yerine göre et, kavurma, patates ilave edilerek yapılan sulu bir yemek (etli patates mıhlası)
mihane Kıvam
morakuyr *Erm.* Teyze
mozik *Erm.* Ufak dana
mucur Tahıl ölçüsü (4/8 kg)
muhannet kadir bilmez
muhasara* kuşatma
muylu* Özellikle taşçıların taşı kanırtıp yerinden sökmek için kullandıkları kalın demir çubuk
Müslümanm tekesi *bkz* s. 96
mükerreme Saygıdeğer
münevvere Aydınlık
müsvekes Mutlaka

Nal karısı Cadı
nüyü Yarım okka (kilimci tabiri)

Oğmak İyileşmek, büyümek, işi rast gitmek. bkz s. 81 dipnot: hain oğsa, kurt onar
oğormis *Erm. (v)oğormis* Fatiha
olgörüp Bir türlü
orpevari *Erm.* Kocası ölmüş, dul kadın; dul erkek
öğendere Üvendire
öküzgötü Bir dağ meyvesi. Zara yöresinde sonbaharda tatlanır. Nohut büyüklüğünde sarılı kırmızılı bir meyvedir; yabani gülün meyvesi, kuşburnu
ömrü karadan geçmek *bkz* s. 94

Panganot Lira, para [banknot*]
papaz harmanını çevirmek *bkz* s. 24
park diroçi *Erm. bkz* s. 16
partal* Abartılı söz, yalan
pata Çapraz selam [pata çakmak*]
paya Kendini beğenme, çalım
payan* Sınır, ölçü
pestikan Ayran kaynatılarak yapılan bir yemek
pezük *Erm. pazuk* Pazı (bitki)
pıtık Fiske
pirpirik Eprime, yırtılma
Poşa Gürcistan Çingenesi; Çingenelerin bir kolu; Kuzey Anadolu'da Çingenelere verilen ad; özelde Kuzey Anadolu'da göçebe yaşayan Ermenice konuşan topluluk
pöçük *Erm. boç/boçik* Kuyruk, özellikle keçinin ince kuyruğu
pöçükçü Çoban yamağı
pur *Asurice/Erm.* Alçı(taşı), kireç

Sako* Bir tür ceket, paltoya benzer bir tür üstlük
sal Hasta, yaralı ya da ölü taşımakta kullanılan sedye
sandıklı kilim *bkz* s. 23
settar Bağışlayan (Tanrı)
sıbyan Sübyan
sır sır Sızım sızım (sızlamak)
sıval Sual
soğuk sütlü *bkz* s. 74
söve* Kapı eşiği
südüklük [Sidik...] İdrar torbası
sümsük Yumruk [sumsuk*]
sürek öküzü *bkz* s. 48
şadıman Sevinçli
şakşak Tokmak, kapı tokmağı

şaragan *Erm.* İlahi (Ermeni kilisesinde)

Şeddat-ı binya *bkz* s. 49

şikiraf Yabani bir dağ meyvesi. Alıçtan küçük, tadı mayhoş, rengi sarılı kırmızılıdır. Ağacı bir iki metre boyundadır.

Taharri* müsaadesi* Arama izni

talaş arısı Bal arısının büyüğü, rengi daha açık sarı olanı.

tarağına getirmek/oturtmak *bkz* s. 64/97

tartala [= *dağdağa?*] Yağma

tevatür Çok, bol

tilki hapı dökmek *bkz* s. 109

tozak Toz gibi ince ince, hafif hafif yağan kar

tump *Erm.* Tümsek

Ucar Belirti, iz; haber sözcüğünü güçlendirmek için beraber kullanılır.

uruf *Ar. rubb*'dan *Erm. rup* Marmelat

ünlük tünlük Hiçbir iz bırakmadan (kaybolmak)

Varjabed *Erm.* Öğretmen

vazgeçti (olmak) Mevzu, konu (olmak); konuşma (geçmek)

vez [üvez*] Zeytin ağacına benzer bir ağaçta biten, zeytinden büyükçe, tatlı bir meyve. Tazesini ipe dizer, hevenk yapar satarlar. Rengi turuncuya çalar. Zara'da sonbaharda yetişir. *Bkz* gıdıboku

voçhar *Erm.* Koyun [Saf anlamında]

Yalbırdak Çıplak, yarı çıplak, don gömlek

yerip yetişmeyesice Eri(şi)p büyümeyesice

yıldızı dişi *bkz* s. 76

yüreğin almasın *bkz* s. 74

yüzgeç Yüzme öğrenme

yüz tutnağı Birinden bir şey isteyecek kişinin, yüzü tutsun diye verdiği küçük hediye

Zarba Kötülük; darbe, ket

zemek *Erm. dzamak* saban temizleme değneği, üvendirenin ucundaki demir

zıvga Kalça kısmı körüklü, bacakları dar şalvar, zıpka

zo *Erm. dzo* Ulan

Zara 1943 Ağustos. Cihanyan ailesinin üç bireyi, Simon ve Horik Hatun'un üç kızı, Kirkor Ceyhan'ın üç kız kardeşi bir arada: 1. Manuşag, 2. Armenuhi, 3. Azaduhi

Fotograf: Rasim Tugalan

Fotograf: Rasim Tuğalan

Zara 1933. Solda, Davulcu Kaymakam Nabi Bey, Cumhuriyet Bayramı balo hazırlıklarını gözden geçirirken. Mekân: Halkevi, eski Cumhuriyet Halk Fırkası binası.
Üstte, bayram nedeniyle donatılmış belediye binası, tam karşısında Gazi İlkokulu ve meydanda resmi geçite hazırlananlar.
Zara 1939. Cumhuriyet İlkokulu'nun depremden yıkılmış hali. Mimarı İlya Usta olan okul, başlangıçta İttihat ve Terakki binası olarak inşa edilmiştir.

KİRKOR CEYHAN

Bu mektuplar nerelerden gelmezdi ki... Selanik'ten, Larisa'dan, Atina'dan, Girit, Korfu, Pire'den... Basra, Bağdat, Lazkiye, Şam, Beyrut, Kudüs'ten, İskenderiye'den, Kahire'den, Addis Ababa'dan... Köstence, Bükreş, Varna, Sofya'dan... Venedik, Paris, Lyon, Marsilya'dan... Hele Tiflis, Erivan, Leninagan'dan... New York, Boston, Şikago, Los Angeles, Toronto, Montreal, Vancouver'den... Rio de Janeiro, Santiago, Buenos Aires ve Montevideo'dan...

Mektuplar, seferberlik yıllarında kaybolmuş, o felaket yıllarında Kızılhaç'ın veya Amerikalı misyonerlerin daha sonra Anadolu ve Suriye'den topladıkları çocuklardan, Zara'dan dünya sathına savrulmuş Ermenilerden geliyordu.

SBN 975-7265-07-1